KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1982 | 1

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS –
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

Kölcsönözhető
OT

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézáné, Földi Tamás,
Gál Andorné,
Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Juhász Jenő, Katsányi Sándor,
Kováts Zoltán, Kulcsár Péter,
Ruzsás Lajosné, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné
(felelős szerkesztő)

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,– Ft
Évi előfizetési díj: 144,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta.
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180–855)
Csekkszámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó Nemes Iván igazgató
Készült a NPI nyomdájában
10 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető Vymeták Ferenc
8833/81

28. ÉVFOLYAM
1982. 1. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

SZENTMIHÁLYI JÁNOS 1908–1981 (BÓDAY Pál) 5
PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit
Az új általános iskolai tanterv és a könyvtárak 8
UNGVÁRY Rudolf
A hiány jelei. Egy tanácskozás és egy tematikus folyóiratszám tanulságai 15
PAPP István
A megyei könyvtárak épületmodelljéről 25
MÁNDY Gábor
Szakrészlegek külföldi közművelődési könyvtárakban.
Egy nemzetközi felmérés néhány tanulsága 38
HÉBERGER Károly
A magyar könyvtári szaksajtó kérdései 49
SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa
Munkaerő- és munkaidőkiesés. Gondolatok a BMEKK évkönyvének
olvasása kapcsán 58
MOLNÁR Imre – RÓZSA György
A Nemzetközi Társadalomtudományi Terminológiai Információs
Hálózat (INTERMIN) rendszermodelljének létrehozása 63

Kitekintés

SCHOOTS, P. J. Th.
A rotterdami Városi Könyvtár új épülete, gépesítettsége 69
A nemzeti könyvtárak funkciói. Külföldi szakirodalomban tallózva
(összeáll.: ZIRCZ Péter) 83
Tapasztalatok és elképzelések a közművelődési könyvtárakról. Mintavételes
közvéleménykutatás Franciaországban (töm.: FOGARASSY Miklós) 86
PELACHAUD, G.
Információ, hatalom és demokrácia: a haladás tétjei
(töm.: OSVÁT Anna) 90
TAVONI, M. G.
Szovjet könyvtárügy – olasz szemmel. (MOHOR Jenő híradása.) 93

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szemle

SZEROV, V. V.: Szoversensztvovanie szisztemü bibliotek v razvitom szocialiszticseszkom obscsesztve. Voproszü teorii i praktiki. *Szintézis a szovjet könyvtári rendszer múltjáról, jelenéről és jövőjéről.* (Ism.: FUTALA Tibor.) 94

McINNIS, R. G.: New perspectives for reference service in academic libraries. *A tájékoztató szolgálat új távlatai a tudományos könyvtárakban.* (Ism.: SZENTMIHÁLYI János.) 97

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 99

Contents 101

Inhalt 104

Содержание 108

E számunk szerzői, munkatársai: BÓDAY Pál (ny. újságíró), FOGARASSY Miklós (KMK), FUTALA Tibor (OMKDK), HEGYKÖZI Ilona (KMK), HÉBERGER Károly (BMEKK), MÁNDY Gábor (KMK), MOHOR Jenő (OSZK), MOLNÁR Imre (MTAK), OSVÁT Anna (egyetemi hallgató), PAPP István (KMK), PÁPAYNÉ KEMENCZEY Judit (Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok), RÓZSA György (MTAK), SCHOOTS, P. J. Th. (Városi Könyvtár, Rotterdam, Hollandia), SZENTMIHÁLYI János (ny. egyetemi docens), SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa (KMK), UNGVÁRY Rudolf (KMK), ZIRCZ Péter (OSZK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZENTMIHÁLYI JÁNOS
1908–1981

– A professzor úr...? – hitetlenkedett a Vörös Postakocsi pincére, amikor meghallotta, hogy – évtizede már csütörtöki vendége – Szentmihályi János meghalt. – Az lehetetlen, hiszen még a napokban is itt volt nálunk!

– Meghalt...? – döbbent meg a késve kapott hírre egyik soproni könyvtáros. – Hiszen nemrég járt nálunk...

Aztán kiderült, hogy a vendéglőben már több hete nem volt, és Sopronban az év tavaszán járt.

Hát ez az utánozhatatlan adottság, az emberi kapcsolatok megteremtésének minden körülmények közötti képessége az, ami velünk, különböző rendű, rangú és korú ittmaradottakkal maka- csul kimondatja: – Az lehetetlen! Hiszen még... Mert a Szentmihályi Jánossal való találkozások hangulata időtlenül frissen élt – és él – az embereket igen nehéz volna rekben. Amely jelenség- kétségkívül imponáló magyarázni. Tudása csillogó. A könyvtáros- volt. Tájékozottsága otthon volt és a tájékodás tájain tökéletesen zsákutcákkal, bukta- koztatás – sok esetben útjait mindnyájunknál tókkal bővelkedő – jobban ismerte.

És a halála feletti méltatlankodásunk első szavai, gondolatai mégsem a tudóst illetik, nem szakmánk, hivatásunk nagy veszteségét panaszolják, hanem megdöbbenten, sőt szemrehányóan csattannak fel:

– Az lehetetlen!

Mert hiszen „nemrég" – 1937 valamelyik nyári délutánján lehetett – még ott ült barátaival a debreceni Sántha eszpresszóban (az egyetlen ilyen „műintézet" volt akkor a városban), ahol valamiről hevesen beszélgettek. Hogy miről? Lehet, az angol regényről, de az sincs kizárva, hogy az abesszin helyzetről. Vagy éppen B. L. kisasszonyról, a város egyik legcsinosabb leányzójáról. Eközben belépett Béber László hírlapíró, a Debreceni Független Újság olvasószerkesztője és – már leültében – elkezdte mondani: „Hát idefigyeljetek, ez óriási..."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

És miután a gyülekezet tájékozódott az „óriásiról" – Debrecenben ilyesmi akkor is adódott – hivataloskodva felemelte tekintetét miközben zsebéből két színházjegyet húzott elő:

– Csika, este elmész a színházba és írsz a Pirandelló darabról! Lehet öt flekk. Ülj le és kezdj hozzá! De siess, mert a holnapi lapban jön! – És Szentmihályi János („civilben" bankhivatalnok, más nevén „Csika") felállt, két kézzel igazította meg világoskék, fehérpettyes csokornyakkendőjét és elköszönt. Az ajtóból még cinkosan visszaszólt:

– Ne féljetek, a csillár nem esik le! – Ami is utalás arra a híres sajtótörténeti esetre, mikor az egyszeri hírlapíró előre leadta a színikritikát, de este az előadás elmaradt, mert a nézőtéren leszakadt a csillár. A kritika viszont reggel megjelent a lapban.

A Pirarandelló darab kritikáját – pontosan öt gépelt oldalon – természetesen még aznap este bevitte a szerkesztőségbe. Nyugodtan megírhatta már az előadás előtt, mert a szöveget – Karinthy Frigyes fordításában – jól ismerte és a próbákon többször ott volt, mivelhogy a színház igazgatójához a kitünő Horváth Árpádhoz is bensőséges barátság fűzte.

Mert az ő esetében mindig a barátságok, az emberi kapcsolatok jelentették a legbiztosabb pontot. Ha úgy adódott ez volt számára a menhely, máskor pedig a műhely. Vagy egyszerre mindkettő. Ezekről a debreceni időkről mondta néhány évvel ezelőtt a „Könyvtáros sorsok – könyvtáros pályák" sorozatcím alatt megjelent interjúban: „Olyan baráti köröm alakult ki amelyre máig is szeretettel emlékszem.".

És ha az emlékezésnél – az ő emlékezésénél – tartunk, maradjunk még ennél az interjúnál. 1939-ben – sokadmagával – elveszti állását. Később megfosztják hírlapírói tollától is. A következő, rettenetes éveket azonban – szerencsével – túléli. 1944-ben ismét Debrecenben van mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselője és mint kommunista párttag.

Hát ez az, amire ő 1978-ban is emlékezett. Sőt arra is, hogy szabadegyetemet szervezett, ahol – így mondta: „1919 óta Magyarországon először nagy nyilvánosság előtt marxista filozófiát és történelem-szemléletet adtak elő". – Annak ellenére emlékezett erre, hogy 1949-ben – ebben sem volt egyedül – kitették a minisztériumból és a pártból is. De ő nem lépett a „nagy tiszták" soraiba a több mint három évtized folyamán sem. Nem bontotta ki, nem lobogtatta a mostanában dívó objektivitás, pártatlanság (retrospektív!) zászlaját; egykori hiteit, „szerelmeit" nem tagadta meg, nem lett hozzájuk hűtlen. (Ha azok sok esetben őhozzá hűtlenek is lettek.)

Mint sokan mások, ő is a könyvtár csendes és „ártalmatlan" falai közé került. Itt megismerkedett a katalóguscédulákkal, találkozott a segédkönyvekkel, amelyek közül sokat ismerősként üdvözölhetett. És egy évtized során – Magyarországon elsőnek – korszerű referensz szolgálatot épített ki az Egyetemi Könyvtárban. Lassan a tolla is előkerült; most már nem hírlapcikkeket, hanem tanulmányokat írt a tájékoztató munkáról, a bibliográfiáról, a dokumentációról. A hatvanas évek elejére pedig elkészült a Vértessy Miklóssal közösen szerkesztett bibliográfiai kézikönyv is. Előadott az egyetemen, dolgozott a Könyvtártudományi és Módszertani Központban és az Országos Széchényi Könyvtárban. És nemcsak hallgatóinak adott ismereteket az egyetemi katedráról, hanem mindenkori munkatársai is tanítványként csatlakoztak hozzá.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Itt érlelődött meg benne a nemzeti bibliográfia korszerű szervezeti felépítésének gondolata, és itt fogalmazta meg legteljesebben – és talán mindmáig legpontosabban – a hungarika-bibliográfia koncepcióját. És nem elégedett meg a Könyvszemle-beli 1958-as tanulmányának erkölcsi sikerével. („Ez kedvenc témám".) Hanem mintegy másfél évtized szívós munkájával – tollal és „körömmel" – elérte hogy elgondolása megvalósulhatott, amiben vezető emberek, hívek és famulusok egyaránt támogatták. Nemcsak a felsorakoztatott érvek igazsága toborozta „segédcsapatait", hanem az ügybe vetett hite is vonzotta a támogatókat.

Folytatta – talán az elmúltaknál szerencsésebb körülmények között – a magyar bibliográfia, ezen belül is a nemzeti bibliográfia történetének azt a sorsszerű hagyományát, hogy a jelentős teljesítményeket, a történeti mérföldkövek lerakását a szakmai vértezet mellett – vagy talán annak előtte – valamilyen militáns indulat, hit eredményezte. Mert Czvittinger Dávid nem azért írta e meg a Speciment, mivel bizonyos Reimmann nevezetű irodalomtörténész kétségbe vonta a magyar irodalom, a magyar tudományosság létét? De több mint másfél évszázaddal később így vallja meg hitét Szabó Károly is: „...meg vagyok győződve, hogy egy-egy XVI. és XVII. századi magyar munka mellyel őseink az Európát akkor foglalkoztató szellemi küzdelemben tevékenyen részt vettek, a magyar nép becsületét a mívelt világ előtt nem kevésbé emeli, mint az általatok ugyanakkor a szabadság és nemzetiség érdekében vívott egy-egy ütközet véres dicsősége."

Szentmihályi János évtizedes hungarika-„kampánya" is ennek az évszázados erőfeszítésnek, erudiciónak része: megmutatni a világnak, hogy – mutatis mutandis – mi nemcsak futballozni tudunk (tudtunk!), hanem van irodalmunk és tudományos életünk is. És ezt ma nemcsak a világnak, hanem az országnak is meg kell mutatni. Ezt is szolgálja a hungarika-bibliográfia.

Az értékelő és mérlegelő értelem még oldalakon át folytathatná – és a magyar bibliográfiatörténet szerzői minden bizonnyal folytatják is – Szentmihályi János helyének kijelölését. Még pontosabban megállapítják majd tudományos munkásságának jelentőségét és hatását.

És majd mikor ezeket a kiforrott, kiérlelt dolgozatokat olvassuk egyetértően és illendő módon, a pirosabroszos asztaloknál, időnként a bejárati ajtóra pillantunk. Senki sem szól, csak kis idő múlva jegyzi meg a pincér:

– A professzor úr ma késik... Mi pedig magunkban azt gondoljuk hogy valóban, már nagyon sokat késik...

BÓDAY PÁL

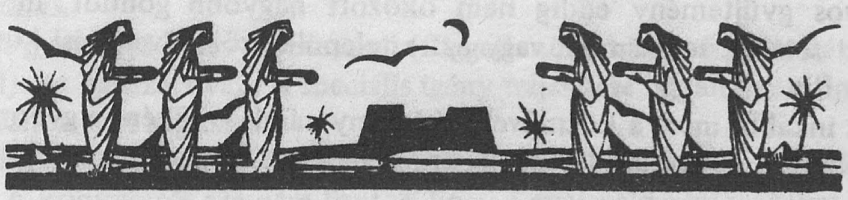

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ ÚJ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANTERV ÉS A KÖNYVTÁRAK

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT

Az új általános iskolai tanterv fokozatos bevezetésének derekán, a negyedik tanévben járunk, s könyvtáros körökben még mindig nem csillapodnak a viták. Továbbképzéseken, tanácskozásokon ma is újra megismétlődő, nyitott, tisztázandó kérdés: hol legyen az igazi színtere a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek oktatásának, a tanulók olvasóvá nevelésének? A gyerekek önművelési igényének kialakítását elsősorban kinek kell vállalnia: az iskolának és könyvtárának, vagy a közművelődési könyvtáraknak? Közülük melyiknek mit kell tennie a nevelési és oktatási terv sikeres megvalósításáért? A feladatokból és terhekből kinek mennyit és milyen felelősséggel kell vállalnia?

Mi lehet a vita indítóoka? Az, hogy *a gyerekek könyvtári szolgálatában mindmáig nem alakult ki* egészséges *munkamegosztás.* Az iskolai és a gyermekkönyvtári feladatok – mert a funkciókat nem gondolják végig, vagy éppenséggel figyelmen kívül hagyják – a gyakorlatban keverednek, összemosódnak a gyűjtőkörök is.

A közelmúltig az általános iskolák zömében a kölcsönzésre szánt „szórakoztató" gyermekszépirodalom jelentette az állomány és a gyarapítás törzsét, s ezt az igazgatók, a nevelők ritkán kifogásolták. Csak kevés helyen érezték és kezelték saját munkájuk eszköztárának e gyűjteményt. Az iskolai könyvtár tehát általában nem vált a tanítás nélkülözhetetlen műhelyévé. Az állománynövelés lassúsága, a szűkös elhelyezés, a csupán néhány órás könyvtárosi munkakör egyaránt jelzi: a könyvtár olvasnivalóival nem oktatási, legföljebb a „hasznos időtöltés" nevelési célját szolgálta. Ezért a közművelődési könyvtárakkal szinte azonos arcú gyűjtemények jöttek létre. (Igaz, hogy már 1959-ben megjelent a kezelési szabályzat, amely elvben leszögezte, hogy az iskolai könyvtárban nincs helye sem a pedagógus, sem a gyermek számára a „csak" szórakoztató irodalomnak.)

A felszabadulás utáni közel négy évtized alatt a korszerűen gondolkodó pedagógusoknak és könyvtárosoknak sem sikerült gyökeresen megváltoztatni ezt a korábbról, még a népiskoláktól örökölt szemléletet: a könyvtár célja elsősorban (vagy kizárólag) az olvasás, a szépirodalom megkedveltetése és csak másodlagosan az ismeretszerzés, az ismeretbővítés forrása. E megítélés természetes következménye lett: az iskolai taneszközgyűjtemények fejlesztése mellett elmaradt a könyvvásárlás üteme.

A hiányos gyűjtemény eddig nem okozott nagyobb gondot, mert az említett feladatot senki sem kérte számon, vagy azt a település közművelődési könyvtárára is át lehetett hárítani.

Annál is inkább, mert a közművelődési könyvtárak – főként a gyermekrészlegek – erőteljesen fejlődtek. Gyakran az újat akaró pedagógusok segítőtársaivá is váltak: sűrűn

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

helyet adtak tanítási óráknak, iskolai könyv- és könyvtárhasználati foglalkozásoknak.

Most, az új tanterv bevezetésekor a két intézménytípusnak a maga feladatát vállalva kellene helytállnia, – s mindkét részről a zavart látjuk.

Az iskolát – a hosszas előkészítés ellenére is – váratlanul érte a könyvet használtató oktatás kötelező jellege. Hiányzik a megfelelő belső bázis: nincsenek meg a szükséges könyvek, vagy ha igen, oly kevés példányban, hogy az új módszer megvalósítása így – enyhén szólva – nehézkes. A tanterv szigorú előírás: követelmény a könyv- és könyvtárismeret tanítása. Ám nincs iskolai gyűjtemény, de: ott a megszokott közművelődési. És már az első tanévben győzött a kényelem: a gyermekszolgálatokat elözönlötték az iskolai osztályok. Az oktatási feladatok valóra váltása áthárult egy külső intézményre!

A közművelődési könyvtárak zavara? Az elmúlt években az osztályfoglalkozások oly gyakorivá váltak, hogy az eredeti funkció teljesítésére alig jutott idő, s most, amikor a könyv- és könyvtárismeret az iskolában tanítandó anyag szerves része lett, a gyermekkönyvtárosok úgy érzik – elvileg – feladat nélkül maradnak.

Látszólag távolról indultam a címben megjelölt témám kifejtéséhez, de szükség volt e nagy kitérőre, mert addig nem beszélhetünk munkánk részleteiről, amíg az egyes könyvtárak rendeltetése ennyire tisztázatlan a pedagógusok, az iskolavezetés és helyenként a könyvtárosok előtt is.

Két könyvtártípust emlegettem, nem véletlenül, mert már elöljáróban is szerettem volna érzékeltetni, hogy *az új nevelési és oktatási terv megvalósításában,* a gyerekek személyiségformálásában egyaránt *szükség van mind az iskolai, mind a közművelődési könyvtárra.* Egyik léte sem felesleges. A fontos: végre ki-ki a saját dolgát tegye, s egészséges munkamegosztás jöjjön létre. Az eddigi felesleges párhuzamosság helyett az egymás tevékenységét kiegészítő, hatékonyan együttműködő intézményekről beszélhessünk.

Az előzőekből világosan következik: a tantervi feladatok megosztásához első lépésként *az egyes könyvtárak funkcióját* kell újra leírnunk, azt, hogy milyen célra létesültek, mire használhatók fel.

Az iskolai könyvtár állományának alakításával és a gyűjtemény felhasználási módjával egyaránt *az iskola napi munkáját szolgálja:* a könyvek az oktatás segédeszközei, a szolgáltatások az oktató folyamat szerves részét képezik. Valójában itt is tanítás folyik: a gyerekek – többnyire szervezett keretekben, meghatározott (tan)terv szerint – tanulják az információgyűjtést, a könyv- és könyvtárhasználatot. Fő feladata tehát, hogy olyan tevékenységi formát alakítson ki, amellyel szoros kapcsolatot teremthet a könyvtár használata és az iskola oktató munkája között.

A *közművelődési könyvtárak* legfontosabb jellemzője a kötetlenség és a *személyre szóló szolgáltatás.*

Minden gyermeki kérés egyenrangú (függetlenül a kérdező életkorától és az érdeklődés irányától): az egyszeri vagy a speciális igény teljesítése ugyanolyan figyelmet érdemel, mint a tanuláshoz kért segítség.

A gyerekek *szórakozni, kíváncsi* kérdéseikre választ kapni vagy *tanulni* jönnek a könyvtárba. A könyvtáros számára fontos, hogy a gyermeki kívánságokat – azaz a könyvtárral szemben támasztott követelményüket – *ebben a rangsorban* elismerje, s uralkodó

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tevékenységi formává váljék munkájában az olvasás egyéni irányítása, segítése. Az állomány összetétele is e hármas kívánságot tükrözi, sok a szórakoztató szépirodalom, és gazdag választékot nyújt az egyéni hobbikhoz.

Míg az iskolai könyvtár főként a kutatóvágyat ébreszti fel, a közművelődésiben azt is „megtanulják" a gyerekek, hogy a könyvek nemcsak tájékoztatást és segítséget nyújtanak, hanem örömet is jelenthetnek olvasóiknak.

Mind gyakoribb, hogy a községekben vagy a nagyvárosok lakónegyedeiben nincs külön iskolai és közművelődési könyvtár, hanem egy, integrált intézmény működik, ennek nehezebb a feladata, mint külön-külön bármelyiké, mert mindkét tevékenységi körnek egyszerre és maradéktalanul kell megfelelnie.

Talán szakmai közhelyként hat mindez, de néha – különösen tisztázatlan helyzetekben – nem árt feleleveníteni a közismert megállapítások eredeti és teljes jelentését.

Ezek után már könnyebb a könyvtárosi vitában állást foglalni, s egyszerűbb leírni: *milyen feladatok hárulnak a könyvtárakra a tantervi célok megvalósításakor.*

A megújuló általános iskola nevelési és oktatási célja, hogy a 8. osztályt befejezők természetes igényévé váljék megszerzett műveltségük rendszeres gyarapítása. S ehhez az esztendők során a gyerekek fokozatosan el is sajátítják az aktív, önálló ismeretszerzés módszerét: az új tantervben külön – nyolc évre szóló – tanítási anyagként szerepel a könyv- és könyvtárhasználati képzés. (Nem részletezem ezt az oktatási tárgykört, mert e lap hasábjain már 1979-ben ismertette Csulák Mihály[1], és önálló füzetben a Könyvtártudományi és Módszertani Központ is megjelentette.[2]

Hogy *a tanulók* a könyvtárban biztosan eligazodva *megtalálják* a megfelelő könyvet, a keresett *információt, erre a szaktanár tanítja őket.* A tanterv szerint is: „a tanítási órákon... kell kialakítani az önképzés igényét és képességeit".[3] A helyszínből természetesen következik: *az iskola könyvtári gyűjteményének segítségével!*

Ennek egyik színtere lehet az iskola központi könyvtára a maga szakszerűen kialakított rendjével és feltáró apparátusával, a másik az osztálykönyvtárak: a tantermekben elhelyezett kézikönyvek gazdag és sokpéldányos sora. Az órán minden műnek kéznél kell lennie, amelynek ismeretét, használatát megkívánjuk a tanulóktól, illetve amelyben a felmerült kétdésekre a helyes választ azonnal megkereshetik. Osztályonként, szaktantermenként változik a kiskönyvtár összetétele, tartalma. Fontos szabály: az alapvető szótárak, lexikonok egyetlen teremből sem hiányozhatnak, s legyenek meg – legalább a csoportmunkához elegendő mennyiségben – a szaktárgy sűrűn forgatott kézikönyvei. Csak így képzelhető el a könyvek természetes, informatív használata.

Megengedhetetlen, hogy az iskolai gyűjtemények megfelelő fejlesztését hol túlzott igénynek, hol fölöslegesen párhuzamos vásárlásnak ítéljék. A kézikönyvek többpéldányos beszerzése nem fölösleges költekezés, hanem elengedhetetlen szükséglet: a korszerű tanítás feltétele, mert csak ez ad lehetőséget arra, hogy a tanulók munkaeszközként, egyszerre használhassák. Aki nem látja a feladat fontosságát, magát a tantervet, megvalósítását is akadályozza.

Összegezve: *a könyvhasználtató oktatómunka bázisa az iskola saját könyvtára. A tantervi feladatok teljesítésére szervezi gyűjteményét és szolgáltatásait.*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mint minden summázó kijelentés, ez is csak rövid tartalmi foglalat, a *mit* és a *hogyan* részleteire a tanterv ad pontosabb felvilágosítást. És a tantestület tagjai, mert „a pedagógus választja ki – az adott lehetőségek határain belül – a művelődési, tapasztalati anyagot... [és az] elsajátítási módszert".[4] Az ő döntésük erősen befolyásolja iskolánként a gyűjtőkört, s ők határozzák meg a könyvtári foglalkozások tartalmát is.

A tanterv az iskolán kívüli nevelési tényezők sorában kiemelt szerepet juttat a közművelődési könyvtáraknak. „Az iskolai munkára építve, azt kiegészítve hozzájárulnak a gyermekek sokirányú művelődési igényeinek felkeltéséhez és kielégítéséhez... a tehetséggondozáshoz."[5] A gyermekszolgálatok biztosítsanak lehetőséget arra, hogy a tanulók „növekvő önállósággal szilárdítsák meg, mélyítsék el, egészítsék ki a tanítási órán szerzett ismereteiket".[6]

Adjanak alkalmat új ismeretek felfedezésére is, „olyan ismeretek elsajátítására, amelyek legeredményesebben a tanítási órán kívül szerezhetők meg".[7]

Az olvasásirányítással az iskola segítségére lehetnek „az elmaradó tanulók felzárkóztatásában, hozzájárulhatnak az eltérő kulturális környezetben élő gyermekek műveltségének kiegyenlítéséhez".[8]

Sajátos nevelési feladat: a tartalmas, változatos szabadidős foglalkozások szervezése.[9]

S végül, talán a legfontosabb, a könyvtár megismerteti az általános iskolásokat „a számukra hozzáférhető, alapvető irodalmi, művészeti alkotásokkal", segíti őket a művek helyes megítélésében, hogy önállóan meg tudják különböztetni „az esztétikailag értékeset és az értéktelent. Mindezek eredményeképpen fejlődjék [a tanuló] fantáziája, gazdagodjék élmény- és érzelemvilága, mélyüljön el világnézete".[10]

A tantervi idézetek sorjázása után (s a funkciók ismeretében) világosan szembetűnik az iskolai és a közművelődési könyvtárakat megkülönböztető lényegi vonás: *a gyermekkönyvtáraknak nincs semmiféle oktató vagy oktató jellegű kötelezettsége,* az iskolát segítő munkájuk is egyértelműen nevelési tevékenység.

Nyilvánvaló az is, hogy a gyermekszolgálatok nem korlátozhatják, nem szűkíthetik le működésüket csupán a tanított könyv és könyvtárhasználati ismeretek gyakoroltatására. Az iskolai munka minden mozzanatába bekapcsolható a könyv, és minden gyermeki tevékenységhez ajánlhatunk olvasnivalót. A cél, hogy sokoldalúan ébresszék fel az igényt a tanultak, hallottak utáni további mélyebb búvárkodásra. De ehhez a *teljes tanterv ismerete* szükséges! Tudni kell, mit tanítanak az egyes osztályokban és a különböző tantárgyak keretében, csak így adhatók kézbe a tanultakat részletesebben kifejtő vagy kiegészítő olvasmányok.

A tájékozódás után a legfontosabb lépés, az együttmunkálkodást biztosító kapocs: a tájékoztatás. A közművelődési könyvtáros permanens tevékenysége állományának és szolgáltatásainak propagandája. Egyrészt a pedagógusokkal kell megismertetnie, mit nyújthat könyvtára tanítványaiknak, másrészt a gyerekeknek személyre szólóan – érdeklődésüknek, tudásszintjüknek megfelelően – kell az irodalmat ajánlania, kedvet ébresztenie bizonyos művek iránt.

Törekedni kell arra, hogy az információgyűjtést az általános iskolások ne csak az oktatott anyag egy részének tekintsék, amelyre a tanulás befejeztével nincs tovább

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szükségük. Önművelési készségük gyakorlati tudás és egyben kialakult belső szándék is legyen, a könyvtárak használatának igénye váljon állandóvá. Ezért szükséges, hogy gyakran megforduljanak az iskolán kívül más (azaz a közművelődési) intézményekben is. De ekkor ennek a gyűjteménynek a kezelését tanulják meg, és ne csak általában a könyvtárismeretről kapjanak felvilágosítást.

Az önálló művelődés feltételezi, hogy a tanulók az iskolán kívül más intézményben is képesek ismereteket szerezni.

Gyakoroltassák és alkalmaztassák a gyerekek iskolában tanult könyvhasználati tudását. A referenszszolgálattal is késztessék önállóságra őket: használtassák mindig a tájékoztató, feltáró apparátust, még akkor is, ha könyvtáros segítségével keresik a művet vagy egy-egy információt.

A tanterv egyik új vonása a hármas követelményrendszer: az általánosan elsajátítandó törzsanyag mellett megjelöli felfelé a kiegészítő ismereteket, s lefelé a minimumot. A személyre szóló olvasószolgálat lehetőséget nyújt, hogy az elmaradókat – kíváncsiságukat felkeltő könyvekkel – a törzsanyag ismeretéhez segítsék, s a tehetségeseket – érdeklődési körükben – akár a kiegészítő tananyagot is meghaladó tudáshoz juttassák.

Mindehhez természetesen megfelelő gyűjteményt kell kialakítaniuk. *A legkisebb közművelődési könyvtárban is létre kell hozni a gyerekek kézikönyvtárát.* Itt kapjon helyet minden olyan mű, amelyet a tanítási órákon gyakran használnak. Arisztokratizmus kitiltani ebből a mesekönyveket, a Bölcs bagoly sorozat darabjait stb. A gyerekek számára is hozzáférhetővé kell tenni a telefonkönyvet, a menetrendeket, túratérképeket stb. Nem hiányozhatnak azok a folyóiratok sem, amelyeket tananyagként tárgyalnak.

A tanítás és a tanulás során a könyvön és folyóiraton kívül egyéb dokumentumokat is használnak.[11] Az AV-eszközökkel rendelkező könyvtárak vegyék meg az iskolai szemléltetés hangzó és képanyagát, hogy az olvasók az órán bemutatottakat újra meghallgathassák vagy megnézhessék. Ahol hanglemezt kölcsönöznek, ott a gyerekek vihessék haza az „iskolai szemelvényeket". S végül: a felsősöknek nyissák meg a helyismereti gyűjteményt is.

Nehéz, de igen sürgős feladat, hogy még a legkisebb közművelődési könyvtárban is *legyen a gyerekolvasóknak szerkesztett szakkatalógus.* Ez az információkutatás legfontosabb segédlete, nem véletlenül került már az ötödikes tananyagba: a nagyobb gyerekkönyvtárak tapasztalata a bizonyság, hogy felnőttek útmutatásával a tízévesek is eligazodnak az ETO rendszerében, négy évi gyakorlás után pedig középiskolás korukban már önállóan jól használják. De ehhez el kell készíteni a gyakorlóeszközt cédula vagy füzetes formában. S mert a gyermekkönyvállomány általában azonos (csak a példányszámok eltérőek) a kisebb egységek számára központi szolgáltatásként a megyék is kiadhatnák a gyermekkönyvek nyomtatott szakkatalógusát.*

---

* Talán ezt pótolja az alábbi három, a gyermekkönyvtermést tartalmazó bibliográfia: *Szász Eta – Kepes Ágnes:* Beszélő könyvtár. Bp. Móra, 1958. 300 p.; *Kepes Ágnes – Szász Eta:* Uj beszélő könyvtár. Bp. Móra, 1969. 726 p.; *Benkő Attiláné:* Gyermekirodalom 1965–1975. Könyvtári Kistükör sorozat. Bp. MKKE, 1978. 187 p. (– a szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Amikor a hátrányos helyzet csökkentéséről, ill. felszámolásáról beszélünk, gondolnunk kell a kisközségekből nagyvárosba kerülő továbbtanulókra, ők sem lehetnek tájékozatlanabbak, mint a jól felszerelt gyerekkönyvtárakat használók.

„Tanítsuk meg az általános iskolásokat a szabad idő hasznos eltöltésére" – írja a tanterv, de a gyerekek valós szabad ideje az esti órákat vagy a hét végét jelenti, vagyis futó látogatásokat, kapkodó könyvcserét.

A mi oktatási rendszerünkben a tanulás és a „szórakozás" (a bizonyos mértékű kikapcsolódás) egyaránt a napközis időre jut. Ezért *az iskolai munkához legszorosabban* nem a tanítási órák segítségével, hanem *a napközis csoportok fogadásával kapcsolódhat a közművelődési könyvtár.*

Mindenképpen meg kell szervezni legalább a rendszeres könyvcseréket. Helyet adhatnak és csoportos foglalkozásokkal segíthetik a munkaterv szerinti úgynevezett „kulturális foglalkozásokat.".

A tanterv az irodalomgyűjtés változatos formáit javasolja (faliújság készítése, adott témában irodalmi műsor illetve bibliográfia szerkesztése, kiselőadás összeállítása stb.), a napköziben tanulók a gyermekkönyvtáros útmutatásával együttesen is felkészülhetnek erre a feladatra.

S végül a legsajátosabb gyermekolvasószolgálati munka: eligazítani, segíteni a gyerekeket az irodalmi értékek felismerésében. Törekedni kell arra, hogy a legszebb, a klasszikus gyerekkönyveket elolvassák általános iskolás korukban, s a könyvtárosok gyakran beszélgessenek is velük erről egyénileg. Csak olyan alkotásokkal nevelhetünk, amelyek tartalmukban és feldolgozásmódjukban is közel állnak a gyerekek világához. Saját irodalmukban kell először felfedeztetni a szépet. – Gyakori könyvviták szervezésével adjanak minél több lehetőséget véleményük elmondására, segítsék helyes esztétikai ítéletformáló képességük kialakítását.

A közművelődési könyvtárakban ma a legelterjedtebb, a legkedveltebb munkaforma a csoportos foglalkozás, s eddig erről nem beszéltem. Szándékosan. Véleményem szerint a tantervben megfogalmazott, az iskolai munkát segítő kötelezettségeinket nem azzal teljesítjük, ha a csoportos foglalkozások számát emeljük. Legrangosabb nevelő feladat: az olvasók egyéni segítése.

Szükséges a csoportos munka is. Lehet az a közös szórakozás és együttművelődés alkalma, könyvvita, vetélkedő, író-olvasó találkozó stb. Fogadhatnak tanítási órára iskolai osztályokat is, de csak mértékkel. Vagyis meg kell találni a csoportos és az egyéni foglalkozások helyes arányát.

A csoportos munka tartalma mindig kötődjék a könyvtárhoz: ösztönözze a gyerekeket az olvasásra, a szakszerűbb könyv- és könyvtárhasználatra.

Vissza kell perelni a gyermekolvasószolgálat tekintélyét: úgy, hogy a kölcsönzést a referensz-szolgálat rangjára emeljük.

Befejezésül és összegzésül

Napjaink egyik leghevesebb könyvtári vitájában foglaltam állást, amit leírtam, sajnos, nem elsősorban a jelennek szól. Településeink tekintélyes részében ma még

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

alkalmatlanok az intézmények a tantervben leírtak kiteljesítésére: a rájuk háruló oktatási vagy nevelési kötelezettség erejüket meghaladó kívánalom. Mind az iskolai, mind a községi közművelődési könyvtárak állományának minősége (és mennyisége) erősen javítandó, hiányzik a megfelelő kézikönyvgyűjtemény és a szükséges feltáró apparátus. Gyakran a könyvtáros is. Fejlesztésre vár mindkét hálózat!

Az előző néhány oldalon az elmozdulási irányra tettem elvi javaslatot. Két meggondolásból. Az egyik: az általános iskolák erőteljes korszerűsítése csak félmegoldás lesz, ha a könyvtárukról megfeledkeznek. A több évtizedes elmaradást — a felnövekvő generációk érdekében — nagyobb tempóban kell felszámolni. Pedagógusnak és könyvtárosnak egyaránt érdeke erre ösztönözni a fenntartókat.

Vigyázni kell, hogy a két könyvtárhálózat intézményei megtartsák „egyéniségüket", s ennek megfelelően erősödjenek. De vigyázzunk, *ne szegényítsünk!* Nehogy most a gyerekkönyvtárak változzanak — gyökeres fordulattal — iskolai könyvtárakká.

JEGYZETEK

1. CSULÁK Mihály: Könyv- és könyvtárhasználati ismeretek és az új általános iskolai tanterv. = Könyvtári Figyelő. 25.évf. 1979. 4.sz. 329–340. p.
2. KÁROLYI Ágnes: Könyv- és könyvtárhasználati képzés az általános iskolai nevelés és oktatás tervében. Segéd- és vitaanyag az 1980. évi gyermekkönyvtáros tanfolyamokhoz. Bp. OSZK KMK. 1980. 24 p.
   KÁROLYI Ágnes: Az új tanterv és a közművelődési könyvtárak gyermekszolgálata. = Könyvtár és Művelődés. Könyvtárügyi információk vezetőknek. 1980. 1.sz. 10 p.
3. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. I. kötet. Bp. OPI. 1978. 32. p.
4. I.m. 20. p.
5. I.m. 147. p.
6. I.m. 120. p.
7. I.m. 120. p.
8. I.m. 147. p.
9. I.m. 23. p.
10. I.m. 24. p.
11. Kiegészítő taneszközjegyzék az általános iskolai nevelési és oktatási terv megvalósításához. = Művelődési Közlöny. 25.évf. 1981. 6.sz. 325–345. p.
12. Az alsófokú oktatási intézmények tankönyvjegyzéke az 1981/82. tanévre. = Művelődési Közlöny. 25.évf. 1981. 5.sz. 289–300.p.
    (A Művelődési Közlöny minden esztendő első negyedévében közli a tankönyvjegyzéket. A három számjegyűek: az új tantervhez készített tankönyvek és munkafüzetek.)

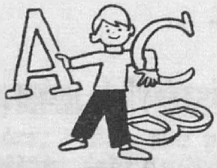

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A HIÁNY JELEI
Egy tanácskozás és egy tematikus folyóiratszám tanulságai

UNGVÁRY RUDOLF

A magyarországi információ és dokumentáció – s ezen belül a könyvtárügy – területén két, első látásra talán szerénynek és főleg speciálisnak tűnő esemény történt az ősszel. Az egyik a Kecskeméten szeptemberben lezajlott szakmai tanácskozás[1] bibliográfiai kérdésekről, a másik pedig az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA októberi tematikus száma[2] a könyvtári és tájékoztatási munka gépesítéséről.

A két esemény látszólag mind jellegében, mind tárgyában távol esik egymástól. A felvetődött problémák az egyiken, az elénk táruló körkép a másikon azonban fontos, közös, az egész magyarországi információs és dokumentációs tevékenységre érvényes általánosítások levonására kényszerítenek. Mindegyik esemény valami *helyett* állt: ami az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKÁBAN megjelent, azzal országos tanácskozásokon kellett volna foglalkozni, amivel pedig Kecskeméten foglalkoztak, elválaszthatatlan ma már az említett folyóirat októberi számának tárgyától.

Magyarán: nem képzelhető el ma már bibliográfiai tevékenység a gépesítés figyelembevétele nélkül, és a jövőben még kevésbé képzelhető el. Minden halogatás ebben az ügyben, a szükséges pénzügyi fedezet minden megvonása egyre tartósabban taszítja bele a magyarországi információs és dokumentációs tevékenységet azok közé a „gogoli" körülmények közé, melyek között immár évek óta vergődik. A két esemény – mind erényeiben, mind hiányaiban – ezt bizonyítja. Kezdjük

a kecskeméti szakmai tanácskozással:

kevés olyan tanácskozás vagy konferencia volt az utóbbi időben, amely egyrészt tárgyában annyira – jólesően – konkrét, annyira időszerű volt, s amelyet annyira idejében tartottak meg, mint ez. Miről is volt szó tulajdonképpen?

Első megközelítésben az új bibliográfiai szabványokra[3] való áttérés kérdéséről, amely különböző besorolási és leírási problémákat vet fel a könyvtári katalógusokban. Ez a kérdés már önmagában is megért egy egész tanácskozást.

Varga Ildikónak e tárgyban megtartott indító előadása[4] – amely a Könyvtáros c. szaklapban megjelent cikksorozatára épült – áttekinthető rendszerbe foglalta mindazokat a vonatkozási pontokat, melyek alapján a mindennapi könyvtári gyakorlatban az áttérés végrehajtható. A hozzá kapcsolódó korreferátumokat is az a személyes érintettség és szakmaközelség jellemezte, amiért egyáltalán érdemes előadásokat meghallgatni, és amiben a kecskeméti tanácskozás egyben kivált a gyakran adminisztratív általánosságokkal és tudományos stílusú semmitmondásokkal fűszerezett országos konferenciák közül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az új bibliográfiai szabványokra való áttérés nehézségei tehát eleve adtak a tanácskozásnak egy megfelelő – tulajdonképpen nem maradéktalanul bekalkulált és kiaknázott – indítófeszültséget. Minderre aztán rátelepült egy másik kérdés, amely az előbbi formaibb jellegéhez képest tartalmibb, s ennél fogva szubjektívebb is volt, mégpedig a központi katalóguscédula-ellátásban alkalmazott osztályozási jelzetalkotás kérdése.

Az ÚJ KÖNYVEK-kel párhuzamosan terjesztett katalóguscédulákhoz a címleírást és az ETO szerinti osztályozást – melyet a szakmai tolvajnyelv egyszerűen „szakozásnak" hív – az OSZK szakozó csoportja végezte, mégpedig nagyon magas színvonalon s immár évtizedek óta.

A felhasználó felől nézve a központi ellátáshoz a jelzetek valamivel egyszerűbbek voltak, mint azok, amelyek az OSZK számára készültek. Az utóbbihoz ugyanis – hogy egy-egy osztályozási jelzethez („szakjelzethez") ne kerüljön áttekinthetetlenül sok tétel – számtalan differenciált *szintaktikai* fogást kell alkalmazni, melyekre kisebb könyvtárakban nincs szükség. A dokumentum tartalma felől nézve azonban az osztályozást lényegében az azonos *szemantikai* elvek jellemezték.

Mindennek következtében egyrészt volt némi összhang azok között az elvek között, melyek alapján az OSZK illetve a közművelődési könyvtárak szakkatalógusait – pontosabban: a másodlagos, bibliográfiai információk osztályozó fogalmak szerint rendezett készletét, a katalógus-file-t – rendezték, másrészt pedig – s ez a fontosabb – évtizedek óta a történeti fejlődés adta határokon belül lényegében ellentmondásmentesek voltak. Mindez nem kis erőfeszítés eredménye volt, melynek értékei vitathatatlanok, s számos – például a raktári jelzetalkotással összefüggő – következménnyel is járt.

A hetvenes évek végére aztán, tíz éves előmunkálatok után, megszületett a számítógépes Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB). Szerkesztősége saját céljaira – a tercier dokumentumokhoz, melyek tartalma ugyanúgy a másodlagos, bibliográfiai információk osztályozó fogalmak szerint rendezett készletét képviselte, akárcsak a katalógus-file – az előbbiektől függetlenül, de ugyancsak ETO szerinti osztályozást végzett. Kézenfekvő volt tehát a döntés, hogy a jövőben – mivel a gépi eszközökkel és programokkal az MNB szerkesztősége rendelkezett – egy helyen, az utóbbinál végezzék a dokumentumleírást és az osztályozást. Ez volt azonban az a pont, ahol veszélybe került a közművelődési könyvtárakban felhalmozott, összességében rendkívül nagy mennyiségű másodlagos információ készlet – egyszerűbben: a katalógusok – szakrendi folytonossága, hiszen egy másik műhelyről volt szó, amely ugyan nem más *szemantikai* (hiszen szintén helyesen osztályozott), de „stílusa" és kiadványa miatt elsősorban más *szintaktikai* felfogásban osztályozott. Mivel – szerencsére – a központi katalóguscédula-ellátásban átmenetileg mindkét – régi és új – jelzetet feltüntették, az eltérések nagyon hamar és látványosan kiderültek.

Az MKE Bibliográfiai Bizottságának és a tanácskozás többi inspirátorainak problémaérzékenységét dicséri, hogy mindkét kérdést idejében napirendre tűzték.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA

számítógéptudományi és számítástechnikai folyóirat a szakirodalmi információ és dokumentáció berkeiben jóformán ismeretlen. Fő/alcíméből következően ugyan a számítástechnikán belül a „lágyabb" kérdések állnak figyelmének középpontjában, de a szakirodalmi információ és dokumentáció szemszögéből nézve nagyon „kemény", a felhasználót csak áttételesen érdeklő kérdéseket közvetít általában. Számítástechnikai nézőpontból az információ elsősorban manipulálandó adat, jószerivel puszta szintaktikai elem, de az információ és dokumentáció számára már kardinális kérdés a szemantikai szerepe. Ez a tény már évtizedes, a terminológiában különösen szembeötlő kommunikációs nehézségek forrása a két szakma művelői között. Ezért annál jelentősebb, hogy ez évi 5. számát teljes egészében a könyvtárak és a tájékoztatás gépesítésének szentelte.

A folyóiratot a KSH Számítástechnikai és Oktatási Központjának (SZÁMOK) irodalmi szerkesztősége gondozza. Az országban ugyan van már néhány – egy kézen megszámolható – on-line bibliográfiai adatbázis, a SZÁMOK-é az egyetlen, amelyet ma igazán nyilvánosnak tekinthetünk, mert megkötés nélkül, közvetlenül a könyvtári katalógus mellől (az „utcáról" tehát!) hozzáférhető. Az ottani terminál elé akármelyik olvasó leülhet. Hogy ebből mindeddig egyetlen ilyen van, s hogy pont *ez* a nyilvános jelleg az, amelyről a legkevesebb szó esik, már önmagában hajmeresztő, és indokolja ma, 1981-ben az említett „gogoli" jelzőt, amire egyébként még visszatérünk.

Szőnyi Katalin, e tematikus szám szakmai szerkesztője és SZÁMOK-beli munkatársai tehát nem véletlenül választották a pillanatnyilag egyetlen lehetséges megoldást: képet adni a helyzetről. Ennek az így kapott helyzetképnek a figyelmes, és némileg hozzáértő olvasó számára a legnagyobb értéke az a számtalan kérdő- és felkiáltójel, melyet minduntalan tennie kell az egyes írások olvastán. Hasonló tematikus számra már volt példa: a *Könyvtári Figyelő* 1978/5. száma ugyancsak a gépesítés jegyében született.

Mindezek a folyóiratszámok valójában ama tanácskozások ***helyett*** is állnak, melyeket a magyarországi információ és dokumentáció kérdéseiről kellett volna tartani, de amelyeket soha sem tartottak érdemben meg, mivel nem, vagy alig volt említésre méltó fejlesztési tevékenység, amiről egyáltalán beszélni lehetett volna, hiszen mindvégig hiányzott az anyagi erőforrások biztosításában megnyilvánuló megértés. Tervekről ugyan sok szó esett, de egy bizonyos határon túl nincs unalmasabb a terveknél.

Hogyan és miben függ össze a két esemény a részletekben?

A felmérés kérdése

A kecskeméti tanácskozás szervezőit két meglepetés is érte. Az egyik a legelején, mert a vártnál több érdeklődő jelent meg a színen. A másik pedig a tanácskozás során, mert nemcsak a számítástechnikai kérdések – amit egy előadás erejéig azért bekalkuláltak a programba – kaptak nagyobb hangsúlyt, hanem az osztályozását és a szervezését se lehetett megkerülni. Első látásra ugyan úgy tűnt, hogy például az osztályozás csupán a központi katalóguscédula-ellátás miatt került terítékre. A gépesítési kérdések mind-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

végig, mint valami fenyegető kolosszus tornyosultak a távolban; velük kapcsolatban már senki sem merte a véletlent emlegetni.

Ha az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában a megvalósult fejlesztésekkel foglalkozó cikkeket vesszük szemügyre (az MNB, az ISIS-BABILON, a KFKI, az OMKDK dolgaiban), és összehasonlítanánk őket mondjuk az ugyanebben a számban felsorolt lehetőségekkel és szempontokkal (*Sárdy Péter, Jacsó Péter* írásai), szintén meglepetés ér: mennyi alulméretezett terv, mennyi gyorstalpaló megoldás, azaz mennyi költségtöbblet, mennyi veszteség! A tanácskozás és a különszám ebben a dologban úgy egészítik ki egymást, akár a homorú a domborút.

A szakadékok váltak így igazán láthatóvá, amelyek nemcsak a számítástechnikát választják el a könyvtártantól, a terminológiát az osztályozástól, a nyelvészetet az információ és dokumentáció területétől, hanem az információs szakembert is a dokumentációstól.

Mert hogy lehet azt gondolni, hogy egy katalógus – tehát a másodlagos, hivatkozási információk rendezett készlete: a file – akár a címleírástól (pontosabban: a dokumentumleírástól), akár az osztályozástól elválasztva tárgyalható? Hiszen minden dokumentumleírásnak az adja meg végső fokon a létjogosultságát, hogy van egy file, ahová készül, s ott elválaszthatatlan a dokumentumkép egészétől. Egy olyan – végre szakmai – tanácskozáson, amely idestova húsz éve váratott magára a gödöllői óta (már önmagában ez is!), hogyan lehetne betartani az egyébként meglévő, de nagyon finom különbségtételeket? Egy tanácskozás nemcsak tudományszervezési, hanem társadalomlélektani esemény is, benne egyben le is kell tudni vezetni a felhalmozódott feszültséget. A kecskeméti tanácskozás szűk keretei között persze mindennek csak a jelzéseit lehetett észlelni. A problémát érzékelve javasolta a vége felé Sárdy Péter, hogy az osztályozás kérdésével megérné egyszer külön is foglalkozni. *Fügedi Péterné* számára ugyancsak nyilvánvaló lehetett ez, mert előadásnak is beillő hozzászólásában mindenestül foglalta össze az egész tanácskozást, azt is, ami belőle kimaradt; tulajdonképpen az ő szavai nyomán rajzolódott ki már magán a tanácskozáson az a strukturáltabb témakör, amelyben az információ és dokumentáció részkérdései ma tárgyalhatók, s amelyre a gépesítésen keresztül az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus száma is utal. Ilyen kérdéskörök voltak a dokumentumleírás (tehát a bibliográfiai tételek), a katalógusállomány (tehát az információtár), a szakozás (tehát az osztályozás), a szakkönyvtárak sorsa, a munkafeltételek és a jövő (a három együtt: tehát a szervezés). A zárójelbe tett szóhasználatból még nyilvánvalóbb, mennyire egységes rendszert alkotnak ezek. A legjobban azt jegyeztem meg a hozzászólásában, hogy a gépesítés dolgában ellenzett minden hibrid megoldást: ez nemcsak a legfontosabb előfeltétele minden továbblépésnek, hanem szöges ellentétben áll minden eddigi gyakorlattal.

A szakadékok félreismerhetetlenek tehát, akármelyik eseményt vesszük szemügyre. Nem ismeretesek viszont az erőfeszítések, melyek áthidalnák őket. A legkevésbé
a terminológia kérdésében,

melyet már az eddigiekben is próbáltam érzékeltetni a szóhasználatommal. A tanácskozáson a *szakozás, osztályozás, tematikus rendezés,* illetve a *katalógus, file, cédulaállomány,* sőt: *adatbázis* fogalmainak olyan egymásba fonódott keveréke alkotta a szókincset, hogy csak jó szakmai ösztöneire bízhatta magát a hallgató.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában más módon, az írott szöveg következetesebb keretei között vetődtek fel a terminológiai problémák. Gondoljunk csak az *információ(s) rendszer, adatbázis, információs adatbázis* (!), *bibliográfiai* és *faktografikus adatbázis, adatbank, információkereső rendszer, adatbáziskezelő rendszer, adatállománykezelő rendszer,* vagy a *lekérdezés, információkeresés* stb. fogalmaira.

Az egyes szerzők persze egy-egy íráson belül kifogástalan következetességgel kezelték a fogalmaikat. Az egészet összehangolni, ez pillanatnyilag a lehetetlen. Külön csemegének számíthat *Vargha Dénes* munkája[5], (Vargha sűrűbb szereplését már hosszabb ideje hiányoljuk) ezzel az írásával – amellett, hogy megint hozzájárult az osztályozás elméleti alapjainak gazdagításához – egy újabb (újabb?) terminológiai elemet dobott be a szakmai köztudatba. Az *informatika,* az – általam *Vajda Erik* nyomán előnyben részesített – *információ* és *dokumentáció,* a *tájékoztatástudomány,* valamint a *dokumentalisztika* között ember legyen a talpán, aki egyszerűen rendet teremt. Ezekre a kérdésekre utoljára 1972-ben reflektált néhány frissen végzett hallgató, kiadva egy terminológiai gyűjteményt.[6] Nem véletlen, hogy kik éreztek rá a hátrányra. Ez a kötet a magyarországi terminológiai munka legértékesebb darabja, valójában igazi kihívás volt. A kesztyűt azóta se vette fel senki.

Hasonló szakadék különíti el a szakma egészétől
az osztályozás
kérdését is. Ennek már említett, ékes példáját a tanácskozáson vehettük szemügyre. Abból, hogy az osztályozási jelzetekkel ellátott központi katalóguscédula-ellátásról – tehát: központi dokumentumkép-ellátásról – lesz szó, a legkevésbé sem volt természetes, hogy ez felveti az osztályozás kérdését is?

Az érintettek mentségére természetesen sok minden szól: arról már beszéltünk, hogy maguk a rendezők alulbecsülték saját rendezvényük jelentőségét, s ezért túlságosan szűkre fogták az előzetes tájékoztatást. De még fontosabb „mentség" az az általános, s elég nagy fokú érzéketlenség, amely az osztályozási kérdéseket általában övezi. Mintha léteznének egyáltalán információ- és dokumentumtár katalógus (mondom: bibliográfiai információk rendezett készlete, a file) nélkül? Mintha a katalógusban nem a dokumentumképek és a keresőképek összehasonlítása alapján, hanem valami felsőbbrendű intuíció révén volna a bibliográfiai tétel megtalálható? Mintha lenne értelme bibliográfiai tételnek egy file-ban ismérv, így például valamiféle osztályozási jellemző nélkül? Mintha tehát elválasztható volna bármiféle bibliográfiai tevékenység az osztályozástól?

Ez a szakadék a számítástechnika és az információ és dokumentáció között sokszor kétségbeejtő következményekkel jár. Beszélni róla a legízesebben bizonyára azok tudnának, akik már vívtak közelharcot számítástechnikusokkal, hogy megértessék magukat „homályos", nehezen formalizálható tartalmi igényeikkel. De a tárgyilagos megközelítés szintjén is sokat mondó az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számában például *Schlanger László*[7], *Huba Zoltán*[8], *Jacsó Péter*[9] írása. Az információ és dokumentáció oldaláról azért, mert ezúttal magyar nyelven, különféle megközelítésben, jól körüljárható, hogyan látja mindezt egy számítástechnikus. Másrészt pedig – és ez különösen nagy esemény – megfogalmazták ezúttal a számítástechnika nyelvén is, a számítástechnikus számára érthetően, hogy mi kell egy könyvtárosnak. Huba Zoltán írásának például éppen

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az a legnagyobb érdeme. A hagyományos faktografikus adatbáziskezelő rendszerekhez szokott programozó elsősorban a logikai szerkezet alapján végzett keresést ismeri, s éppen ez a kiindulás használhatatlan a szöveges, tehát szerkezet nélküli bibliográfiai adatbázisokban, ahol a keresés alapvető egysége a rekord. Az információ és dokumentáció igényeinek megértését tehát egy, a számítástechnikában egyelőre fennálló szakadék is nehezíti.

A számítástechnika felől nézve az osztályozás kérdése puszta szintaktikai kérdésnek fest; ez az oka sokszor számos információkereső rendszer szemantikai szegénységének, amire például az ISIS eredeti változatáról vagy a BINÁR-ról[10] szóló beszámolókból derül fény. Szócsonkolás és logikai kapcsolatok alkotják az egyetlen stratégiai lehetőséget, de nyoma sincs a hierarchiaszint automatikus változtatásának, a kapcsolatkiterjesztésnek, a szerepjelölésnek, az osztályozási rendszer automatizált használatának stb.

A számítástechnikus legfeljebb elkeni az osztályozás kérdését; az információ és dokumentáció területén belül – ha magasabb szintű döntésekről van szó – az osztályozást egyszerűen észre sem veszik. Igy kerülhetett például sor arra is, hogy az MNB szerkesztőségétől a központi katalóguscédula-ellátás megrendelésekor a szerződésben sommásan csak dokumentumleírást rendeltek meg. Ebben benne volt minden. Nem csoda, ha a szerkesztőség sem érezte a problémát.

Tegyük hozzá azt is, hogy az, akinek nem kell áttérni egy új nyelvhasználatra, érthetően nem is nagyon érzékelheti annyira a problémát. Márpedig az egyik műhely – az OSZK szakozó csoportjának – gyakorlatáról a másikéra – az MNB szerkesztőségéére – áttérni annyi, mint az egyik információkereső nyelvről a másikra. Ezt nyilvánvalóan azok érzik, akiknek át kell erre térniök: a közművelődési könyvtárak, akik felhasználói a központi katalóguscéduláknak.

Amiből aztán az is következik, hogy Ranganathan vajmi kevés nyomot hagyott maga mögött Magyarországon. Először ugyanis ő mondta ki, hogy az osztályozási rendszerek egyben nyelvi rendszerek is, következésképp az osztályozás – nagyon leegyszerűsített formában megvalósuló beszéd. Annak minden – többek között pszichológiai – következményeivel együtt.

A mindennek ellenére épségben megőrzött szakmai érzéket dicséri, hogy a kecskeméti tanácskozáson annyian és olyan színvonalon szóvá tették azt a törést, amely egy másik műhely gyakorlatára való áttérés következtében fenyeget. *Huber Kálmánné, Dénes Pálné, Mader Béláné* s különösen *Pál Györgyi* korreferátumainak anyagából gondosan elemzett összehasonlító példák serege volna kiválasztható azokhoz a konkordancia táblázatokhoz, melyekkel adott esetben biztosítani lehetne, hogy az MNB szerkesztősége által végzett osztályozás alkalmazkodni tudjon az eddigi gyakorlathoz. Mert az nem vitatható, hogy a közművelődési könyvtárak kialakult információtárainak homogenitását meg kell őrizni, hogy ez nagy érték.

Az MNB – éppen automatizáltsága miatt – meghatározó szerephez fog jutni a magyarországi könyvtárügyben, s – ahogy *Papp István* mondta felszólalásában – „nem tekinthető zárt rendszernek többé, hanem a hatás és visszahatás elve alapján vissza kell, hogy hassanak rá a közművelődési könyvtárak is."

A konkordancia táblázatok kidolgozása azonban vesződséges feladat, s minden részletet aligha lehet majd figyelembe venni. Ráadásul – ha jobban meggondoljuk – lehet,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy egyáltalán nincs is rá szükség. Mert mi történnék mondjuk akkor, ha az MNB számára a jövőben az OSZK szakozó csoportja végezné el az osztályozást, ezúttal egyben tekintettel az MNB és a gépesítés feltételeire is? Valószínűbb, hogy ez volna a jövő útja. És hogy ez egyáltalán nem látszott olyan természetesnek, az felveti

a szervezés

és az információ és dokumentáció közötti szakadék hatásaiban legsúlyosabb kérdését.

Először is itt a koordináció kérdése! A kecskeméti tanácskozás egyik nagy erénye volt, hogy az új dokumentumleírási szabvány alkalmazásához szükséges szellemi igyekezetet próbálta összefogni. De miért kellett ezt csak a közművelődési könyvtárakra korlátozni? A Bibliográfiai Bizottság nem a szakkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak stb. bibliográfiai bizottsága is? Ezeknek a könyvtáraknak nem lett volna néhány hasznosítható észrevétele, ami a gyakorlati megoldásokat illeti? Az MNB gépesítésével minden jel szerint – legalábbis egyelőre, valójában rendkívül nyakatekert szervezeti és gépi megoldásokkal, ahogy ez az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA különszámában megjelent írásból következik – megoldották a bibliográfiai leírás automatizált jelkészletének kérdését. Nem érinti ez véletlenül a nagyobb országos könyvtárak – netán az OMKDK – hasonló feladatait? Az MNB osztályozási gyakorlata csupán a központi katalóguscédula-ellátás s ezen keresztül a közművelődési könyvtárak miatt érdemel figyelmet? Avagy nem arról van szó hogy az ország legnagyobb könyvtári intézményének – az OSZK-nak – gyakorlata az Egyetemes Tizedes Osztályozás alkalmazásában valójában mindannyiunk ügye, akik osztályozással foglalkozunk? Annál is inkább, mert legjobb osztályozó szakembereink közül kerülnek ki azok, akik ott ennek a nem természetes nyelven alapuló hierarchikus osztályozási rendszernek a valóban egyetemes alkalmazásával foglalkoznak? Azok a „szintaktikai" fogások, mellyel az OSZK keretei között az ETO differenciált alkalmazása biztosítható, tartanak annyira szakmai közérdeklődésre igényt, hogy például gondolni lehetne nyomtatott közreadásukra.

A kecskeméti tanácskozás egyik érdeme, hogy érintőlegesen, az ott felvetődött, látszólag rendkívül speciális kérdések kapcsán ezek a nagyobb horderejű kérdések óhatatlanul felvetődnek utólag a figyelmes szemlélőben is, ráirányítva a figyelmet azokra a kihagyott lehetőségekre, melyek hasznosítása valójában csak szervezési kérdés.

A legélesebben a szervezési hiányosságok a gépesítés kérdésében vehetők észre. Noha a tanácskozáson mindez ugyancsak ott lapult a háttérben, az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számának írásaiban sokkal inkább tetten érhetők.

A koordinálatlanság – amelyre például Sárdy Péter utalt a tematikus szám első helyre tett írásában[11] – valóban alapvető rákfenéje ma a magyarországi gépesítésnek. Az ő diplomatikus megfogalmazásában: „A jelzésszerűen felsorolt kezdeményezések, kísérletek és eredmények azonban már a 70-es évek közepén szükségessé tették volna az országos méretű tervezést, az egységes elgondolásokat, a rendszerek nagyvonalú tervezését. Ilyen irányú tevékenység az elmúlt évtizedben indult is, de sajnálattal kell megállapítanunk, hogy nem járt olyan eredménnyel, hogy megvalósult, vagy megvalósulására reális remény volna."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Nem biztos azonban, hogy a koordinálatlanság megszüntetésének egyetlen útja a központosítás. Ezt Sárdy sem állítja. Sőt: a központosítás legnagyobb veszélye, hogy túlzottá válik, és megbénít minden önálló kezdeményezést. Nem biztos, hogy feltétlenül szükség van országos méretű rendszerekben gondolkodni, különösen nem első megközelítésben. Sokkal fontosabb volna, ha egyes intézmények volnának képesek *önálló kezdeményezésből együttműködni.* Hogy a spontán együttműködés még olyankor se következik be, amikor nyilvánvalóan szükséges volna, annak bizonyára egyszerű érdekeltségi okai vannak. Úgy tűnik, hogy abból senkinek sincsen különösebb haszna, ha két intézmény együttműködik. Vagy mivel mással magyarázható számtalan elrettentő eset? A KG INFORMATIK-ban például elkészült az ipari-gazdasági életre kiterjedő szókincset magába foglaló Kohó- és Gépipari Tezaurusz. Most az Ipari Minisztérium megbízásából külön tezaurusz készül a kutatási jelentések nyilvántartására – ugyanezen a területen. Még azt sem lehetett elérni, hogy néhány száz jelentést próbaképpen osztályozzanak legalább a meglévő tezaurusszal. Más: elkészült a MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központjában a hazai növényvédőszerek adatainak a GÓLEM információkereső rendszerre épülő adatbázisa. Még egy on-line bemutató se akadályozhatta meg, hogy egy minisztériumi megrendelésre, ugyancsak a GÓLEM-re támaszkodva, el ne készüljön ugyanezekre az adatokra egy másik információkereső rendszer.

Olvasva a szűkszavú beszámolót az OMKDK fejlesztési elképzeléseiről,[12] meg a beszámolót az MNB már említett gépesítéséről,[13] önkéntelenül is fölmerül a kérdés: miért nem lehetett legalább a két hazai, dokumentációs szempontból mamut-intézmény automatizálási, s főleg szoftver-adaptálási gondjait és terveit valamennyire összehangolni? Azok a magyarországi viszonyok között ugyan nagyvonalú, de fedezet nélkül mégis megkérdőjelezhető tervek, melyekről az OMKDK munkatársai beszámoltak, lényegében olyan, mindenre kiterjedő információkereső rendszerre és bibliográfiai adatbázisra vonatkoznak, amelynek csak a szoftver-igénye ki kell hogy elégítse az OSZK igényeit is és fordítva. S ha van logika a dolgokban, akkor az is magától értetődik, hogy egy ilyen, végre megszülető rendszert bármelyik magyarországi intézmény adaptálhatna...

Aki tudja, milyen nehézségekkel jár egy-egy programcsomag alkalmazása, a megmondhatója annak, mit jelentene gyorsaságban, gazdaságosságban, ha egy már bevezetett rendszert kellene csak átvenni, vagy ahhoz csatlakozni...

Semmiféle tervezés nem segíthet azon, hogy a két intézmény közösen oldjon meg gondjaiból valamit, ha az említett érdekeltség hiányzik. Furcsa ellentmondás volt mindenesetre az OMKDK fejlesztési rendszervázlatát látni egy egész oldalon, és semmit sem olvasni arról, hogy eddig mi történt vagy miért nem történt...? Az ember ilyenkor – unalmában – elkezdi számolgatni, hányszor fordulnak elő a szövegben olyan szavak, mint „dinamikus", „fejlesztés", „integrált", „differenciált"...

Az MNB számítógépes rendszeréről szóló írás a tematikus szám egyik legértékesebb dokumentuma. Nemcsak azért, mert – ellentétben az ilyenkor szokásos gyakorlattal – részletekben, tehát valódi információkban meglepően gazdag, hanem azért is, mert egyike azoknak a kevés, számítástechnikai tárgyú írásoknak, melyek az információ és dokumentáció szemszögéből nézve íródtak meg. Az a rész, amely az említett adatrögzítő berendezés beszerzésének kérdésével foglalkozik, valóságos beruházási rémtörténetet sejtet. Van

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

abban valami természetellenes, hogy egy 1977-ben üzembe állított adatrögzítő berendezést 1980-ra már ki kell cserélni, mert „kinőtte" a kereteket. Ez az eset is példája annak a gyakorlatnak, amely az anyagi korlátokra utalva arra kényszeríti a megrendelőt, hogy az optimális megoldás helyett a legolcsóbbat válassza. Amiről aztán kiderül, hogy mégse az igazi. Igy lesz végül az olcsóbb a drágább. Holott sokszor jobb volna valamit meg se venni; amit sajnos azért nem engednek, mert akkor nincs mit „kipipálni", s az itt elmondottak igazsága is kiderül.

Nem volna minden szakmai tanulság nélkül mindenesetre egy véleménycsere arról, miért nem kerül sor soha az információ és dokumentáció területén kész, Nyugat-Európában már régen működő rendszerek bevezetésére? Mint ahogy azt a marcali Ruhagyár csinálta a farmer-technológiával... Az információ és dokumentáció – akárcsak az oktatásügy – területén miért *eleve* elfogadhatatlan devizaigénnyel fellépni? Évtizedes, s egyre növekvő lemaradásunkat többek között az ezzel összefüggő, torz, előítéletektől terhes szemlélet okozza.

A kecskeméti tanácskozás „emberibb" légkörében kevésbé vetődött fel az a kérdés, ami az INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA tematikus számának számtalan, a magyarországi adatbázisokkal foglalkozó cikkéből szinte szíven üti az embert: hogy ugyanis egy címleírás, egy katalógus vagy egy bibliográfiai adatbázis valójában a felhasználóért, az „egykori" olvasóért van. Nem pusztán elvont humanizmusból, hanem azért, mert ez ugyanúgy üzlet valamiképpen, akárcsak minden más, ha nem is ugyanúgy, olyan követlenül kell fizetni a szolgáltatásokért. Szinte minden írásból hiányzik az a megközelítés, melyet a legjobban ezzel

az üzlet

szóval lehetne megközelíteni. Sehol egy utalás, hogy a felhasználó, a vevő hová forduljon pontosan, ha az egyik vagy a másik bibliográfiai adatbázist fel akarja keresni! Hogy mi a feltétele mondjuk az ETK-ban, az SZKI-ban, a KFKI-ban, ha valaki használni akarja a terminált, vagy keresni akar valamit a rendszerben más eszközökkel? Hogy mindenki használhatja-e, hogy mibe kerül – és miért annyiba?! –, hogy egyáltalán: mi a cím, ahová fordulni lehet?

Azt már említettem, hogy tudomásom szerint csak a SZÁMOK-ban található ma az egyetlen olyan bibliográfiai adatbázis, amely valóban teljesen nyilvános. Mindez jellemzi gépesítési gyakorlatunk hallatlanul ezoterikus jellegét. Mindaddig, míg az üzembehelyezésnek nem az az eredménye, hogy egy meghatározott kapubejárat fölé kitesznek egy táblát, amely tudósítja a járókelőt – igenis: mindenkit! –, hogy itt és itt ilyen és ilyen információk, találatonként ennyiért meg ennyiért automatizáltan lekérdezhetők, megkaphatók stb., addig nincs gépesített tájékoztatás. Mindaddig a bibliográfiai adatbázisok ügye lényegében csak bürokratikusan védett és pénzelt intézmények játékszerei lesznek, remek eszközök arra, hogy valaki megtanulja a kezelésüket...

Ennek hiányában alakulhatott ki a külföldi mágnesszalagos szolgáltatások átvétele terén az a képtelen magyarországi gyakorlat, amely nem ismeri a retrospektív adatbázishasználatot, szegényes programcsomagokkal csak szekvenciális szolgáltatást nyújt, siralmas propagandát fejt ki (ha egyáltalán!), és vállalatközi automatikus elszámolásokból tartja fenn magát. Aki *Jacsó Péter* írását elolvassa a tematikus számban, felmérheti,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

milyen nyilvános használatra készülnek a kereskedelmi forgalomban külföldről beszerezhető bibliográfiai adatbázisok.

Itt időszerű azon is elgondolkodni, hogy vajon milyen szegényes beruházói koncepció magyarázhatja meg, hogy az MNB gépesítésének kérdését nem eleve a nyilvánosság számára megközelíthető adatbázis felállításával összekapcsolva valósították meg. Az előbb említett ezoterikus, intézményközpontú gyakorlat nyilván nem kedvezett a nyitottabb beruházói tevékenységnek sem.

Valahol errefelé tapogatva időszerű megkérdezni azt is, vajon miért csak a tematikus szám szerkesztőjének felkérésére készültek el az olyan fontos, az egész magyarországi információt és dokumentációt érintő és érdeklő írások, mint az említettek? Egyáltalán: miért olyan ritkák a részletes beszámolók egy-egy rendszer készítéséről vagy befejezéséről? Talán a be nem vallott szégyenkezés, amiért sok minden nem állná meg az összehasonlítást? Egy őszinte beszámoló azokról az elutasításokról, melyek egy-egy szegényes megoldás hátterében rejlenek, fényt vetne a „gogoli" körülmények valódi okaira.

HIVATKOZÁSOK

1. Kecskeméti szakmai tanácskozás, 1981. szeptember 25–26. Rendezte a MKE Bibliográfiai Bizottsága és az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ.
2. INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 241–300.p.
3. A bibliográfiai leírásra vonatkozó MSZ 3424-es, a besorolási adatok alakjára vonatkozó MSZ 3440-es, a cirill betűk transzliterálására vonatkozó MSZ 1362-es szabványcsalád, ill. szabvány.
4. VARGA Ildikó: Mi legyen a katalógusokkal? = Könyvtáros. 31.évf. 1981. 2.sz. 81–82.p. (I. rész), 3.sz. 145–148.p. (II. rész), 7.sz. 415–416.p. (III. rész), 1981. 11.sz. 652–656.p.
5. VARGHA D.: A dokumentalisztika és elméleti háttere. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 248–252.p. Bibliogr. 13.
6. Fogalomgyűjtemény az informatika válogatott területeiről. Összeáll. VÁRADY É. et. al. Bp. OMKDK, 1972. XVIII, 191 p. Bibliogr. 190–191.p.
7. SCHLANGER L.: Tezauruszépítés számítógéppel. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 254–258.p. Bibliogr. 6.
8. HUBA Z.: Az ISIS-BABILON rendszer egy programozó szemével. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 276–279.p.
9. JACSÓ P.: On-line lekérdezhető bibliográfiai adatbázisok értékelési, kiválasztási szempontjai. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 285–291.p. Bibliogr. 10.
10. JÓZSEFNÉ SCHERER É. – MOLDVAI J. – VESZELI C.: Számítógépes információfeldolgozás a Központi Fizikai Kutató Intézet Könyvtárában. INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 280–284.p.
11. SÁRDY P.: A számítástechnika könyvtári alkalmazásai Magyarországon. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 244–247.p.
12. SZABÓ I. – KERÉSZ J. – SZARKA Gy.: Számítógépes integrált információrendszer fejlesztési elképzelései az OMKDK-ban. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 292–294.p.
13. NYÁRYNÉ GRÓFCSIK E. – SZŰCS E.: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszere. = INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA. 16.évf. 1981. 5.sz. 259–269.p. Bibliogr. 16.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az alábbiakban egy, a „Városaink kulturális építészete" címmel, 1978. szeptember 18-án Egerben, a Képzőművészeti Világhét alkalmából tartott szakmai tanácskozáson elhangzott előadás szövegét közöljük. A közlést három körülmény indokolja. Az első az, hogy a szerző korábbi cikkében (Papp István: A „tojás" és ami kikelt belőle. = Könyvtáros, 1975. 7.sz. 383–391.p.) kifejtetteket továbbgondolja, kiegészíti és újrafogalmazza, érvényesítve azoknak az építési szakmai programoknak a tapasztalatait is, amelyek néhány megyei könyvtár új épületéhez azóta készültek. A második az, hogy témáját ez alkalommal nem annyira a könyvtáros szakma, mint inkább a használók, a fenntartók és az építészek szemszögéből közelíti meg. S harmadjára a tárgy aktualitása: épül a szegedi és a békéscsabai könyvtár, amelyek nagyságrendi és minőségi változást jelentenek közművelődési könyvtárépítészetünkben; egy sor más megyei könyvtár (Debrecen, Szolnok, Salgótarján, Kecskemét, Zalaegerszeg, Veszprém) új épületének vagy jelentős bővítésének szakmai, sőt részben építészeti előkészítése is e koncepció jegyében történt meg; további megyei és közel hasonló nagyságrendű városi könyvtárak állnak ugrásra készen, hogy megkezdhessék a tervező munkát, majd a beruházást. Főként ez utóbbihoz kívánunk segítséget nyújtani a jelen, remélhetőleg hozzászólásra késztető írás közreadásával. (– a szerk.)

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK ÉPÜLETMODELLJÉRŐL

PAPP ISTVÁN

A kérdés: milyen és mekkora legyen a könyvtár?

Nem csodálkoznék, ha bárki is megkérdezné, hogy vajon aktuális-e foglalkozni azzal a témával, amelyet e konferenciára készülve választottam. Végre egy kulturális intézmény, amely nem mutat válságjeleket, nem küszködik feladatrendszere és szerepköre tisztázásával, társadalmi presztizse vitathatatlan, a szabad időért zajló versenyben állja a sarat még a kocsival, telekkel és televízióval szemben is, – egyszerű a dolog tehát: ha a fenntartói elszánáshoz teli buksza is párosul, akkora és olyan könyvtárat tervez és épít az építész, amekkorát és amilyent a könyvtáros csak elképzel.

Ez a megállapítás egyszerűnek látszik, nyugtalanítóan egyszerűnek. Tényleg így áll-e a helyzet a valóságban?

Nem vállalkozom most arra, hogy szociológiai szempontból vizsgáljam a könyvtárat és szolgáltatásait a társadalom intézményrendszerében; nem merem boncolgatni azt az érzékeny kérdést sem, hogy a könyvtárak társadalmi presztizse hányadik helyhez elegen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

dő, amikor az anyagiakban való részesedéshez sorakoznak fel a kulturális intézmények. Még csak a könyvtár fontosságát, nélkülözhetetlenségét sem akarom annyi érdemesebb személy után újra bizonygatni.

Amiről szólni akarok, az csupán a könyvtár mekkorasága, még inkább a milyensége. S erről sem általában, hanem a városok, még pontosabban a megyeszékhelyek könyvtárait illetően. Ugyanis, – ki tudná az okokat pontosan felderíteni, hogy miért, – több mint tíz megyében foglalkoznak új megyei könyvtár építésének, vagy a régebbi épület kisebb vagy jelentős bővítésének a gondolatával. Van, ahol már az építési területet készítik elő, van, ahol a kiviteli terveken dolgoznak, egyes helyeken már döntést hoztak az illetékes szervek a beruházás szükségességéről, máshol megrendelték a szakmai programot, itt a párt- és tanácsi vezetők szorgalmazzák az új könyvtárat, ott még csak a könyvtáros agitál érte, – de akárhogy is álljon az ügy, az embernek az a bonyomása, hogy az elkövetkező időszakban újabb, talán még nagyobb arányú könyvtárépítési hullám következhet be, mint a hatvanas években. (Ne feledjük, az előadás 1978-ban hangzott el! Ám most sem reménytelen a helyzet. – a szerk.) Mindezek az előkészületek egyelőre csak a társadalmi szükségletet jelzik; egészen más kérdés az anyagi feltételek alakulása!

Függetlenül attól, hogy ezek a beruházási szándékok megvalósulnak-e vagy sem, a könyvtáros szakmának választ kell adnia arra a kérdésre, hogy legjobb tudása szerint milyen épületre van szükség, pontosabban, hogy mekkora és milyen állománynak, milyen tevékenységeknek és szolgáltatásoknak kell építészeti környezetet teremteni. Közhely, de eleget nem ismételhető közhely, hogy az üzemeltetőnek kell megmondania, mire akarja használni az épületet, s ehhez tervezi az építész a színteret. Világos, hogy a tartalom és a forma sajátos és elszakíthatatlan egységéről van szó, ami minden műalkotás, de mondhatnám minden használati tárgy értékének legfontosabb fokmérője. Minél pontosabban, világosabban és logikusabban fejti ki a könyvtáros elképzelését intézményéről, annál nagyobb a valószínűsége, hogy olyan épületet kap, amelyik megfelelő formai keretet biztosít a tartalomnak.

Kérdéses azonban, vajon a könyvtárosnak szabad keze van-e a könyvtári modell megfogalmazásakor, vagy pedig számolnia kell bizonyos objektív, tőle független tényezőkkel is. Meggyőződésem, hogy akkor jár el helyesen, ha nem önkényesen, saját elfogultsága szerint formálja a könyvtár tartalmát, hanem a társadalmi szükséglet meghatározó szerepét felismerve, e szükséglet természetét, változási irányait gondosan tanulmányozva jut el a végeredményhez.

Esetünkben egy-egy megye és központi szerepet betöltő városa szükségleteit kell felmérnünk: milyen igényeket támasztanak ezek az egész megyére kiterjedő könyvtári ellátási rendszer vezető intézményével szemben? Már a kérdés feltevésével is érzékeltetni szerettem volna, hogy kétarcú, helyi és területi, azaz városi és megyei funkciókat ellátó intézményt kell magunk előtt látni. Nem hiszem, hogy e kettősség ellentmondást is tartalmazna, hiszen mint ahogy sok más intézmény és szolgáltatás, hasonlóképpen a könyvtár esetében is a város és vonzáskörzete egységben és kölcsönös egymásrautaltságában való szemlélete az egyetlen helyes kiindulási alap. Ahogy egy áruház alapterületét és árualapját sem kizárólag a város lakosságának létszáma szerint méretezik, hanem a városban bevásárlók szerint, ugyanúgy kell eljárnunk a könyvtárnál is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mi a könyvtár dolga?

Hát igen. Azt, gondolom, tudjuk, hogy egy áruháztól mit vár el a lakosság, de mernénk-e teljes határozottsággal válaszolni arra, hogy mit vár el egy könyvtártól? Nem inkább az-e a mai helyzet, hogy a lakosság tájékozatlan afelől, hogy milyen könyvtári szolgáltatásokhoz van joga, s egyfelől használja azt, amit kap, másfelől azt sem tudja, hogy mit kaphatna, s ezért nem is használja.

Sajnos, még mindig elvont tételeknek számítanak olyan megállapítások, mint – csak néhányat hozok fel példaként, – az információk és informáltság döntő szerepe a társadalmi élet minden területén, a közéletben, a politikában, az irányításban, a kutatásban, a termelésben, de a mindennnapi élet legkisebb dolgában is; az iskola új oktatási módszerei, amelyeknek egyik fő jellemzője a lezárt ismeretanyag átadása helyett az ismeretek megszerzésének és alkalmazásának a módjára való megtanítás; az egész életen át tartó tanulási folyamat kibontakoztatása; a szabad idő alkotó és rekreatív jellegű eltöltése; a szocialista demokrácia talaján kibontakozó közösségek életében való részvétel; a modern technika által produkált információhordozók és a kezelésükhöz való eszközök rohamos és általános elterjedése stb. – és nem vontuk még le kellőképpen és társadalmi méretekben a hagyományos könyvtári intézmény lényegi átalakulását jelentő következtetéseket. Ezzel az általánosító, s ezért az egyessel szemben esetenként szükségképpen igazságtalan megállapítással nem akarom kétségbe vonni jónéhány könyvtárunk dicséretes erőfeszítéseit, amelyeket a változó társadalmi szükségleteknek megfelelő könyvtár kifejlesztése érdekében kifejt; a már említett, csupán az anyagiakkal korlátozott beruházási kedv a fenntartó tanácsok részéről pedig azt mutatja, hogy a politikai-állami vezetés helyesen látja a korszerű könyvtári szolgálat szükségességét. De attól félek, hogy a társadalom nagy tömegeinek tudatában még ma is az élet által meghaladott kölcsönkönyvtári kép él: a városi könyvtár azoknak való, akik szórakozásukat az olvasásban lelik, s nincs elég pénzük a könyvek megvásárlására.

Ezen a könyvtárképen kell változtatni, tudva, hogy a könyv, vagy helyesebben a különféle alakot öltő információhordozó mindenki életének szerves részévé válik, mindenki rászorul a szervezett és bármikor visszakereshető, adott feladat vagy élethelyzet megoldásához szükséges információkra, hogy a magánkönyvtárak elsősorban nem is a lakások méretei miatt, hanem az információhordozók óriási, nem szakembernek ellenőrizhetetlenül áttekinthetetlen tömege, az információk megszervezéséhez szükséges hatalmas szellemi és technikai apparátus hiánya miatt nem jelentenek társadalmi választ az információs robbanás kihívására, s szerepük csak másodlagos és kiegészítő jellegű lehet, hogy a könyvtárhasználat egyáltalán nem passzív, pusztán befogadásra korlátozódó egyéni művelődési forma, hanem a szerző és az olvasó eszméinek összeütköztetése, amely mindenképpen a társadalomban ható erővé válik, de amely már a könyvtári színtéren is megkívánja a befogadás, a vita, az alkotás közösségi formáit.

A nyitott könyvtár eszménye

A társadalom könyvtárképének megváltoztatása azonban nem agitáció kérdése, vagy csak nagyon kis mértékben az. Igazi hatást csak a könyvtár fizikai és szellemi mivoltának

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megújulásától várhatunk, azaz ha a könyvtár épületében, felszereltségében, külső-belső megjelenésében, állományában és tereiben, szolgáltatásaiban és személyzetében, működésében és atmoszférájában ténylegesen megfelel annak a könyvtári modellnek, amelyet jobb szó híján *nyitott könyvtárnak* nevezek. Nyitott abban az értelemben, hogy nemcsak rendelkezésére áll a közösség minden egyes tagjának, de mindent elkövet annak érdekében, hogy a közösség használja is; nyitott minden információ előtt: noha állományát racionális nagyságrendben tartja, de a könyvtári rendszerhez való kapcsolódás révén képes beszerezni a használói számára szükséges bármely információt; nyitott új funkciók és szolgáltatások befogadására és nyitott színtere használói különféle kulturális tevékenységeinek. Nyitott kapcsolatainak építésében és nyitott mindenféle együttműködés előtt. Ha forradalmi jelentőségű tette volt könyvtárügyünknek az állomány szabadpolcra helyezése, azaz a könyvek és az olvasók közötti közvetlen kapcsolat létrehozása, a második forradalom éppen a nyitott könyvtár megvalósítása lenne.

Konkrétabbra fordítva a szót, kísérletet teszek a nyitott könyvtár eszméjéből fakadó építészeti követelmények és könyvtári funkciók megfogalmazására.

Kezdjük mindjárt a városon belüli elhelyezés kérdésével. Hamis az az okoskodás, hogy a könyvtár maga központképző városi intézmény, azaz ha jó a könyvtár, a használók felkeresik, bárhová is telepítették. Elég magas használati ingerküszöb szükséges ahhoz, hogy valaki távoleső, nehezen megközelíthető könyvtárat is rendszeresen látogasson. Nem a könyvtár gyakorolja a tömegekre az igazi vonzerőt, hanem az az intézményi és szolgáltatási együttes, ami a város központját jelenti, s amelynek szerves összetevője maga a könyvtár is. Ezért fontos, hogy az épület helyét a fő forgalmi útszakaszok mentén, a gyalogosforgalom áramában, a tömegközlekedési eszközökkel jól megközelíthető helyen jelöljék ki. Ezért örülök, hogy Zalaegerszegen a piac mellett, a körjárati autóbusz megállójától száz méternyire van a könyvtár, s ezért harcol a Fővárosi Tanács művelődésügyi főosztálya azért, hogy a Fővárosi Könyvtár új épülete a Kálvin-térre, a metró leendő csomópontja fölé kerüljön. Hiába nyitott a könyvtár, ha a közönség nem botlik bele.

Apropó, botlik. A nyitott könyvtár küszöb nélküli könyvtár. Már régen lejárt, csak mi nem vettük észre, a bejárathoz vezető lépcsősorral magának tekintélyt kivívni akaró könyvtár ideje. Minél egyszerűbb a belépés, minél invitálóbb a bejárat, annál könnyebben győzzük le magunkban azt a pszichológusok által jól ismert küszöbfélelmet, amelyet mindannyian érzünk, ha ismeretlen helyre, különösen ha – érdekes ellentmondás! – középületbe lépünk. Az utcán ne csak a könyvtár nevét viselő hivatalos felirat jelenjék meg, s ne csak néhány kiállítási vitrin; könyvtárunk reklámozza magát bátran olvasói előtt, s a félénkebb használókat ösztönözze azzal is a belépésre, hogy látni engedi az utcai járókelőknek a belsejében folyó mozgalmas életet. Nem egy könyvtárat láttam külföldön régi, pompázatos épületben működni. Műemlékjelleg ide, műemlékjelleg oda, a lépcsősor tetején hivalkodó díszkaput bezárták, s az utcaszintről nyitottak új bejáratot mellette. S egyszerű technikai trükkel a közeledő lépésére az ajtó önműködően nyílik.

Terek, övezetek, szolgáltatások

A nyitott könyvtárnak nincs előtere: nincs szükség senkiföldjére a bejárat és a szolgáltatásokat nyújtó terek között. Önkritikusan felülvizsgáltuk azt a korábbi elképzelésün-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ket, amely egy úgynevezett klubövezetet iktatott a könyvtár ellenőrzési pontja elé azzal az indoklással, hogy az itt elhelyezett szolgáltatások (hírlapolvasó, büfé, előadóterem, kiállítás stb.) minden megkötöttség, beiratkozás nélkül is használhatók. Ám a nyitott könyvtár egésze használható megkötöttség nélkül (beiratkoznia az olvasónak csak akkor szükséges, ha kölcsönözni óhajt valamit), s az állományt helyben használó miért kényszerüljön a könyvtár elhagyására, — mert lényegében ezt jelenti, ha áthalad az ellenőrzési ponton, — amikor egy csésze kávéra szottyan kedve?

A használó előtt kitárul a könyvtár

Ám korántsem akarunk lemondani egyetlen funkcióról sem, amelyet a korábbi klubövezetben helyeztünk el. Inkább az egész övezetet integrálni kívánjuk a könyvtári térrendszerben az ellenőrzési pont mögé, és új szerepet szánunk neki: elosztó övezetként működik a különféle szolgáltatásokat tartalmazó terek között. A bejárathoz közvetlenül kapcsolódó ellenőrzési pontnak pedig más funkciója nincs, mint a visszahozott dokumentumokat átvenni, a kivinni szándékozottakat regisztrálni, s ruhatárral állni a használók kényelmére.

Az elosztó övezetet a könyvtár magjában képzelem el, s nem föltétlenül egyetlen szinten, hanem elosztva mindazon szintek között, amelyeken nyilvános szolgáltatások vannak. Hívhatjuk ezt *kommunikációs övezetnek* vagy pihenő övezetnek is; mindenesetre az egész könyvtár egyik legvonzóbb, legforgalmasabb területe. A dokumentumanyag, a könyvtár kínálata már itt megjelenik, de legkevésbé katonás rendben tálalva az olvasók elé. Az itt elhelyezett kiállítások darabjait kézbe lehet venni és ki lehet kölcsönözni. A kényelmes ülőbútorokba beépített csatlakozók révén fülhallgatókkal igénybe lehet venni a zenei szolgáltatásokat. Rendelkezésre állnak itt a napilapok és a magazinok, a televízió és a rádió műsora. Itt lehet beszélgetni, randevúzni, egy üdítőt meginni, egy hideg vagy meleg szendvicset elfogyasztani. Ehhez csatlakozik az előadóterem, amely — a többcélú hasznosítás érdekében — inkább az elosztó övezet kiöblösödése, semmint önálló színházterem. Nem áll az az ellenvetés, hogy a rendezvények közönsége zavarja a könyvtár más szolgáltatásait használókat, s nem ragaszkodunk ahhoz sem, hogy az előadóterem a földszintre kerüljön: lehet a pincében vagy a padláson is.

A kényszermentes, szabad választás örömét kell éreznie a használónak, aki előtt, ha megáll az elosztó övezetben, kitárulnak a könyvtár különböző szolgáltatásokat kínáló terei. Nem szabályokkal, tilalomfákkal, kordonokkal, falakkal és ajtókkal irányítja használóit a nyitott könyvtár az egyes szolgáltatások, állományrészek felé. Nem autoritér módon, helyettük dönt az igénybevételről, hanem a választást rábízza az egyénekre, bízva abban, hogy az igények megtalálják a nekik megfelelő szolgáltatásokat akkor is, ha tiltások és előírások helyett csak tanáccsal segíti őket.

Az elosztó övezetet körülvevő térrendszer fogadja be a könyvtár szabadpolcos állományát, s a használatához szükséges berendezéseket és szolgáltatásokat. Alapkövetelmény a térrendszer flexibilis volta, vagyis az egyes funkciókhoz rendelt területek a későbbiek során más funkciók ellátására is átcsoportosíthatók legyenek, s a bútorzat és a berendezés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is könnyen átrendezhető legyen; kerülni kell a rögzített, beépített bútorzatot, a mozdíthatatlan világítótesteket. A legcélszerűbbnek látszik az úgynevezett nyílt alaprajz elvének a követése: az épületen belül csak a függőleges közlekedés és a vizesblokk helye rögzített, egyébként minden szabadon átrendezhető. Megjegyzem azonban, hogy ezt a követelményt nem okvetlenül szükséges minden esetben az egész épületre alkalmazni. Az épület térrendszerének kialakításakor nem egyes helyiségekben, hanem összefüggő övezetekben kell gondolkodni. Még az egyes övezeteket sem választják el egymástól szükségképpen mozdíthatatlan falak; a tagolást bútorzattal, üveggel, zajszigetelő és átlátszatlan szerelt térelválasztókkal kívánatos megoldani, hogy az övezeteket egymás terhére vagy javára növelni vagy csökkenteni lehessen.

A nyitott könyvtár legértékesebb szintjének a földszintet tekinti. Bizonyos túlzással azt is mondhatnánk, hogy minden, nyilvános szolgáltatást befogadó övezet kerüljön a földszintre. Ekkora nagyságrendű könyvtárak esetében, mint a megyei könyvtárak, ez aligha megvalósítható, részben a rendelkezésre álló telek méretei miatt, részben könyvtári üzemelési szempontok szólnak ellene: 2000–2500 négyzetméter egy-egy szint felső határa, de egyben optimális nagysága is. Következésképpen nem indokolt, hogy egy megyei könyvtár három-négy szintnél magasabb legyen. Mindenesetre a földszintre kell, hogy kerüljenek az olvasók legnagyobb tömegei által használt övezetek.

Lássuk az igényeket

Mint mondottam, a megyei könyvtár nyitottsága azt jelenti, hogy mindenki számára rendelkezésre áll, tehát a teljes igényskála kielégítésére kell felkészülnie. Közvetlen vonzáskörzete számára, – amely vonzáskörzet jó közlekedési adottságok esetén egyes irányokban a hagyományosnak tekintett másfél kilométeres sugarat jóval meghaladhatja, – alapfokú szolgáltatásokat nyújt, beleértve a gyerekkönyvtáriakat is. A város, valamint vonzáskörzete egész lakossága, szervei, szervezetei, intézményei és üzemei számára pedig a termelési, kutatási, képzési és továbbképzési, igazgatási és egyéb feladatokhoz szükséges szakirodalmi ellátást biztosít zömében közvetlenül, részben pedig az országos szakkönyvtárak szolgáltatásainak a közvetítésével, illetve vonzáskörzete könyvtári kooperációjában való részvétellel, sőt szervezői feladatok vállalásával.

Mit jelent ez a tétel a könyvtár nyilvános szolgálatát befogadó térrendszer szempontjából? Általános tapasztalat, hogy az olvasók – durván csoportosítva – kétféle indítékkal érkeznek a könyvtárba. Egyszer az a vágy hajtja őket, hogy szellemi felfrissülést találjanak, hogy általában tájékozódjanak a világ, a tudomány, a művészet legfrissebb eseményeiről, eredményeiről, nem a szakember szintjén, hanem az érdeklődő átlagember felkészültségével, hogy áttekintést szerezzenek a könyvtári dokumentumok által tükrözött objektív világról. Ebbe az indítékba jól beleillik a kommunikációs igény, a társadalmi életbe, csoportok tevékenységébe való bekapcsolódás, általában az emberi kapcsolatok kiépítésének szükséglete is. Másszor pedig egy meghatározott téma irodalmára van szükségük, egy bizonyos szerző munkássága érdekli őket, egy adott termelési, kutatási, tanulmányi feladat megoldásához keresik a vonatkozó információkat. E kétfajta igénytípus nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

állítható egymás alá vagy fölé, mivel egymás mellett élnek mindannyiunkban; természetes azonban, hogy színvonalbeli különbségek találhatók egyikben is, másikban is.

Ha kiindulópontul elfogadjuk ezt a megállapítást, akkor olvasói tereinket két nagy övezetre kell osztanunk. Az egyik — jobb szavunk még nincs rá — az általános részleg, a másik pedig a szakrészlegek övezete.

Az általános részleg mintegy az elosztó övezet folytatása. Itt nem a megszokott, szigorú könyvtári rend szerint helyeződnek el a dokumentumok, hanem szinte önmagukat kínálják az állványokon, polcokon. Csoportosításuk napi igényekhez és eseményekhez, az olvasói kérdésfeltevésekhez igazodik. E részleg állománya teljes egészében kölcsönözhető. Olvasói munkahelyek kialakítására itt nincs szükség, de bőségesen kell gondoskodni kényelmes ülőalkalmatosságokról a böngésző, beleolvasgató használók számára. A tanácsadó könyvtárosok számára az övezeten belül kell munkahelyet kialakítani térelválasztó elemekkel, de ők munkaidejük nagy részét az övezetben mozogva, az olvasókat tanácsokkal segítve töltik.

Szakrészlegek szervezésére az adott környezet tényleges szükségleteitől függően kerül sor. Valószínűsíthető, hogy társadalmi igények indokolják egy természettudományi-műszaki-gazdasági, egy társadalomtudományi, egy irodalmi-művészeti, egy zenei és egy helyismereti részleg létrehozását, de esetenként más tagolás is elképzelhető. Az épület szempontjából ez nem olyan lényeges. Formailag ugyanis hasonlítanak egymásra a szakrészlegek: tartalmazzák egy vagy több szakterület dokumentumait, mind a kölcsönözhetőket, mind pedig a csak helyben használhatókat. Az elosztó övezetből valamely szakrészlegbe belépő olvasó elhalad a kiszolgáló pont mellett, amely közvetlenül a részleg bejáratához telepítendő és a tájékoztató könyvtáros asztalából, a részleg katalógusaiból, a leggyakrabban használt kézikönyveket és nyilvántartásokat tároló bútorzatból áll. Ennek a pontnak lehetőleg közvetlen kapcsolata legyen a raktárhoz. A szakrészleg személyzetének külön munkaszobái is vannak. Az olvasóhelyek övezete, továbbá a helyben használható állomány, valamint a kölcsönözhető dokumentumok elvileg egymással párhuzamosan helyezkednek el. A szakrészlegek állományába a könyveken és a folyóiratokon túlmenően a nem hagyományos dokumentumok (mikrofilmek, prospektusok, audiovizuális anyagok, szabványok, szabadalmak, kivágatok, térképek stb.) is beletartoznak. Elhelyezésükre megfelelő célbútorzat szükséges. Ideális esetben minden részleg minden olvasóhelye rendelkezik a különféle nem nyomtatott dokumentumok használatához szükséges berendezések csatlakozóival, néhány olvasóhelyet azonban minden részlegben feltétlenül így kell felszerelni. Részlegenként négy-öt zajszigetelt egyszemélyes kutatófülkét is ki kell alakítani. Igen fontos, hogy gyorsmásoló berendezés jusson minden szakrészlegbe.

Az olvasó panasza

Sommázva a fentieket azt szeretnénk, hogy a nyitott könyvtár, s különösen a szakrészlegei — egyik kollégám szellemes meghatározásával élve, — valóban a város dolgozószobájává váljanak. Pontosan olyan környezetet kellene teremteni, — a könyvtáros és az építész együttes erőfeszítésével, — hogy a most következő olvasói kritika érvényét

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

veszítse. Hadd idézzem: „Hiába is akarnám titkolni: nem szeretek könyvtárba járni... Egyáltalán nem szeretek elmenni hazulról, fél órát utazni az egyre elviselhetetlenebb forgalmú városban, újabb fél órát a katalógusteremben keresgéléssel tölteni, majd az esetleg – de csak esetleg! – megtalált könyv kérőlapját leadni, most újabb óra hosszat teljes tétlenségben arra várni, hozzák-e, vagy talán az egész küzdelem hiábavaló volt. Tegyük fel megkapom, haza is vihetem (újabb fél óra közlekedés), aztán egyszer majd vissza is kell hoznom: ha mindezt összeadjuk, egy munkára fordítható délelőtt mindenestül rámént arra, hogy egy adathoz vagy véleményhez sikerült hozzájutnom.

Megesik elvétve az is, hogy a könyvtáros közli: a könyv megvan ugyan, rendelkezésemre is áll, de csak ott a helyszínen, haza nem vihetem. No puff, most aztán meg vagyok lőve. Könyvtárban dolgozni ugyanis nem tudok... Munkamódszeremhez tartozik, hogy hol leülök, hol fölállok, hol föl-alá sétálok, hol pipára gyújtok, hol bekpacsolom a rádiót, vagy felrakok egy Vivaldi-lemezt,... köhögök, krákogok, egy-egy mondatot félhangosan fogalmazok meg, közben kinézek a konyhára, hogy mit csinál a feleségem, eszembe jut egy másik könyv adata, keresni kezdem a könyvet, és nem találom, aztán megtalálom, de nem is ebben van az adat – no nem, hát így a könyvtárban természetesen nem lehet viselkedni..."

Ugyan, s miért ne lehetne, kedves Benedek István, – mert az ő, ön- és könyvtárirónikusan dohogó interjújából idéztem, amelyet a Könyvtáros című lapnak adott (Könyvtáros, 1978. 7.sz. 422–426.p.), – tényleg olyan teljesíthetetlenek az Ön kívánalmai? Tényleg az Ön hibája, hogy „megátalkodottsága" következtében el kell esnie a legfrissebb ismeretektől, amelyeket a szaklapok közölnek? Nem inkább az a könyvtár hibáztatható, amely nem képes az Önnek és sok-sok társának megfelelő munkakörülményeket nyújtani? No, az talán pillanatnyilag meghaladja erőinket, hogy a konyhai munkálatok ellenőrzésének lehetőségét is megszervezzük, de a többi panaszán a nyitott könyvtárnak lényegében segítenie kell.

Nagyon-nagyon megszívlelendő mindaz, amit Benedek István, s minden más könyvtárhasználó mond, mert a könyvtárat végülis az ő igényeihez igazodva kell kialakítani. Sokat tudunk már ezekről az igényekről, ha nem is mindent, s az új könyvtárépületeket már ezek ismeretében szeretnénk megformálni.

Néhány neuralgikus pont

Például ma már nyilvánvaló, hogy a könyvtárhasználat nemcsak egyénileg, hanem csoportosan is történik. Szakkörök, továbbképzési együttesek, szemináriumok, iskolai osztályok és tanulókörök, munkabizottságok és más kisebb-nagyobb kollektívák vagy lazább csoportosulások keresik fel a könyvtárat, vagy alakulnak a könyvtár használói közül, s közösen végzik munkájukat, ami lehet tájékozódás, tanulás, szórakozás, önművelés a könyvtár adta előnyös környezetben, közvetlenül a dokumentumbázis közelében. Nem tudhatjuk le ezeket a csoportos használati igényeket – mint korábban véltük, – egy kisebb vagy nagyobb előadóteremmel. Ezen túlmenően a szakrészlegek mindegyikéhez, az állomány tövében kell egy csoportok befogadására alkalmas helyiség, ahol lehet

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

vitatkozni, zenét hallgatni, filmet vagy televíziót nézni, pályázatra előkészülni, szerkesztőbizottsági ülést tartani, könyvtárhasználati órát levezetni stb., stb.

Vagy vegyünk egy másik példát. Másképpen kell kezelnünk a gyerekrészleget is, mint eddig tettük. Két fő hiba akadályozza e téren a nyitott könyvtár modelljének valóraváltását. Az egyik a szegénységből fakad: ha nem volt elég pénz a tervezett beruházás teljes programmal való kivitelezéséhez, akkor igen sokszor a gyerekrészleg sínylette meg a kényszerű takarékoskodást. Még jó eset, ha csak a területét csökkentették radikálisan, s nem maradt ki teljesen az új könyvtárból. Kaptak ugyan máshol helyet a gyerekek, de a teljes és a nyitott könyvtár eszméje csorbát szenvedett: a fiatal olvasóktól elzártuk a könyvtár egészét, nem természetesen nőttek bele a könyvtár minden szolgáltatásába, megnehezítettük a szülők könyvtárhasználatát is, hiszen nem jöhettek gyerekeikkel együtt a könyvtárba. A másik hiba ott jelentkezett, hogy nem csatoltuk elég szervesen a könyvtár nyilvános térrendszeréhez a gyerekkönyvtárat, szinte idegen testként kezeltük az épületen belül. Külön ellenőrzési pont, sokszor külön bejárat, a gyerekolvasó nem használhatott bizonyos, csak a felnőttek rendelkezésére álló szolgáltatásokat. Nehogy félreértsenek: magam is ellene vagyok annak, hogy a gyerekek zavarják az elmélyült könyvtárhasználatot. Nem is fogják, ha az igényeik szerint kialakított tereket és szolgáltatásokat kínálunk nekik. De azt igenis kívánatosnak tartom, hogy a gyerekeknek szabad bejárásuk legyen a felnőttrészleg tereibe is, ha olyan igényeik vannak, amelyek kielégítésére a könyvtár ott készült fel. Ezért a gyerekrészleg ugyancsak közvetlenül csatlakozzék az elosztó övezethez, s legyen felszerelve mindennel, ami az ottlétet vonzóvá teszi. Lehetővé kell tenni a családoknak, hogy együtt kereshessék fel a könyvtárat, hogy a szülő gyerekeivel együtt bemehessen a gyerekrészlegbe segíteni nekik könyvet választani, vagy bevihesse őket magával valamely szakrészlegbe, hogy megtanítsa őket annak használatára. És indokolt, hogy a legkisebbeket pedig egy gyerekmegőrzőre bízhassa addig, ameddig ő a könyvtárban elfoglalja magát.

De menjünk tovább. Amikor korábban küszöb és lépcső ellen tiltakoztam, pszichológiai szempontból tettem. Van azonban egy sokkal nyomósabb érv is ellenük. Mi hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a társadalom nem csupa egészséges és fiatal emberből áll. Ez, sajnos, tükröződik környezetünk, városaink, közlekedési területeink és épületeink megformálásában is. Legalább a könyvtár használatát könnyítsük meg az öregek, mozgássérültek, tolókocsiban közlekedők, csökkent látóképességűek és világtalanok számára. Az csak előny, ha ezzel talán példát mutatunk mások számára is. Nem kezelhető statisztikai kérdésként ez a probléma, az alacsony százalékokat sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert mögötte emberek vannak. Bizton állítom, hogy nem anyagiakon, hanem szemléletmódon és törődésen múlik, hogy kinyissuk könyvtárainkat a fizikailag hátrányos helyzetű polgártársaink előtt is. Csak néhány apróságot sorolok fel ennek bizonyítására, mint például az egész épületen belül a küszöbök és fellépők kiiktatása (ez a könyvszállító kocsik közlekedése szempontjából is kívánalom), a nyilvános övezetekben lévő ajtók automatikus nyílása, a tolókocsis személyek részére speciális mellékhelyiségek berendezése, a lift megfelelő kialakítása (a könyvtárépítési irányelv személyliftet ír elő már két szint esetén is), a bejárathoz vezető rampa megfelelő lejtési szöge, lábakkal érzékelhető vezetősáv a könyvtár bejáratához és a könyvtáron belül azokhoz az övezetekhez, illetve szolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tatásokhoz, amelyek a világtalanokat is érintik stb. Ha bárki túlzásnak és idealisztikusnak tartja ezt a gondoskodást, annak számos külföldi könyvtárépületet tudok példaként megmutatni.

Lényegileg jellemzi a nyitott könyvtárat az a vonása, hogy ő a város információs központja. Kétségtelen, hogy az információs funkció áthatja a könyvtár egész tevékenységét, s következésképpen jelen van minden terében, mégis, az elosztó övezethez csatlakozóan, a nyilvános szolgálat térrendszerében centrálisan elhelyezkedve találjuk az úgynevezett általános tájékoztatási részleget, amelynek igen összetett a szerepköre. Itt történik a könyvtárba belépők eligazítása, a könyvtárhasználattal kapcsolatos technikai tudnivalók megismertetése, az egyszerűbb kérdések gyors megválaszolása, a szakrészlegekhez nem utasítható általános jellegű bibliográfiai és faktográfiai tájékoztatás, itt találhatók a könyvtár teljes állományát feltáró katalógusok, az általános bibliográfiák, kézikönyvek, lexikonok, adattárak és egyéb referensz-művek, címtárak, nyilvántartások és kartotékok, itt intézik a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó kéréseket, ide futnak be a városból és a megyéből telefonon érkező információs kérdések, egyszóval ez a könyvtár agyközpontja, amely szervesen együttműködik a szakrészlegek specializált tájékoztatási apparátusával. Gyorsmásoló, telexgép, a későbbiekben számítógépes terminál tartozik felszereléséhez.

Ennyi, amit most mondani tudok a nyitott könyvtár nyilvános szolgálatának tereiről. Minden bizonnyal az idők során változni fog ez a kép, mint ahogy a nyitott könyvtár modellje is változik a társadalmi szükségletek változásával együtt.

A színfalak mögött

A színfalak mögötti terek is legalább annyira fontosak, mint amelyekről eddig szó esett. Főbb egységeik a raktár, a munkahelyek, a műhelyek, a szociális helyiségek. Funkcionális összefüggéseik már meglehetősen tisztázottak, ezért csak néhány alaptételt ismétlek meg.

Helyes, ha a nyilvános szolgálat a raktárra támaszkodik, azzal közvetlen érintkezésben van. Nem számít szentségtörésnek, ha az olvasó is bemehet a raktárba, feltételezve, hogy az állomány valamiféle szisztematikus rendben van a polcokra téve. Feltétlen követelmény, hogy a raktárból hírközlési és szállítási vonalak vezessenek olyan lényeges helyekre, mint az ellenőrzési pont, az általános tájékoztatási részleg és a szakrészlegek kiszolgáló pontjai. Másfelől a munkahelyek övezete, ezen belül a gyarapító-feldolgozó részleg csatlakozik a raktárhoz. Sok vita folyt a raktár belmagasságáról: a légköbméterrel való takarékoskodás itt megengedi, hogy a mennyezet alacsonyabbra kerüljön. Ujabban azonban, éppen a flexibilitás és a szabad raktár elve értelmében, s miután állítólag kiderült, hogy nem jelent komoly pénzmegtakarítást viszonylag kisebb raktárnál, ha alacsonyabb a belmagassága, hajlamosak vagyunk a könyvtári födémeket azonos teherbírásra és egymástól való távolságra méretezni. De erről még lehet vitatkozni. Sajnos, nem vitáztunk a raktár épületen belüli helyéről, hanem mintegy természetesen a földszinten jelöltük ki. Ezzel kétségtelenül megtakarítottunk valamit a szerkezeten, de értékes földszinti területeket vesztegettünk el a használók szempontjából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mint könyvtáros, csak azt kérhetem, ne spóroljuk el a munkahelyeket. A könyvtárban nem alkalmazhatók az általában érvényes irodai munkahelyi normatívák: könyvszállító kocsik, kartotékok, segédkönyvtárak igényelnek mind több négyzetmétert. Ugyanakkor bátrabban kellene kialakítani nagyobb, összefüggő irodai munkatereket, s a tagolást ezeken belül csak a bútorzatra bízni. Más összefüggésben már említettem, de megismétlem: a nyilvános szolgálat dolgozóinak munkahelyét a nyilvános szolgálat övezetéhez kell csatlakoztatni. Számomra nagyon vonzó megoldás az, ha a könyvtáros nem bújhat el az odujába, s ha éppen nem teljesít szolgálatot az olvasói térben, akkor is rákopoghasson bármely olvasó. A szolgálati övezetben lévő munkahelyek hagyományos csoportjához – igazgatóság, állománygyarapítási-feldolgozási osztály, módszertani osztály, gazdasági hivatal – valószínűleg előbb-utóbb hozzá kell illeszteni az úgynevezett falakon kívüli szolgáltatásokat befogadó tereket is: a városi fiókkönyvtárakat, valamint a városkörnyéki községek könyvtárait összefogó ellátási rendszer, a házhozkötött személyek szolgálata, a kórházi betegek ellátása, a bibliobuszok üzemeltetése munkahelyeken kívül raktári és garázsigényeket is támaszt. Természetesen felmerülhet az a gondolat, vajon e szolgáltatásokat nem lenne-e célszerűbb nem a drága, városközponti telken, hanem másutt elhelyezni.

A műhelycsoport méretezésénél különös súllyal esik latba az a tény, hogy a megyei könyvtár az egész megye könyvtárait szolgálja velük. Feltétlenül gondoskodni kell az állományvédelemhez (kötészet, restaurálás), a kiadványok és a nyomtatványok előállításához (műszaki szerkesztés, xeroxüzem, fotolaboratórium, sokszorosító), a dekorációs munkákhoz, a tervszerű megelőző karbantartáshoz, valamint az anyagraktárakhoz szükséges alapterületről.

Végül ne feledkezzünk meg azokról a helyiségekről sem, amelyek a könyvtári dolgozók jó munkahelyi közérzetéhez járulnak hozzá. Tapasztalataink szerint még a legújabban épült könyvtárainkban is meglehetősen szűkmarkúan bántak ezekkel a terekkel. A nemzetközi normaajánlások nagyobb könyvtárak számára dolgozónként 2 m^2-t javasolnak melegítőkonyhára, étkezőre, egészségügyi szobára, kávézóra, zuhanyozóra, öltözőre. Ha ezt a szintet egy ugrással nem is tudjuk elérni, legalább igyekezzünk közelíteni hozzá.

Végül is hány négyzetméteres egy megyei könyvtár?

Ezzel nagy vonásokban áttekintettük a könyvtár térrendszerét; hátra van még annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy mekkora is legyen az az épület, amely mindezeket az övezeteket befogadja, illetve hány négyzetmétert és légköbmétert kell az egyes övezetekre szánni. Ha akarom könnyű, ha akarom nehéz a választ megadni. Idézhetném egyszerűen a közművelődési könyvtárak építési szabványának (most irányelvként alkalmazható – a szerk.), az ÉSZ 204/4–75-ös számú tervezési előírások függelékét, amely nagyságrendi modelleket tartalmaz a felsőfokú településközpontok könyvtárai számára. Visszaemlékszem azonban, mennyi aggály támadt bennünk, amikor ezeket a csupán irányszámnak szánt alapterületi értékeket megállapítottuk. Végül is minden könyvtár egyedi intézmény, és társadalmi környezete, saját hagyományai, fenntartójának elvárásai határozzák meg funkciórendszerét, amely viszont alapul szolgál az egzakt méretezéshez. Egy ugyanis

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

bizonyos: ha tudom, mit várnak el a könyvtártól állományban, szolgáltatásokban, működésben, akkor teljes pontossággal meg tudom azt is mondani, hogy mindez mekkora alapterületen oldható meg. Ezért van az, hogy több tekintélyes szakember idegenkedik minden olyan könyvtári épületnormától, amely csak a lakosság létszámát veszi alapul és egy sommázott értéket rendel a települések bizonyos nagyságrendjeihez. Erre int a mi tapasztalatunk is: az új beruházásokat előkészítő szakmai programjaink kidolgozásakor először gondosan elemezzük az adott város és megye társadalmi, gazdasági, tudományos, közművelődési, oktatási szükségleteit, megvizsgáljuk a már működő könyvtári környezetet, más kulturális intézményeket, s ebből kíséreljük meg levezetni a megyei könyvtár konkrét, a csak arra a városra és vonzáskörzetére érvényes modelljét. S azután elemenként, az egyes funkciókhoz és szolgáltatásokhoz számítjuk ki a négyzetmétereket. Meg kell mondanom, hogy a konkrét elemzés után kialakuló épület nagyságrendje meghaladja azokat az értékeket, amelyeket elvontan, az általánosság szintjén állapítottunk meg. S higgyék el, mindkét esetben a legnagyobb takarékossággal jártunk el. Mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy tényleg nem nyújtózkodunk tovább, mint ameddig a takarónk ér, ha összevetjük a mi szakmai programjainkban javasolt alapterületeket például a már megépült skandináv könyvtárakéval. Ha mi legnagyobb vidéki városainkba 6–8000 m^2-es városi könyvtárat javasolunk, a skandináv államokban ilyen méretű épületet 50–70 ezer lakos számára emelnek. E számok realitását igazolja, hogy újonnan épített megyei könyvtáraink – egyelőre Miskolc és Nyíregyháza kivételével – máris nyomasztó helyhiánnyal küzdenek, s bővítési, sok esetben jelentős bővítési tervekkel kell foglalkozniuk.

Mindezeket figyelembe véve a megyei könyvtárak nagyságrendjét – függően a már említett tényezőktől – a 4500 m^2-es alsó és a 8–10 ezer m^2-es felső határ között kell megállapítani. Lehet, hogy nincs mód egyszerre előteremteni a beruházás fedezetét; mi könyvtárosok vagyunk annyira gyakorlatias emberek, hogy megértjük a körülmények szorítását, s elfogadjuk a több szakaszban felépülő, bővíthető könyvtárat. Hiszen ez egyik értelme a flexibilitás elvének is. Tulajdonképpen több megértést inkább a fenntartótól és az építésztől várunk: a bővítéshez szükséges alapterületet a fenntartó már a beruházás elhatározásakor tartalékolja, az építész pedig gondoljon utódjára, s könnyítse meg számára a bővítmény csatlakoztatását.

A könyvtár az intézmények együttesében

Azt hiszem, ilyen jelentőségű és nagyságrendű közintézmény, mint a megyei könyvtár esetében fel sem merülhet az a gondolat, hogy szervezetileg vagy építészetileg integrálódjék más intézménnyel. Még ahol mutatkozott is külföldön ilyesfajta törekvés, ott is inkább épületegyüttesek létrehozásáról volt szó, vagy legfeljebb laza kapcsolatban álló – esetleg közös előtérrel összekötött – épülettömbökről. Én, ami engem illet, nem a többi kulturális intézmény látogatói közül várom a nyitott könyvtár újabb és újabb használói tömegét, – egyik szociológiai vizsgálatunk azt mutatta, hogy például a könyvtárak és művelődési otthonok látogatói köre túlnyomóan egybeesik, – hanem a kulturális szolgáltatásokkal még alig élők közül, de akik naponta vásárolnak, találkoznak, beszélgetnek,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ügyeiket intézik; az ő mozgáskörzetükben kell elhelyezni a könyvtárat, s nem egy kulturális fellegvárban.

A legdifferenciáltabb igénylistát a városok közönsége nyújtja be, s ennek az igénylistának egyetlen adekvát intézménye van, maga a város. Ebben az „intézményben" foglal el nem jelentéktelen helyet a könyvtár mint a városi élet egyik feltétele, az emberiség tárgyiasult emlékezete, a tapasztalatok átörökösítésének biztosítéka, a szellemi élet bázisa.

Az alkotmányunkban biztosított művelődéshez való jog realizálásához jelentőségében az iskola mellett álló intézménynek tartom a könyvtárat, amely messze túlnőtt azon, hogy szabad időben gazdagok számára ingyenesen léleknemesítő és szórakoztató olvasmányokat nyújtson. A modern társadalom óriási kínálata lecsökkenti az egy-egy szolgáltatás igénybevételére fordítható időt. A könyvtárnak sem az a célja, hogy minél több időt töltsenek az emberek olvasással, ha úgy tetszik, öncélú olvasással, hanem hogy minél többen, lehetőleg mindannyian éljenek a könyvtár szervezett információinak tömegével akkor, amikor tényleg szükségük van rá, elősegítendő személyiségük kifejlődését és a társadalomban végzett tevékenységüket. Ezt a célt kell szolgálnia a könyvtár épületének is.

◆◆◆

ELADTÁK EGY KERÜLETI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÁT „az érdeklődő polgároknak" Neustadtban (NSZK). Höhn városrész könyvtára eddig a régi tűzoltólaktanyában működött, a rozoga épületet most le kellett bontani, s nem volt hova tenni a könyveket.

(Buch und Bibliothek, 1981. 4.no.)

EURÓPÁBA IS BETÖRT AZ OCLC; szolgáltatásait a BLCMP (Birmingham Libraries' Co-operative Mechanisation Project) fogja továbbítani Nagy-Britannia könyvtárainak. A birminghami OCLC-iroda közvetlen vonalon kapcsolódik az ohiói központhoz, s az angol előfizetők saját terminájukon keresztül kereshetnek információt az OCLC adatbankjából.

(Library Association Record, 1981. ápr.)

A BRITISH LIBRARY AMERIKAI BARÁTAI nevű szervezet alakult 1980-ban. Fő célja, hogy magánszemélyek, vállalatok és alapítványok egyszeri vagy folyamatos megajánlásaiból olyan pénzalapot gyűjtsön, amelyből a BL kiegészítheti amerikai vonatkozású állományát (főként az 1880–1950 közötti anyag hézagos). Elősegíti azt is, hogy a BL üzleti kapcsolatba kerülhessen speciális dokumentumok birtokában levő magángyűjtőkkel, könyvkereskedőkkel stb.

(Library Association Record, 1981. 6.no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZAKRÉSZLEGEK KÜLFÖLDI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN
Egy nemzetközi felmérés néhány tanulsága*

MÁNDY GÁBOR

A közművelődési könyvtárak olyan szervezeti-szolgáltatási formájáról, amely az azonos témájú könyveket, folyóiratokat (helyenként egyéb információhordozókat is: lemezeket, képanyagot, mikroformátumú dokumentumokat stb.) összehozza és a témakört jól ismerő szakemberre bízza az állományalakítást és a tájékoztatást („szakrészlegesítés") meglehetősen kevés irodalmat talál az érdeklődő. Az amerikai közkönyvtárak a század első felében vetették fel és oldották meg – az akkori amerikai körülményeknek megfelelően, s függetlenül a kontinens egyetemi könyvtárainak, szakreferensi tanszéki könyvtári kísérleteitől – a közművelődési könyvtárak szakrészlegesítésének kulcskérdéseit. A második világháború után az új szervezeti-szolgáltatási forma Nyugat-Európára is átterjedt, de ez az adaptáció is csak rövid ideig foglalkoztatta a könyvtáros közvéleményt. Kelet-Európában a komplex (a helyben használható és a kölcsönzési anyagot egyaránt tartalmazó) szakrészlegekkel szemben szívesebben létesítettek szakolvasótermeket, de a sajátos fejlesztési koncepció elvi indoklása szintén hiányzik a nemzetközi szakirodalomból.

A szakirodalom különösen szegényes a szakrészlegek kialakításával és fenntartásával kapcsolatos gyakorlati, technikai részletek tárgyalásában, holott éppen ez az a terület, ahol a legtöbb probléma felmerül, s ahol a tapasztalatoknak a legnagyobb lenne az értékük. Hiányoznak az egy-egy könyvtár szakrészlegesítéséről, a munka lebonyolításáról, a menet közben felbukkanó nehézségek leküzdéséről szóló esettanulmányok, s igen ritkák az egyes kérdéseket boncolgató módszertani írások is.

Az első olyan magyarországi közművelődési könyvtárak, amelyek összekapcsolták az állománycsoportok tervszerű fejlesztését az azonos témakörről szóló egyéb dokumentumok egy térben való elhelyezésével és a szaktájékoztatással (Szombathely, Tatabánya), nem vállalták a szakrészleg cimkéjét, feltehetőleg érezvén, hogy a név követelményeinek nem képesek teljes mértékben eleget tenni. A hatvanas évek végén tervezett nagy megyei könyvtárak (Miskolc, Nyíregyháza) már a szakrészlegesítés jegyében épültek meg, de mind ez ideig többé-kevésbé hiányzik belőlük a szakrészleges szolgáltatások rendszerbe foglalása, „öntudata". Az újabb próbálkozások (Kaposvár, amely működési tapasztalatait nemrég foglalta össze Magyar Józsefné;[1] továbbá több megyei könyvtár „kihelyezett

---

* A cikk alapját képező kézirat megtalálható a Könyvtártudományi szakkönyvtárban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

részlegei" és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár profilírozott kerületi könyvtárai) ugyancsak nem idéztek elő valódi áttörést. Sőt, a szakrészleg-koncepciótól a még fel sem épült békéscsabai új megyei könyvtár munkatársai is idegenkednek.

Az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ már tett bizonyos lépéseket a problémakör itthoni megismertetésére, rövidített fordításban közzétette Overington összefoglaló-népszerűsítő munkáját[2], egy szemletanulmány[3] pedig módszeresen tekintette át a szakirodalomban felvetődő részkérdéseket, több helyen a hazai fejlesztésre is javaslatot téve.

Szükségesnek látszott, hogy még mielőtt egy átfogó hosszútávú fejlesztési terv elkészül, közvetlenül a külföldi szakrészleges könyvtárakhoz forduljunk. Mivel felmérésünk eredményeit másutt is hasznosíthatónak véltük, az INTAMEL-től (a Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége) kértünk segítséget. Az INTAMEL támogatta tervünket, körlevélben kérte fel tagjait az együttműködésre, az elkészült jelentés megvitatását pedig felvette az 1981. évi budapesti konferencia napirendjére.*

A kérdőívet 145 nyugati országban lévő könyvtárnak közvetlenül küldtük el, a szocialista országokban működő könyvtári-módszertani központokat pedig arra kértük, hogy adaptálják kérdőívünket, s az általuk kiválasztott könyvtáraknak a nemzeti változatot küldjék el. A visszaküldési arány a vártnál alacsonyabb volt: a 145 nyugati könyvtár közül mindössze 29-től kaptunk értékelhető választ, ezen felül 10 bolgár és 8 szlovákiai könyvtár válaszaival dolgozhattunk. Igy az érdemi információt tartalmazó válaszok száma 47 volt. A felmérés révén megismerhettük kollégáink véleményét az egyes részkérdéseket illetően, sok adatot is rendelkezésünkre bocsátottak. Ez az írás csak arra ad lehetőséget, hogy néhány általános tapasztalatot fogalmazzunk meg, s egy-két figyelemreméltó példát idézzünk.

A szakrészlegesítés feltételei

A válaszoló könyvtárak nagyságrendjét három adattal: a város lélekszámával, a könyvtár alapterületével, valamint a könyvállomány nagyságával határoztuk meg. A milliós nagyvárosok központi könyvtárai – mintánkhoz képest – nagyobb arányban válaszoltak, mint a kisebbek. Emellett úgy találtuk, hogy a kisebb városok könyvtárai ritkán vállalkoznak teljes körű szakrészlegesítésre (az állomány teljes felosztására a szakrészlegek között).

Az alapterület tekintetében is hasonló tendencia érzékelhető. Nehezen állapíthatunk meg felső határt, hiszen az általunk ismert legnagyobb alapterületű könyvtárakban még mindig racionálisnak látszik a tematikus részlegek működtetése, legfeljebb – mint az 50 000 m^2-es New York Public Library/The Research Libraries esetében – többlépcsős szerkezet alakul ki, a szakrészlegek nagyobb egységek (kutató központok) keretében

---

* A konferenciáról szóló híradásunkat ld.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szerveződnek meg. Az alsó határt a 3000 m^2 körül vonhatjuk meg. Ugy tűnik, ennél kisebb alapterület esetén nem ésszerű teljes körűen szakrészlegesíteni, legfeljebb korlátozott számú részleg vagy olvasóterem alakítható ki tematikusan.

Az alsó határ kérdését a könyvállománynál is érdemes megvizsgálni. Adataink alapján az első szakrészleg kialakításának alsó határa a 100 000 kötetnél, s a teljes körű szakrészlegesítésé pedig 300–400 000 kötet körül húzható meg. (Az 1 millió kötet feletti állományú könyvtárak 78%-ában terjedt ki a szakrészlegek kialakítása a teljes állományra, a félmillió felett, de 1 millió alatti állománynál ez az arány 62%, 200 000 és 500 000 között már csak 18%, a 200 000 vagy kevesebb kötetet tartalmazó könyvtárak között pedig egy ilyen sem akadt.) Ha a könyvek mellett a folyóiratok és a hanglemezek számára is tekintettel vagyunk, a magyarországi szakrészleges könyvtárak tetemes elmaradását konstatálhatjuk. (Houstonban több mint 2 millió kötet könyv van, csaknem 3000 kurrens folyóiratot járatnak, hanglemezeik száma túl van a 40 000 darabon. Sheffield megfelelő adatai: 1 733 412–1900–18 300. Ezzel szemben a helyben lévő állomány 1978-ban Miskolcon 255 052, Szombathelyen 222 959, Kaposvárott 174 346, Nyíregyházán 157 535, Tatabányán pedig 130 460 kötet volt. Az előfizetett folyóiratok választéka Kaposvárott 680, Nyíregyházán 521, Tatabányán 469 cím. Szombathelyen 5388, Miskolcon 3506, Kaposvárott 3146, Tatabányán 2458, Nyíregyházán 2090 hanglemez szerepelt az állományban.)

Felmérésünk is igazolta azt a feltételezésünket, hogy az új, alkalmas épületbe költözés, illetőleg az alapterület bővítése kedvezően hat a szakrészlegek létesítésére.

Összehasonlító módszerrel nem vizsgálhattuk az egyes könyvtárak anyagi ellátottságát, illetve ennek hatását a szakrészlegesítés eltérő mértékére vagy útjaira. Több válaszból kiderült azonban, hogy maguk a könyvtárosok mindenekelőtt anyagi kérdésként fogják fel a szakrészlegesítést. (Többletköltségként főleg a térbeli tagolódásból adódó fokozottabb többes beszerzést – az általános tájékoztató eszközök vagy a határterületi irodalom esetében –, a nagyobb és képzettebb személyzetet, valamint a nagyobb épületet és annak fenntartását nevezték meg.)

Ha az egyes országok között – a valuták átszámításának, valamint a tényleges vásárlóerő becslésének nehézségei miatt – nem is tehettünk összehasonlítást, két országon belül megvizsgálhattuk a költségvetés nagysága és a szakrészlegesítés teljessége közötti összefüggést. Mind az Egyesült Államokban, mind Bulgáriában igen széles költségvetési határokat találtunk (Trenton: 1 millió dollár, Philadelphia: 20 millió; Szvistov: 10 000 leva, Szófia: 72 000 leva), viszont a szakrészlegek számában nem volt döntő különbség. Ami nagymértékben eltért, az nem a szolgáltatások spektrumának szélessége, hanem a használható dokumentumok választéka, a gyűjtemény gazdagsága volt.

Érdemes-e szakrészlegesíteni?

Ennek az elrendezésnek az előnyeiről és hátrányairól, létjogosultságáról a nyolcvanas években igen eltérő véleményeket kaptunk, valóságos „kerekasztal-beszélgetést" lehetne montírozni belőlük.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A koppenhágai könyvtár igazgatója a következőképpen fogalmazta meg a szakrészlegesítés előnyét: „a könyvtárosok többé-kevésbé specialistáivá válnak saját tárgykörüknek, s ez jobb olvasószolgálati munkát eredményez". Hátrány viszont, hogy „a rendszer több munkaerőt igényel, mivel a könyvtárosoknak a nyitvatartási idő alatt végig jelen kell lenniük mindegyik szakrészlegben, akkor is, amikor a forgalom alacsony". A pleveni könyvtárosok szerint „a szakrészlegekre szükség van. Ezek (...) nagyobb fokú tudományosságot visznek a könyvtári tevékenységbe". Az århusi könyvtár válasza: „Kedvezőbb lehetőség van a kérdések megválaszolására, ha minden dokumentum (a könyvek, referenszművek, folyóiratok stb.) ugyanazon a helyen hozzáférhető." Vancouver: „Az a tapasztalatunk, hogy ez a szervezeti forma megkönnyíti, hogy a legjobb gyűjteménnyel, a legmagasabb színvonalú tájékoztatással és a legjobb szolgáltatással álljunk a lakosság rendelkezésére." Detroit: „Csak ez az elrendezés tűnik logikusnak egy ilyen nagyságú könyvtár számára." Pittsburgh: „Olyan régóta vagyunk szakrészlegesített könyvtár, hogy ez már az életformánkká vált."

Meglepő, hogy a fenti pozitív vélekedésekkel, tapasztalatokkal szemben milyen sok ellenvéleményt találtunk: „Kétes értéke van a közművelődési könyvtárban — megzavarja az olvasót" (Birmingham). „A szakrészlegesítés (...) a hatvanas években fejlődött ki néhány dán könyvtárban, akkor, amikor a modern társadalom a további specializálódás irányában fejlődött. Az utóbbi években azonban a társadalom mindinkább az egyes problémák interdiszciplináris megközelítését helyezi előtérbe: energiaproblémák, környezetvédelem stb." (Odense).

A dallasi könyvtár jelenlegi igazgatójának szkeptikus véleménye: „Világossá vált előttem, hogy sem a személyzet, sem a vezetőség soha nem volt megelégedve a kipróbált szervezeti sémákkal. A különböző emberek azonban különböző okokból voltak elégedetlenek. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy talán nem is létezik olyan szakrészleges struktúra, amely működőképes és egyszersmind kivitelezhető is lenne. Mindegyik ilyen kísérlet elégtelen kompromisszumok halmazával végződött, amely nem felelt meg a várakozásoknak, mégis túlságosan drága volt.".

Fort Worth a szakrészlegesítést feladva visszatért a hagyományos elrendezéshez, amelynek előnyeit így foglalják össze: „1. A személyzet jobb kihasználása: az egyes munkatársakat ott lehet felhasználni, ahol az igények a legnagyobbak — szemben a szakrészlegekkel, amelyeket akkor is el kell látni személyzettel, amikor ott nincs olvasó, miközben más részlegek túl vannak terhelve. — 2. Az olyan anyagok duplikációjának elkerülése, mint a standard enciklopédiák, kalauzok stb. — 3. A látogatók könnyen tudják használni. Nem kell az egyik helyről a másikra küldeni őket, hogy teljes értékű információhoz juthassanak, elveszítve velük a kapcsolatot az unalmas ‚átvételi eljárás' során. — 4. Kisebb állománygyarapítási és személyzeti költségek. — 5. Kisebb energiaigény (hiszen egy nyílt elrendezés a fűtés vagy a légkondicionálás jobb szabályozását teszi lehetővé.". Mindezzel összhangban a szakrészlegek hátrányait is megnevezik: egyoldalú képzettség („az a könyvtáros, akit a természettudományi részlegbe helyeztünk, elveszíti jártasságát a humán tudományok referenszműveinek kezelésében, s nem tud más területeken megfelelő szolgáltatást nyújtani") a személyzet alacsony hatásfokú kihasználtsága, s végül a többes beszerzés. Oslóban is — sikertelen szakrészlegesítési kísérletek után — visszatértek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a szabályszerű elrendezéshez. „A személyzet most könnyebben tart rendet a polcokon, illetve könnyebben használja a cédulakatalógust. Az a tapasztalatunk, hogy a kölcsönzők, könyvtárlátogatók sem bánták a változást."

A szakrészlegesítés tehát korántsem visszafordíthatatlan folyamat. Mindamellett változatlanul az egyik legkézenfekvőbb út a nagy közművelődési könyvtárak szolgáltatásainak fejlesztésére. (Érdemes lenne a kudarcok helyi és általános okait külön is tanulmányozni, hogy tovább finomíthassuk a szakrészlegesítésnél figyelembe veendő kritériumokat.)

A szakrészlegek kialakítása

Mintánkban azoknak a könyvtáraknak a száma volt a kisebb, amelyek egyetlen ütemben hozták létre szakrészlegeiket. A tipikus az új struktúra fokozatos, sokszor évtizedekig elhúzódó kifejlesztése volt. Néhány példa a szakrészlegesítés folyamatára: Glasgow-ban 1930-ban nyílt meg a zenei részleg, 1959-ben a helyismereti olvasóterem, 1965-ben a természettudományi és műszaki részleg. Csak az új épületbe való beköltözés után vált a könyvtár teljesen szakrészlegesítetté, hat új részleg felállításával. Detroit: állampolgári ismeretek (1916) – műszaki tudományok (1917) – képzőművészet, zene és dráma (1921) – üzleti élet és kereskedelem (1924) – nyelv és irodalom; történelem és útikönyvek; filozófia, vallás, neveléstudomány (1948–1950). A tokiói városi könyvtár 1961-ben az irodalmi részleg felállításával kezdte a folyamatot, s ma négy szakrészlege van.

Visszatérve Glasgow-ra, figyelemre méltó a műszaki és természettudományi részleg története: „Ennek a részlegnek a létesítésével az volt az elgondolásunk, hogy enyhítsük a központi olvasóterem férőhelyeire nehezedő nyomást. A természettudomány és a technika viszonylag könnyen definiálható s amellett erősen használt állományrész volt. Így hát amikor 1962-ben, az épület első bővítésének köszönhetően egy 80 férőhelyes, 10 000 kötetet befogadó helyiséget meg tudtunk szerezni, ez a részleg is megnyílhatott." Majd később ezt írják: „Bár ezeknek a részlegeknek egyikét sem a szakrészlegesítés iránti határozott meggyőződés hozta létre, sikerük (...) döntő szerepet játszott abban, hogy teljes körű szakrészlegesítést valósítsunk meg.".

Valószínű hogy a fokozatos szakrészlegesítés esetében megmarad a dokumentumok könyvtáron belüli mozgásához igazodó, horizontális munkaszervezet és szolgáltatási struktúra, amelyből a tematikus részleg mintegy a rendet megbontva emelkedik ki vagy bástyázódik körül, többé-kevésbé saját (nem hagyományos) munkaszervezetet hozva létre, s a szervezeti reform csak a folyamat végigvitelével válik elodázhatatlanná.

A szakrészlegek elhatárolása, megnevezése könyvtáranként szélsőséges eltéréseket mutatott: egy-egy könyvtárban legfeljebb csak 10–16 szakrészleg működik, ennek ellenére az elnevezésekben nem kevesebb mint 65 különböző témakör szerepel (az értelemszerű összevonások után). A legtöbb szakrészleg a képzőművészet, a zene, a természettudományok, a társadalomtudományok, a műszaki ismeretek, a nyelv és irodalomtudomány, valamint a történelem, továbbá a helyismeret körül szerveződött. Egyes esetekben jól érzékelhető az eltérő társadalmi háttér, illetve az eltérő tudományrendszerezési gyakorlat hatása: az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

üzleti élet, kereskedelem, családkutatás, vallástudomány csak nyugati, a politika csak kelet-európai országokban alkot szakrészlegeket (felmérésünk adatai alapján). Az alkalmazott tudományokat csak Bulgáriában, a „kikapcsolódás" (recreation) témakört elsősorban Amerikában fedik le szakrészlegekkel.

Az említett 65 témakör között szinte kimeríthetetlen gazdagságú kombinációk fordulnak elő. A legelterjedtebb párosítások azonban nem meglepőek: irodalom – nyelv; képzőművészet – zene; társadalomtudomány – történelem; technika – természettudomány. Túlságosan széles az egymással társuló témák köre, s gyanítható, hogy sok esetben nem tényleges társadalmi-használói igényeknek felel meg a témakörök részlegekbe való tagolása, hanem azt szubjektív tényezők – a rendelkezésre álló szakemberek képzettsége, érdeklődése, a könyvtárvezetők tudományszemlélete – alakítják ki. Mivel hiányzik (talán nem is lehetséges) egy egzakt felosztási alapelv, a legtöbbször egy ad hoc felosztással próbálkoznak, majd az olvasók (és a könyvtárosok) észrevételei, kritikája hatására, menet közben módosítják a szakrészlegek tartalmát. (Egy példa a profilváltozásokra: Detroitban az állampolgári ismeretek részlegéből alakult meg a szociológiai és közgazdasági részleg, a műszaki tudományok részlege kibővült a természettudománnyal, a képzőművészet és a dráma a zenével együtt előadóművészeti részleggé alakult, végül az üzleti élet a kereskedelem helyett a pénzüggyel társult. A helyi tényező szerepére mutat rá Koppenhága és Sztara Zagora ellentétes fejlődése: az előbbiben a képzőművészeti és a zenei részleg különvált egymástól, míg az utóbbiban a zenei és a grafikai gyűjtemény ötvöződéséből jött létre a művészeti részleg.)

Az általános részleget viszonylag kevés könyvtárban láttuk önálló egységként elkülönülni, s ha igen, akkor is döntő mértékben a szépirodalom forgalmazását vállalta magára.

Több könyvtár részletes képet adott állományszerkezetéről. Ami a legstabilabb alkotóelem a struktúrában, az a nyelvhez kapcsolódik: szinte mindegyik könyvtárnak van nyelvi-irodalmi részlege. Viszonylag általánosnak tekinthető a természettudományi részleg is, gyakori azonban, hogy a műszaki tudományokkal vagy a közgazdasággal (üzleti élettel) társul. A művészetekkel kapcsolatos gyakori dilemma (mint Koppenhága és Sztara Zagora összevetéséből is láttuk): együtt vagy külön fejlesszék-e a zenei és a képzőművészeti szolgáltatást? A legváltozatosabb a társadalomtudományok besorolása: a társadalomtudományi részleg elvileg lehet átfogó is, de gyakran csak a 3-as főosztályra szűkül, illetőleg olyan nagy összetevői, mint a filozófia, a történelem, a gazdaság vagy a szociológia külön csoportokat alkotnak. A helyismereti, továbbá az általános részleg inkább csak más irányú metszetet jelent, mint hogy meghatározott témakört szakítana le valamely állománycsoportról. (Van ilyen „kísértés" is: a helyismeret sok esetben – helytörténetként – a történelemnek rendelődik alá. Néhány példa a szűkebb témakörök eltérő helyére: a vallás Vancouverben, a szociológiai Jamaicában a társadalomtudományi részlegbe került, Birminghamben pedig a filozófiával együtt külön szakrészleget alkot. Az üzleti élet Birminghamben a társadalomtudományi részleghez tartozik, míg Vancouverben a közgazdaságtudománnyal együtt önállósult. A tematikus csoportosítás sok következetlensége mögött a Dewey-, illetve ETO-rendszer következetlenségeit fedezhetjük fel, amikor a részben a természettudományokhoz, részben a gazdasághoz kötődő földrajz (természeti,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

illetve gazdasági földrajz) kissé erőszakoltan a történelem mellé kerül, vagy amikor a művészetet és a sportot kapcsolják össze. Megjegyezzük: a könyvtárakban erős a hajlandóság, hogy – főleg kényelmi vagy szervezési okokból – az azonos szakjelzetű műveket azonos részlegekben tartsák (azaz csak a jelzeteket, nem pedig a műveket osztják szét a különböző részlegek között).

Néhány nagyobb könyvtárban megfigyelhető a szakrészlegek többlépcsős tagolása. A New York-i kutató központokról már volt szó. San Diegóban alcsoport formájában szervezték meg a helyismereti és a folyóiratgyűjteményt, továbbá a tájékoztató szolgálatot és az ipari-egyesületi kalauzok (directory-k) gyűjteményét (az első kettőt a történelmi-világpolitikai szakrészlegen, a két utóbbit pedig a természettudományi-ipari szakrészlegen belül). Seattle-ben az irodalmi részlegen belül található a népszerű gyűjtemény (popular library), az idegen nyelvű könyvek szekciója (a könyvek által tárgyalt témakörtől függetlenül), a történelmi részlegen belül pedig a családkutatás és a helytörténet. Hannoverben „mindegyik szakrészlegen belül 1–3 alosztály van". A pleveni körzeti könyvtárban a helyismereti szolgálat működik alrészlegként (a bibliográfiai-tájékoztató szolgálat keretében), a szlovák könyvtárak közül pedig Bratislavában fedezhetünk fel két lépcsőt. A szórványos példákkal együtt úgy tűnik, a kétlépcsős tagolás – legalábbis ami a térbeli elkülönülésben is kifejeződik – csak a legnagyobb könyvtárak számára vetődik fel reális feladatként, de itt sem egyedüli megoldás: Philadelphiában, Dallasban, Torontóban a nagyméretű részlegek nem osztódnak tovább.

A szakrészlegesítés egyik döntőnek érzett hátránya: az általános referenszművek, valamint a határterületi irodalom kényszerű duplikációja. A felmérésben szereplő könyvtárak igyekeznek a minimumra csökkenteni a többszöröződést, de – anyagi lehetőségeiktől függően többé vagy kevésbé – ésszerűnek tartják a több példányos beszerzést is, azaz nem eleve zárkóznak el előle. A racionális példányszám-megállapítás fő eszközei: a szakjelzet alapulvétele (amikor egy mű egyetlen szakjelzetet kap, s csak a megfelelő részlegbe kerül), koordinátorok alkalmazása, illetőleg a vitás kérdéseknek egy állománygyarapítási bizottság keretében való eldöntése.

A szakreferens

Magyarországon elterjedt nézet, hogy az egyes tudományterületek szakemberei nélkül nem lehet szakrészlegeket működtetni. Nehezen tudjuk elképzelni a műszaki részleget mérnök, a történelmit történész, az irodalomtudományit irodalmár, a biológiait biológus (bológiatanár) nélkül. Nos, felmérésünk eredménye nem erősíti meg ezt a meggyőződést. A legtöbb helyen egyáltalában nem alkalmaznak ilyen szakembert. Ezt az álláspontot a következőképpen indokolják Glasgow-ban: „Mindig azt tartottuk, hogy egy olyan könyvtárban, mint a Mitchell Library, a könyvtári ismereteknek sokkal nagyobb jelentőségük van, mint a speciális tárgyköri tudásnak. A mi szakrészlegeink túlságosan széles ismeretköröket fognak át ahhoz, hogy különösebb haszna lenne a szakosodásnak. A szerveskémiai ismereteket pl. csak korlátozott mértékben használhatjuk fel a természettudományi és műszaki részlegben, ahol a tárgykörhöz kötődő kérdések az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

autógondozástól a mérnöki problémákon át az építési szerkezetekig, atomfizikáig is terjedhetnek. Ha munkatársainknak speciális tárgyköri tudásuk is van, örömmel hasznosítjuk, de szinte kizárólag a könyvtári munka és információvisszakeresés alapvető technikáira építünk." Hasonló gondolatmenetű válaszokat kaptunk más könyvtáraktól is (Amszterdam, Koppenhága, Fort Worth, Odense, Vancouver, Tokio stb.).

Az általános képzettségű könyvtárosok előnyben részesítése a személyzeti politikában azzal is jár, hogy ezek a kívülről jött szakemberek nem kapnak magasabb fizetést (sokkal inkább az ellenkezőjére számíthatnak, amennyiben még nem szerezték meg a felsőfokú könyvtárosi diplomát). Egy későbbi levélben a Seattle-i könyvtár igazgatója így magyarázta ezt: ‚A Washington államban érvényes képesítési rendelet megköveteli, hogy a könyvtárosok valamely elismert könyvtárosképző intézményben szerezzenek oklevelet. Abban a viszonylag kevés esetben, amikor tárgyköri specialistát alkalmazunk (zene, tánc, üzleti élet, nem angol nyelvek), ezek fizetése valamivel alacsonyabb, mint a mi könyvtárosi fizetéseink. Ők a munkakörükbe magukkal hozzák ugyan speciális ismereteiket, de még át kell esniük a könyvtárosképzésen, hogy tevékenykedni tudjanak az adott könyvtári közegben, s nem helyezhetők át simán egyik részlegből a másikba, mint az általános könyvtárosok. Ezenkívül sok humán és művészeti érdeklődésű, főiskolát vagy egyetemet végzett személy van, aki ezekre az állásokra pályázik." Nyilvánvaló tehát, hogy a könyvtárosok általános képzésének magas színvonalán kívül (amiből eredően jól fel tudják találni magukat a legkülönbözőbb tájékoztatási szituációkban, s rövid idő alatt jártasságot tudnak szerezni az adott szakterület terminológiájában, problémakörében, forrásaiban) a munkaerőkínálat, az egyes területeken érezhető „szakember-túltermelés" is a fizetések leszorítása irányában hat. Így aztán nem csodálhatjuk, ha bérfeszültségről is alig esik szó, vagy ha igen, felettébb általános formában („néhányan nem boldogok" – válaszolták kérdésünkre Pittsburgh-ből). Az alacsony fizetésekre csak Bulgáriában panaszkodnak, nem is egy helyen, de nem világos, hogy csak a szakreferensek vannak-e rosszul megfizetve, vagy bolgár kollegáink fizetése általában marad el az átlagtól (mint Magyarországon, a hatvanas években).

Torontóból részletes munkaköri leírásokat is kaptunk. Ez a következőképpen írja körül egy, a társadalomtudományi részlegben dolgozó könyvtáros végzettségi követelményeit: doktori diploma egy elfogadott könyvtárosképző intézményben; valamely társadalomtudományi egyetem elvégzése vagy [!] intenzív érdeklődés egy meghatározott társadalomtudományi témakör iránt; egy idegen nyelv ismerete; a hatékony szakmai kapcsolatok létesítésének és fenntartásának képessége minden szinten. Említésre méltó, hogy a szakrészleg vezetőjétől sem követelnek meg feltétlenül szakdiplomát (a többi követelmény a vezetői készségekkel kapcsolatos: minimum 5 éves gyakorlat, ebből legalább 2 év csoportvezetői szintű irányító munkakörben, jártasság a bizottsági munkában, a tervezésben, a jelentések és költségvetések elkészítésében, a személyzeti ügyekben, az önálló munkavégzés képessége stb.).

A szakrészlegek tehát elsősorban általános képzettségű könyvtárosokat foglalkoztatnak, akik – ettől függetlenül – érdeklődnek egy bizonyos (tág) témakör iránt, ismereteiket abban el is mélyítik, mégis megmaradnak általános könyvtárosnak. Az elsődlegesnek tekintett könyvtárosi diploma mellett több éves egyetemi vagy főiskolai tanulmá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyok, illetőleg szaktanfolyamok szolgálják a választott témakör alaposabb megismerését, ismeretanyagának elsajátítását.

Felmérésünk szerint a szakreferens munkakörének középpontjában elsősorban a tájékoztatás, a bibliográfiai, indexelő tevékenység, valamint az állománygyarapítás érdemi része (előválogatás, beszerzési javaslatok adása) áll. Tipikus, hogy a „mélységi" tájékoztatást külön katalógusok és kartotékok, brosúragyűjtemények (vertical file), cikk-kivágatok támogatják. A könyvtár egységes katalógusrendszerét kevés helyen bontják meg a szakkatalógus decentralizásával. A saját adattárakat mindenütt a szakrészleg munkatársai gondozzák, sok helyen egyes dokumentumfajták (képek, hanglemezek, mozgófilmek) katalogizálását is ők végzik, a könyvek katalóguscédulái viszont mindenütt a feldolgozó osztályokon készülnek, a szakreferenseknek legfeljebb a cédulák besorolása a feladatuk.

Érdekességként ismét idézzünk a már említett torontói munkaköri leírásokból. A társadalomtudományi részleg munkatársa „ellátja a szakrészleg mindennapi tennivalóit a főmunkatárs távollétében; részt vesz a tervezésben, javaslatokat tesz a munkamenet és a módszerek javítására; dokumentumokat válogat és gondoz a gyűjtemény meghatározott területén; irányítja a speciális feladatok teljesítését, a különleges adattárak és állománycsoportok gondozását; kiszolgálja az olvasókat a szakrészlegben, részt vesz a telefonreferenszben és a könyvtárközi kölcsönzésben; ellenőrzi a különleges indexek elkészítését; jelentéseket és bibliográfiákat készít; ellenőrzi a katalóguscédulák besorolását és a könyvek feldolgozását; betanítja a beosztott könyvtárosokat, irányítja munkájukat; érdeklődik és tájékozódik a helyi és országos egyesületek, intézmények és könyvtáraik aktuális tevékenysége felől." A szakrészleg vezetőjének feladata az előválogatás és az állomány karbantartásának irányítása, s ő kooperál más részlegek vezetőivel a szolgáltatásokra és a gyűjteményre vonatkozó döntéselőkészítő, tanácsadói munkában. A katalogizáló osztályon is dolgoznak olyan diplomás könyvtárosok, akiknek feladatai között olvasható: „összekötőként tevékenykedik egy meghatározott szakrészleg irányában, s az adott szakrészleg katalógusszerkesztési problémáival foglalkozik; megismerkedik a szakrészleg, illetőleg az érintett olvasók igényeivel..."

A szakreferensek többnyire az olvasói térben dolgoznak, de emellett sokszor saját munkaszobájuk is van, ahova ügyeleten kívül visszahúzódhatnak. Igen nagy részt vállalnak a telefonon érkező referenszkérdések megválaszolásából.

Nagy eltéréseket tapasztaltunk Észak-Amerika és Nyugat-Európa, illetve Nyugat- és Kelet-Európa között a tekintetben, hogy mennyire veszik igénybe az olvasók a telefonreferensz lehetőségét, továbbá, hogy a könyvtár mennyire készséges az ilyen kérdések megválaszolásában. (Dallasban 1976-ban 600 000 referenszkérdést tettek fel telefonon a központi könyvtárnak, a bulgáriai Haszkovóban egyet sem. A legtöbb amerikai és kanadai könyvtárban a válaszadás magától értetődik, legfeljebb terjedelmét korlátozzák gyakorlati okokból – három kérdésre, öt percre stb. –, Szófiában ezzel szemben csak könyvtári, technikai felvilágosítást adnak.)

A szakrészlegek az átlagosnál magasabb színvonalú tájékoztatást képesek adni. Ha ennek ellenére a könyvtár olyan kérdéssel kerül szembe, amely meghaladja tudását, kompetenciáját, a könyvtárközi kölcsönzés mintájára azt olyan információs központhoz

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

továbbítják, amely rendelkezik a szükséges tájékoztató apparátussal. (A telefonhálózatra kapcsolt terminál rendkívüli elterjedtsége elsősorban Észak-Amerikában azt is lehetővé teszi, hogy közvetlenül, on-line módon használják egy távoli információs központ számítógépes adatbázisát.) Több könyvtár számon tartja a városban elérhető speciális intézményeket, sőt a „forrásszemélyeket" is (ezek néha pénzért adnak speciális tájékoztatást). Dallasban APL/CAT néven számítógépes nyilvántartás is van a városban működő szervezetekről és intézményekről.

A vita

Az összefoglaló jelentés angolra fordított változatát[4] megvitatták az INTAMEL 1981. évi, budapesti konferenciáján. A vitaanyaggal szembeni főbb kritikai megjegyzések: nem adott világos definíciókat (mi a szakrészleg, mi a szakolvasóterem, mi a szakreferens), nem tett világos különbséget a helybenhasználat (referenszkönyvtár) és a kölcsönzés funkciója (kölcsönkönyvtár) között, több fontos könyvtár kimaradt az áttekintésből.

Ami a megtárgyalt egyéb kérdéseket illeti, a legtöbben a helyi körülmények jelentőségére hívták fel a figyelmet (a város nagysága, a már kialakult tájékoztató apparátus sajátosságai, van-e az általános érdeklődésű olvasókat kiszolgáló fiók a központi könyvtár közelében, milyen formában láthatja el a könyvtár az üzleti-kereskedelmi negyed szakembereit stb.). Felvetődött, hogy szervezeti-igazgatási szemponból előnyös lenne a központi könyvtár épületén belül, de attól különválasztva működő fiókkönyvtárat létesíteni. Mások a központi könyvtáron kívül működő (használóihoz ily módon közelebb kerülő) szakosított könyvtár (subject library, illetve subject branch) előnyeit hangsúlyozták. (A résztvevők többségének ezzel szemben az volt a véleménye, hogy előnyösebb az olvasó szempontjából egy egységes központi könyvtár – esetleg prézens szakrészlegekkel –, általános részleggel kiegészülve.) A könyvtárak közötti nagy különbség egyik valószínű oka, hogy nem ismerjük eléggé az olvasó véleményét és igényeit. Általános volt a generalisták előnyben részesítése a specialistákkal szemben, de az is elhangzott, hogy „néhány specialista jobb, mint egy sem". A Glasgow-i könyvtár igazgatója referátumban pontosabbá tette álláspontját, s a képzettség tekintetében a következő fontossági sorrendet állította fel: könyvtári képzettség – gyakorlat – tárgyi tudás (ez utóbbi csak a zenei és a képzőművészeti részlegben kerülhet az első helyre, feltehetőleg azért, mert ezeken a területeken kicsi a túlszakosodás veszélye, a könyvtáros képzettség ugyanakkor elégtelennek bizonyul). A katalógusok kérdésében a centralizáció és decentralizáció előnyeit csak a minden részlegben egyformán elérhető teljes körű tájékozódás lehetősége biztosíthatja (COM,kötetkatalógus, terminál). A többes beszerzések ellen a hálózatban szereplő minden mű egy példányának központi könyvtári elhelyezését, helyben olvashatóságát ajánlotta több résztvevő. (A számítógépes központi katalógus és a jól működő szállító szolgálat még ezt is feleslegessé teszi.)

Ami a felmérésből és a budapesti vitából végső tanulságként levonható: több évtizedes története ellenére a szakrészlegesítési vita még mindig nem dőlt el, szélsőségesen ellentmondó nézetek élnek egymás mellett. Olyan nagy eltérések tapasztalhatók a nagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és a közepes méretű könyvtárak szakrészlegei között, hogy helyesebb lenne külön tárgyalni őket. Ugy tűnik, az amerikai-nyugati, valamint a kelet-európai modell mellett még egy sajátosan magyar szakrészlegesítési modellnek is lehet helye, amennyiben sikerül minél több hátrányt elkerülni és minél több előnyt kiaknázni. Az azonban kétségtelen, hogy a „nemzeti' modellen belül is megfelelő szerepet kell kapniuk a helyi sajátosságoknak.

JEGYZETEK

1. MAGYAR Józsefné: Képes-e szakkönyvtári feladatok vállalására a közművelődési könyvtár? Szakrészlegek kialakítása a Kaposvári Megyei Könyvtárban. = Könyvtáros. 31.évf. 1981. 6.sz. 344–350.p.
2. OVERINGTON, M. A.: A szakrészleges általános nyilvános könyvtár. [Kivonatos ford.] Bp. 1971. OSZK KMK. 46 p.
3. A szakrészlegesítés néhány kérdése. Bp. 1977. OSZK KMK. 57 p.
4. Subject departments in public libaries. An international survey 1979/1980. Bp. 1981. OSZK KMK. 113 p.

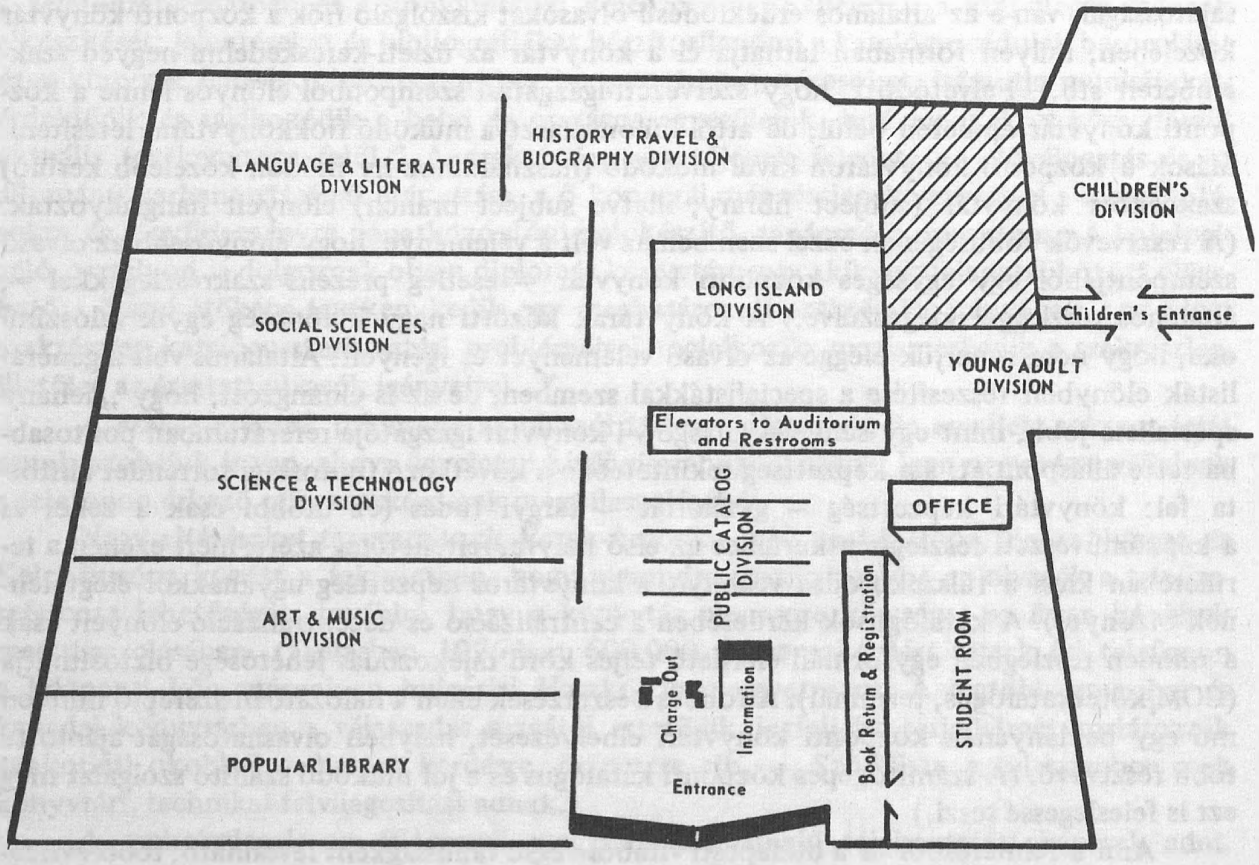

Egy a kérdőívekhez csatolt alaprajzok közül.
Jamaica (New York állam): az olvasói tér egy szinten helyezkedik el.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szerkesztőségünk folytatja az OKT anyagok közlését. Ezúttal az OKT megbízása alapján létrejött munkacsoport tagjainak jelentései, véleménye alapján a szerző állította össze ad hoc bizottság számára jelentését.

A MAGYAR KÖNYVTÁRI SZAKSAJTÓ KÉRDÉSEI

HÉBERGER KÁROLY

A magyar könyvtáros-társadalom szakterület és képzettség szerint egyaránt differenciált. A könyvtári-tájékoztatási feladatok színvonalas elvégzéséhez, valamint a munkatevékenység fejlesztéséhez a szakembereknek folyamatosan elemzésekre, tapasztalatokra, szervezeti sémákra stb., összefoglalóan *információkra* van szükségük. A szakmai információk közvetítése, a szakemberek véleményének formálása, a korszerű módszerek elterjesztése egyaránt a könyvtári szaklapok, együttesen pedig a könyvtári szaksajtó feladata.

A hazai könyvtári szaksajtó rendszere több évtizedes fejlődés eredményeként alakult ki. A jelentkező társadalmi igények és a munkamegosztásra való törekvés alapján központi (országos), területi, ill. hálózati és szakterületi, ill. határterületi szakfolyóiratok jöttek létre. A szakmai folyóiratok mellett kialakultak a könyvtári-tájékoztatási információk folyamatos dokumentációs feldolgozását közreadó referáló folyóiratok, külön a külföldi adatokra (Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom) és a hazaiakra (A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája).

A könyvtári szaksajtó központi lapjai

A magyar könyvtári szaksajtó legfontosabb feladatait a központi (országos) szaklapok oldják meg. Tevékenységük során igyekeznek a könyvtáros szakma művelőit színvonalas és érdekes, időszerű és hasznos publikációkkal ellátni. A központi szaklapok munkamegosztása kialakult, a lapok profilja károsan nem fedi át egymást.

Ugy véljük, arra kell törekedni, hogy a központi folyóiratok saját felelősségi körükön belül még jobban igazodjanak a szakma tényleges problémáihoz, egymással továbbra is hangolják össze tevékenységüket, ne pusztán regisztrálják eredményeinket és gondjainkat, hanem a jobb, célravezetőbb megoldások megtalálását segítsék. Igy emelhetjük a központi szaksajtó színvonalát, használhatjuk ki jobban a meglévő lehetőségeket, segíthetjük végső soron a sajtó jobb olvasottságát is.

A központi lapok erősítését szükségesnek tartjuk és javasoljuk a működésükhöz szükséges sokoldalú támogatás biztosítását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Könyvtáros

A Könyvtáros, a magyar könyvtárügy központi folyóirata 1981. júniusában volt 30 éves. Helyzete megindítása óta sajátos: a könyvtárügyet irányító minisztérium — jelenleg a Művelődési Minisztérium — folyóirata, kiadása azonban nem könyvtári intézményi, hanem vállalati keretekben történik. Fenntartója és összes előállítási költségeinek viselője a Lapkiadó Vállalat. A Könyvtáros az elmúlt öt évben tartalmilag és külsőleg egyaránt megújult: 1977. januárjától kezdve az irodalmi folyóiratok profiljába vágó törekvéseit feladva tiszta arcélű könyvtáros lappá változott: profilja szerint a magyar könyvtárügy tájékoztató folyóirata, melynek érdeklődése ágazati, térbeli és időbeli korlátozás nélkül a teljes könyvtárügyi problematikára kiterjed — beleértve a könyvtárügy, a könyvtárak történetét is —, de a szerkesztésben és a témaválasztásban, valamint a közlésben meghatározó szempontja az informálásra való törekvés. A lap bizonyos könyvtártípusok és hálózatok vonatkozásában a módszertani folyóirat szerepét is vállalja.

A megújult lap egyik fő és sikeresen megvalósított törekvése az elmúlt öt évben az volt, hogy a társadalom véleményformáló személyiségeit és a könyvtárak fenntartásáért felelős vezetőket közelebb hozza a könyvtárakhoz, másrészt lemérje, hogy a könyvtárak mennyire alkalmasak a mai kor társadalma részéről megnyilvánuló magasabb igények kielégítésére. E célok megvalósítását a lap számos új rovata segíti, nevezetesen a „Megkérdeztük a fenntartókat", a „Beszélgetések a könyvtárról", „Vallomások a könyvtárról" „Könyvtárak — műhelyek", „Bemutatjuk a ...", „A lapokban olvastuk" c. rovatok.

A Könyvtáros tudatosan törekszik a szakmai, könyvtárosi közéleti demokratizmus kiteljesítésére is: évente kétszáz szerzőt foglalkoztat, s öt év alatt több mint félezer volt azok száma, akik legalább egyszer szerepeltek a lap szerzőgárdájában. A demokratizmust szolgálják a folyóirat hasábjain lezajló viták és körkérdés-sorozatok (pl. a szakszervezeti könyvtárügy helyzetéről, a könyvtárak együttműködéséről, a szakmai utánpótlásról, a hálózati-módszertani munkáról) éppúgy, mint a lap jubileumi cikk-pályázata és a könyvtárosok érdekvédelmét szolgáló „Kérdezz — felelek" rovatában évente közölt 12—15 jogsegély-jellegű tájékoztatás.

A folyóirat információgazdag lett: ezt nemcsak az bizonyítja, hogy igen sok könyvtár és könyvtáros szerepel a lapban a legkülönbözőbb közérdekű információkkal (pl. minden év elején 10—12 könyvtáros és könyvtárügyi vezető összegzi az elmúlt évet és vázolja fel az új esztendő terveit), hanem a Könyvtáros egyéb, kifejezetten információs rovatokat is nyitott, amelyek a könyvtári eseményeket és az új könyvtári dokumentumokat, nehezen elérhető könyvbeszerzési forrásokat kívánják megismertetni (az „Események ... krónika" c. évente ismétlődő adattárak, a statisztikai táblázatok, a szakmai recenziók, a „Könyvtári kiadványok", a „Lapozgató", a „Szakmai folyóiratok, hálózati hiradók" elnevezésű rovatok).

Szembetűnő a perszonáliák fontosságának növekedése (a „Könyvtáros sorsok — könyvtáros pályák" rovattól a „Hírek"-ig), továbbá az ismeretterjesztő-továbbképző jellegű cikkek számának emelkedése a „Műhelykérdések", „A Könyvtáros kislexikona", „A Könyvtáros galériája", valamint az ezekhez hasonló típusú rovatok keretében.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtáros formai megújulásának jele egyrészt az újságírás műfajaiba tartozó írások (riportok, interjúk, vallomások) növekvő száma, másrészt a lap külső megújulása, amelynek legfontosabb ténye az 1980. január 1. óta használt jobb minőségű nyomópapír, továbbá a tördelés változatosabbá tétele, az igényesebb tipográfiai megoldások.

Könyvtári Figyelő (KF)

A lap alapvető célja a magyar könyvtárosok érdemi szakmai tájékoztatása, a nemzetközi és a hazai tapasztalatok tudományos igényű feldolgozása. A lap e cél érdekében inkább elméleti írásokat, kutatási eredményeket vagy részeredményeket, műhelymunkákat közöl, valamint rendszeresen beszámol az országos hatókörű testületek, intézmények munkájáról. Hangsúlyosan foglalkozik a társadalomtudományi információs rendszerekkel, mivel e területnek más hazai publikációs fóruma nincs. A külföld könyvtárügyéről tömörítések, szemlék, útibeszámolók formájában ad hírt, időnként külföldi szerzők cikkeit is közli. A külföldre való kitekintésnél figyelembe veszi a hazai gyakorlat igényeit. A folyóirat a szakkérdésekben elmélyülni szándékozó szakembereknek szól.

A színvonalas szerkesztés eredményeként a közlemények stílusa általában jó, az egységes szakmai terminológia használata terén azonban további fejlődés szükséges. A folyóirat – tanulmányai révén – hozzájárul a könyvtári és tájékoztatási munka fejlődéséhez, az átgondoltabb, tudatosabb és szinvonalasabb munka végzéséhez. A lapban megjelent szakmai viták elősegítik a problémák tisztázását. Jól valósítják meg ugyanezt a célt a lap évenkénti tematikus számai.

Az információközlést segítik elő a terjedelmesebb tanulmányok után, a helyet kitöltő, a forrás megjelölésével közreadott rövid, frappáns, érdeklődést keltő könyvtári hírek.

Nagyon értékes és jó célt szolgál a szemlerovat, ahol a legfontosabbnak ítélt könyvtári kiadványokat ismertetik, s gyakran értékelik is. A lap külső megjelenése vonzó, az illusztrációs anyag azonban még bővíthető lenne. A külföldi felhasználást segítik elő az angol, német és orosz nyelvű tartalmi kivonatok.

A szerkesztőséget jelentősen segíti az aktív, konstruktív szerkesztő bizottság, de ez sem tudja megoldani a szerkesztőség nyomasztó létszámgondját. (A lapnak egy főfoglalkozású dolgozója van, a felelős szerkesztői feladatokat a KMK tájékoztatási osztályvezetője látja el.)

Magyar Könyvszemle

Az 1876-ban megindított Magyar Könyvszemle a világ egyik legrégibb, élő könyvtörténeti folyóirata. Megindítói annak idején a lap profilját nem a mindennapi hasznosság pragmatizmusától vezérelve szabták meg, hanem arra szánták, hogy a tudományos értékű könyv-, sajtó- és könyvtártörténeti tanulmányok közlési fóruma legyen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Fennállásának több mint egy évszázada alatt – ha főprofilját mindvégig meg is őrízte – éppen a tudományok fejlődése és differenciálódása következtében, azon időnként némileg módosítania is kellett. Megindulásakor például még betöltötte az irodalomtörténeti szakfolyóirat szerepét is addig, amíg e tudományterületnek is megszülettek a saját folyóiratai.

Hasonló módosulások figyelhetők meg a Magyar Könyvszemle tartalmában a hazai könyvtárügy gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban is. Volt idő – egészen az utóbbi évtizedekig –, amikor a folyóirat a magyar könyvtárügynek csaknem egyetlen tudományos igényű orgánuma volt. Könyvtárügyünknek a felszabadulás után bekövetkezett nagyarányú fejlődése, amely a közelmúltban a könyvtári szaksajtó kibontakozását és főként differenciálódását is eredményezte, játszott közre leginkább a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának a lap profiljával kapcsolatos 1961-ben hozott döntésében. Ennek következtében ettől kezdve a Magyar Könyvszemle a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának folyóirata lett, profiljául pedig a hazai könyv- és sajtótörténetet jelölte meg, beleértve a könyvtörténet fogalmába az írás-, nyomdászat- és kiadástörténetet, továbbá az olvasóközönség és általában az olvasás történetét. Ezeken kívül természetesen a lap profiljához tartozónak jelölték ki a könyv- és sajtótörténethez kapcsolódó bibliográfiát is.

Az MTA fenti döntése egyaránt figyelembe vette a Magyar Könyvszemle hagyományait, a magyar tudományos kutatás igényeit és nem utolsó sorban a nagykönyvtárainkban folyó könyvtörténeti és bibliográfiai vállalkozások érdekeit. Ez utóbbiak közül talán elegendő, ha a retrospektív nemzeti bibliográfia olyan jelentős vállalkozására utalunk, mint a Régi Magyar Nyomtatványok című kiadvány, amelynek létrejötte elképzelhetetlen a Magyar Könyvszemlében publikált ismeretlen „régi magyar" könyvek bibliográfiai és könyvtörténeti leírásai nélkül. A folyamatban lévő sajtótörténeti kézikönyvsorozat létrejötte is nehezen lett volna elképzelhető a Magyar Könyvszemlében évtizedeken át megjelent előtanulmányok és részfeldolgozások nélkül. De fontos helyet kap a folyóiratban a külföldi hungarikák feltárásának, bibliográfiai és történeti feldolgozásának ügye is, ami nemzeti könyvtárunk egyik alapvető feladata.

A Magyar Könyvszemle tehát szoros kapcsolatban áll könyvtárainkkal: elsősorban az Országos Széchényi Könyvtárban folyó munkálatokkal, de mindazon hazai gyűjteménnyel is, ahol számottevő könyv- és sajtótörténeti feltárások folynak. A lap munkatársai és szerzői ennek megfelelően nagyrészben könyvtárosok közül kerülnek ki, de a Könyvszemle természetesen nyitva áll mindazok számára, akik – foglalkozásuktól, sőt állampolgárságuktól függetlenül – új kutatási eredményekkel gazdagítják a magyar művelődéstörténetet.

Könyvtörténetírásunk legnagyobb hiányossága, hogy hiányzik egész sor 19. és 20. századi magyarországi nyomda és kiadóvállalat munkásságának monografikus feldolgozása. Szükségesnek tartjuk olyan szerkesztői koncepció kialakítását, amely az eddiginél jóval nagyobb gondot fordít ilyen tárgyú cikkek iratására. A szemlerovat szerkesztése is nagyobb körültekintést igényelne.

Méltánytalanság volna azonban, ha megjegyzéseinkhez nem fűznénk hozzá, hogy a Magyar Könyvszemlében megjelenő tanulmányok igen magas színvonalúak, a lap

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

minden száma a magyar művelődéstörténet szempontjából sok fontos közelményt tartalmaz. Könyvismertetései is — ötletszerűségük ellenére — rendszerint jól megírtak és tartalmasak.

Figyelő- és Szemle-rovatában a jövőben az eddigieknél behatóbban szükséges figyelemmel kísérni a hazai és a külföldi könyvkiadást — profilja szempontjából. A könyvtári kiadványok közül is nagyobb figyelmet kellene szentelni azoknak, amelyek akár bibliográfiai, akár történeti feldolgozását nyújtják egy-egy könyv- vagy sajtótörténeti témának.

A cikkek külföldi hasznosításának érdekében közöl a lap idegen nyelven tartalmi kivonatokat, s egyes közlemények pedig teljes terjedelmükben idegen nyelven jelennek meg.

A szerkesztő bizottság legutóbbi kibővítése lehetőséget igér a fiatalok nagyobb mértékű bevonására a lap munkájába. A folyóirat célkitűzése, hogy közvetlen kapcsolatot kíván tartani az MTA-MM közös Könyvtörténeti Munkabizottságának tagjaival csakúgy, mint a most alakult Sajtótörténeti Munkabizottsággal, valamint a baráti és más országok hasonló jellegű folyóirataival.

A Magyar Könyvszemle interdiszciplináris elveket képvisel, ez és a művelődéstörténeti kutatások előtérbekerülése, könyvtáraink sokrétű bibliográfiai és könyvtörténeti tevékenysége már önmagukban is bőséges feladatot adnak a Könyvszemle további évfolyamai számára.

Ahhoz, hogy az előbbiekben közölt sokrétű elvárásoknak a lap megfelelhessen, szükség lenne a jelenlegi mostoha szerkesztési viszonyok és körülmények bizonyos fokú javítására.

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT)

A lap 1980-ban fejezte be 27. évfolyamát. Induláskor — Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója címen — mindenekelőtt a műszaki könyvtárak és a műszaki könyvtárhálózatok kiépítésének „kollektív szervezője" volt, majd — a műszaki könyvtárügy, dokumentáció és a műszaki-szakirodalmi tájékoztatás hármas témakörében — fokozatosan kezdte felvenni a valóságos folyóirat attributumait.

A folyóirat iménti tematikus érdekeltsége alapjában mindmáig fennmaradt, legfeljebb olyan vonatkozásban bővült ki, hogy viszonylag sokat foglalkozik az elméleti kérdésekkel (az informatikával, mint alakuló tudományággal), és a szakmai-szakirodalmi tájékoztatás vonatkozásában — összhangban a világ-trendekkel — nem ragaszkodik mereven a műszaki szakterületekhez.

A TMT utolsó tíz évében még egy változás következett be: mind kevesebb lett benne a hazai vonatkozású, a hazai szerzőktől származó cikk és tanulmány. Ehelyett mind nagyobb részét az önmagában színvonalas és a világszínvonalat reprezentáló másodközlés és (bő) referálás foglalta el. E miatt alakultak ki az olyan olvasói vélemények, hogy a lapban sok a meglehetősen elvont, vagy olyan tartalmú közlemény, amelyek a hazai problémák megoldásához kevés támogatást nyújtanak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1980-ban – a korábbi referálási eredményeket megőrizni igyekezve – a hazai szerzők és az eredeti cikkek javára fordulat történt a lapban. Ez azt az elszánást jelzi, hogy a folyóirat a továbbiakban aktívan kíván részt venni a hazai szakkönyvtárügy (a műszaki könyvtári koordinációs feladatok mértékéig) és az OSZIIR meghatározta „szakmai közéletben", s ezzel kapcsolatosan azon nemzetközi vonatkozások ápolásában, amit az NTMIR és az UNISIST II. határol be mindenekelőtt.

A cikkek külföldi hasznosítását segítik elő az angol, orosz és német nyelven megjelenő tartalmi kivonatok.

A TMT új profiljának kialakítását elsősorban a Könyvtári Figyelővel együttműködve, e lappal elvszerű elhatárolást kialakítva végzi; e célkitűzésben 1980 szeptemberétől szerkesztő bizottság is segíti a lap tevékenységét.

A területi, ill. hálózati folyóiratok

A hálózati módszertani szaklapok közül négy, tematikájában is sokszor túlmutat a saját hálózat problematikáján, ezért e lapok közleményei más könyvtárak munkatársai részére is hasznosíthatók lennének. Ezt azonban a lapok példányszáma nem teszi lehetővé.

Könyv és Nevelés

A lap elsősorban az iskolai könyvtárosok módszertani folyóirata, de amióta címét Iskolai Könyvtárosok Tájékoztatójáról Könyv és Nevelésre változtatta, ezzel azt is jelezte, hogy minden pedagógushoz szeretne szólni – segítséget kíván adni: hogyan lehet a könyvet, a könyvtárat a nevelő-oktató munka folyamatában felhasználni. Gondos szerkesztésű, feladatát színvonalasan ellátó lap. A szerzői egyenetlenségeket a szerkesztés során igyekeznek megszüntetni.

Kéthavonként 48 oldalas terjedelemben jelenik meg (szeptemberben kettős számként).

A lap tematikája a könyvtári és a pedagógiai munka összekapcsolására törekszik. E cél érdekében – az iskolai könyvtárügy mellett – bővebben kellene foglalkoznia a gyermekek könyvtárhasználati problémáival, bár erre a 3 íves terjedelem alig ad lehetőséget.

A lap fő rovatai: Ifjúság és Irodalom (a gyermek- és ifjúsági irodalom kritikája), Elmélet és Gyakorlat (az olvasással, az iskolai könyvtár felhasználásával kapcsolatos kérdések). A „Könyvespolc" egyes könyvekről ad ismertetést vagy egy-egy, pedagógiailag fontos téma köré csoportosított könyvszemlét közöl. A „Külföld" rovatban megjelent közlemények szervesen illeszkednek a hazai problematikába. A lap gondos tipográfiával készül, illusztrációs anyaga magas színvonalú. A lap példányszáma nem elegendő. Célul kellene kitűzni, hogy a lap minden iskolába és a gyermekkönyvtárosokhoz egyaránt eljusson.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója

A lap a mezőgazdasági és élelmiszeripari könyvtárosok módszertani segítését, a külföldi és hazai konkrét tapasztalatok elterjesztését célozza. A lap e célkitűzést maradéktalanul megvalósítja, olvasótábora körében nagyon népszerű. A lap pontos szerkesztési elve az időszerűség, akár külföldi, akár hazai tapasztalatokat közölnek. Rendszeresen ismertetik az AGROINFORM-ba beérkezett új külföldi szakfolyóiratokat, az új kutatási jelentéseket. Híranyaga is élő. Beszámolnak kiállításokról, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének rendezvényeiről, évfordulókról. Ritkábban könyvtári kiadványokról is közölnek ismertetést. A lap illusztrációkat sajnos nem közöl.

Műszaki Egyetemi Könyvtáros (MEK)

A MEK a Budapesti Műszaki Egyetem könyvtárosai számára kiadott módszertani szaklap. Gyakran közöl elemzéseket, gyakorlati tapasztalatokat a könyvtári munka különböző területeiről (pl. az állományrevízió végrehajtása, a katalógusrevízió előkészítése, a kiállítások tapasztalatai, a korszerű könyvtári munkaszervezet, a könyvtárvezetés módszerei stb.). Az utóbbi számokban a lap eltért e profiljától, és bibliográfiai, sajtótörténeti stb. közleményeket is közölt. E változás annak volt a következménye, hogy a fiatal, kezdő kutatók részére a publikációk közreadását lehetővé tegye, ezért e változások csak átmenetinek tekinthetők. A lap rendszeresen közli a könyvtári szakirodalomban az egyetemi könyvtárakat érintő közlemények ajánló bibliográfiáját, valamint az újabban elkészült irodalomkutatások jegyzékét. Amennyire a terjedelem lehetővé teszi, ismertetik a fontosabb könyvtári kiadványokat. Illusztrációs anyaga fejlődő, de nem túlságosan magas színvonalú.

Az Orvosi Könyvtáros

Az orvostudományi könyvtári hálózat módszertani folyóirata. Célja a hálózati munkatársak összetartásán kívül a hálózat módszertani munkájának fejlesztése. Ebbe a szorosan vett könyvtári munkák módszerei mellett az információs, informatikai munkák módszereit is beleértik.

A folyóirat 1980-ban érte el 20. évfolyamát, évente négy száma jelenik meg.

Állandó rovatai: „Könyvtárosaink írják", „Külföldi orvosi könyvtárosok írják", „Orvostörténelem – orvosi könyvtárosoknak", „Az OOKDK referáló üléseinek anyagából", „Könyvismertetések". A „Közlemények, hírek" rovat értesíti a hálózatot a tanfolyamokról, konferenciákról, itt jelennek meg a személyi hírek.

Az utóbbi három évben több igénykutatási, hivatkozásvizsgálati könyvtár- és dokumentumhasználati közlemény jelent meg.

A közleményekről 30–40 soros angol és orosz nyelvű összefoglalók, valamint ugyanezeken a nyelveken a tartalomjegyzékek fordításai is megjelennek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A területi könyvtári hiradók

Néhány kivételével valamennyi megyénkben rendszeresen megjelentetik a könyvtári hiradót, ill. tájékoztatót. E kiadványok, a tartalom, a formai kivitel, a megjelenés rendszeressége, az írások színvonala és stílusa, a szerkesztés módja tekintetében egymástól jelentősen eltérnek. Van közöttük olyan, amelyik teljes keresztmetszetet ad a terület egész könyvtárügyéről, mások egy-egy hálózat tevékenységéről informálnak. E lapok hasznosságát és fontosságát indokolja, hogy a legkisebb megyében is többszáz könyvtár működik. Ezek számára olyan információkat adnak a megyei hiradók, amelyeknek megszerzésére egyébként nem volna módjuk. Segítik az egyes könyvtártípusok és hálózatok irányítását, tevékenységük összehasonlítását. Nemcsak kiegészítik a könyvtári szaklapokat, hanem híreik, adataik, információik közvetlenségével igyekeznek orientálni, összefogni és módszertani tanácsokkal ellátni a terület könyvtárosait. E hiradók publikációs lehetőséget nyújtanak a fiatal könyvtárosoknak, akik az így szerzett tapasztalataik alapján később alkalmassá válhatnak a könyvtári szaklapokban való írásra.

A hiradók ereje, jelentősége s egyben szükségessége éppen regionális jellegükben van. Ott és abban a nemben mással nem pótolhatók.

Különösen a könyvtári törvény megjelenése óta a hiradók a különböző hálózatok könyvtárosainak is publikálási fórumot jelentenek, s mint ilyenek nagymértékben hozzájárulnak egymás jobb megismeréséhez. E lapok fontos feladata, hogy továbbra is szolgálják a különböző típusú könyvtárak regionális együttműködését, szolgálják a magyar könyvtárügy egységét.

Nem utolsósorban segítik a fenntartók orientálását, a könyvtárakról kialakított kép realitását. Hozzájárulnak a könyvtárak és a könyvtárosok társadalmi megbecsüléséhez.

Az előbbiek alapján a munkabizottság a regionális könyvtári hiradók további fennmaradása mellett foglal állást, nem vetve el azt a gondolatot, hogy a hiradók szerkesztői legjobb munkatársaikat ösztönözzék a központi lapoknál történő jelentkezésre. Ezt a kiemelkedő, országos érdeklődésre számítható cikkek felajánlásával is segíthetik.

A könyvtárügy központi irányítása fordítson fokozottabb gondot a regionális könyvtári lapok munkájának segítésére, határozott, de segítőkész bírálattal, a tapasztalatok esetenkénti összegezésével késztessék a szerkesztőket, ill. szerkesztő bizottságokat a színvonal további javítására.

A könyvtári hiradók szerkesztőségeinek pedig egymással szorosabb kapcsolatok kiépítésére és fenntartására lenne szükségük. El kell végezniük az előbbiekben tárgyaltak szerinti profiltisztítást, s a célkitűzések pontos tematikai rögzítését. A tapasztalatok kölcsönös megismerése és hasznosítása megtermékenyítő hatással lenne e lapok szerkesztésére és működésére.

Néhány könyvtár ún. *belső hiradót* is közread. Ilyenek: OSZK Hiradó, OMKDK Hiradó, FSZEK Könyvtári Hiradó. E lapok a könyvtárak belső életével, a demokratizmus konkrét problémáival, tanácskozások napirendjével és eredményeivel, a társadalmi szervek tevékenységével, évfordulókkal, visszaemlékezésekkel, adatok közreadásával foglalkoznak. E belső hiradók sok hasznos információt tartalmaznak az adott könyvtár dolgozóinak, de

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

értékes tapasztalatcsere anyagot szolgáltatnak más könyvtárak vezetői és társadalmi szervei részére is.

A könyvtári szaksajtó olvasottsága

A legolvasottabb és legnagyobb példányszámú hazai könyvtári lap a *Könyvtáros.* Olvasótáborához tartozik minden típusú könyvtár minden beosztású könyvtárosa. A *Könyvtári Figyelő* olvasótáborát elsősorban a vezető beosztású és az egyetemet, ill. főiskolát végzett könyvtárosok alkotják. Az 1000-es példányszám jelzi, hogy nem juthat el mindenhová, ahol az szükséges lenne. A *Magyar Könyvszemle* és a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* olvasottsága nem kielégítő, az olvasók a könyvtárosoknak csak szűk rétegét képviselik.

A négy részletesebben tárgyalt hálózati módszertani szaklap olvasottságát általában kielégítőnek tartjuk az Orvosi Könyvtáros kivételével. A *Könyv és Nevelés* jelenlegi példányszáma miatt nem juthat el minden iskolába, nem szólva a gyermekkönyvtárosokról.

A megyei könyvtári hiradókat sokan olvassák, gyakori az olyan kis könyvtár, ahol csupán a hiradó az egyetlen könyvtári vonatkozású lap. A belső hiradók iránti érdeklődés is kielégítő.

A könyvtári szaksajtó olvasottsága általánosságban nem megfelelő. Az olvasottság reprezentatív felmérésére szolgáló kérdőívet összesen 120 könyvtárosnak küldtük ki válaszborítékkal együtt, a választ azonban csak 37-en küldték vissza. A visszaküldési arány is egyfajta mutatószáma az érdektelenségnek. A korábbi felmérések, valamint szúrópróbaszerű vizsgálataink során elképesztő tájékozatlanságot tapasztaltunk a könyvtári lapokról, a lapokban folyó vitákról, fontosabb közleményekről. Ugy tűnik, hogy sem az egyetemi, sem a főiskolai könyvtárosképzésben nem fordítanak elég gondot a könyvtári szaksajtó használatára. A könyvtárak vezetői sem kívánják meg dolgozóiktól, hogy a könyvtári szaksajtót rendszeresen figyeljék, olvassák.

A Magyar Sajtó humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

MUNKAERŐ- ÉS MUNKAIDŐKIESÉS
Gondolatok a BMEKK évkönyvének olvasása kapcsán

SZINAINÉ LÁSZLÓ ZSUZSA

Napjainkban a társadalmi-gazdasági élet valamennyi szférájában egyre több szó esik a gazdaságosság kérdéseiről. Az intenzifikálás időszakát éljük, amikor a cél a meglévő erőforrások jobb, ésszerűbb, gazdaságosabb kihasználásával növelni az eredményeket. A termelés, a gazdaság minden olyan területén, ahol mindez konkrét gazdasági eredményekben, értékben, haszonban realizálódik, lényegesen több figyelmet fordítanak ezekre a kérdésekre, mint a kultúra, s ezen belül a könyvtárügy területén.

A könyvtár erőforrásai között lényeges helyet foglal el a munkaerő. „Kihasználtsága" – bár a szó maga rossz ízű – sok szempontból vizsgálható: abszolút nagyságát összevethetjük a feladatokkal; szemügyre vehetjük a létszám képzettségi, szakmai színvonal szerinti tagozódását – ugyancsak az adott feladatok függvényében –; vizsgálhatjuk a munka szervezettségét, a munkaidő kihasználtságát, a munkafegyelmet stb. Mi csupán egyetlen szempontot emeltünk ki, a munkából való kiesés mérhető mennyiségét egy 1978-as felmérésünk során.

Köztudott, hogy könyvtáraink létszámgazdálkodásához „mankóként" csupán normatívák, fejlesztési irányelvek állnak rendelkezésre. Az is megszokottnak mondható, hogy a legtöbb könyvtár, a legtöbb egység a szűk létszámkeretre panaszkodik, s újabb munkatársak beállítását igényelné vagy adott feladatai ellátásához, vagy a teljesítmény körének bővítéséhez. Anélkül, hogy a munkafegyelem, a munkaszervezés kérdéseibe bonyolódnánk, csupán azt kíséreltük meg felmérni megyei könyvtárainknál, mennyiben tervezhetnek a könyvtárak a rendelkezésre álló létszámirányszám alapján. Előre kell bocsátani, nem hisszük, hogy kifejezetten kulturális vagy éppen könyvtári jelenséggel állunk szemben. Nyilván ugyanez érvényesül a társadalom egyéb területein is. Ez azonban nem mentesíthet bennünket attól, hogy saját problémáinkkal szembenézzünk.

Az 1978. év egyéb adataival együtt kértük a megyei könyvtáraktól az év során kiesett munkaidő nagyságának megadását is, 8 órás munkanapokra átszámítva, szervezeti egységenként. Nem számoltunk a törvényes szabadság miatti kiesésekkel, holott ez is tetemes időt jelentett volna, hisz a felsőfokú végzettségűek eleve 18, később – vagy korral, vagy tudományos minősítéssel, vagy beosztással összefüggően – 24 nap szabadsággal rendelkeznek. A kiesés okai között csupán a tanulmányi szabadság, továbbképzésen való részvétel; szülési szabadság, gyermekgondozási segély; betegállomány; fizetés nélküli szabadság és egyéb ok szerepeltek.

Ugy érzem, önmagában is jellemzőnek kell ítélnünk, hogy ez az összeállítás olyan sok munkát és energiát, időt igényelt, hogy nem is kaptuk meg minden könyvtártól az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

adatokat, s ahonnan igen, onnan is változó részletességű feldolgozásban. Jellemzőnek kell pedig ezt ítélnünk azért, mert a jelek szerint több helyen sem a tervezés, sem a végrehajtás, ellenőrzés során nem számolnak a munkaerőgazdálkodás, a létszámhelyzet eme – mint látni fogjuk nem is jelentéktelen arányú – befolyásoló, „torzító" vagy éppen a tisztánlátást segítő tényével.

A felmérésben 18 könyvtár vett részt. A 18 könyvtár jóváhagyott személyi állománya az év során 911 fő; a foglalkoztatottak száma 1168 fő. A munkaidőkiesés vizsgálatakor a két szám különbözete mind pozitív, mind negatív irányú torzítást eredményez. Pozitívat, amikor pl. egy GYES-en levő helyére felvett munkatársról van szó, ha nem is minden esetben azonos munkakörben és színvonalon pótolva a hiányzót. Negatívat, amikor a helyettes is beteg, tanul stb., tehát elvileg egyidőben ketten nincsenek az adott helyen. A munkaidőkiesés adatait 17 könyvtár küldte el, így 864 státusszal és 1108 foglalkoztatottal vethetjük össze az adatokat.

Az összes kiesés: 39 329 nyolc órás munkanap, ami évi 305 munkanappal számolva 129 fő teljes kiesését jelenti (a foglalkoztatottak 11,6; a létszámhelyek 14,9%-a!). A legmagasabb jóváhagyott létszám Miskolcon 81 fő, tehát a 129 fővel nem is csupán egyetlen könyvtárunk zárná be kapuit. És ha ehhez hozzászámítjuk a törvényes szabadság miatti kiesést (durva átlagként 16 napot véve), ez újabb 17 728 nap, újabb 58 fő kiesését jelentené. A 18 könyvtárból 14 (!) ennél alacsonyabb létszámiránnyszámmal rendelkezik.

Természetesen nem egyforma nagyságú a kiesés az egyes könyvtárakban. A legmagasabb 4444 nap, a legalacsonyabb 737 nap. Mivel a kiesés mértékét a foglalkoztatottak száma erősen befolyásolja, az 1 dolgozóra kivetített munkaidőkiesés mutatóját érezhetjük csak jellemzőnek. Itt 58,03 nap/fő és 17,14 nap/fő közötti érték-ingadozást figyelhettünk meg. (A könyvtártípus vonatkozásában az átlag 35,5 nap/fő.) Ha azonban az átlagnak vett szabadságértéket is hozzászámítjuk ehhez, a minimum is 33,14 nap/fő; több mint egy teljes hónap (1,3), a legmagasabb érték pedig már 74,03 nap/fő, vagyis 2,8 hónap. S ez már aligha olyan kis érték, melytől a tervezéskor, az évi munka megszervezésekor veszélytelenül el lehetne tekinteni.

A kiesések okok szerinti megoszlása a következő volt:

Tanulmányi szabadság, konzultáció	2 777 nap	7,06%
Szülési szabadság, GYES	14 855 nap	37,78%
Betegállomány	10 320 nap	26,24%
Fizetés nélküli szabadság	1 071 nap	2,72%
Egyéb okok	10 306 nap	26,20%
Összesen:	39 329 nap	100,00%

Ha a kiesést szervezeti egységek szerint vizsgáljuk, abszolút számokban az olvasószolgálati egységek vezetnek 19 280 nappal (az összes kiesés 49,0%-a). A 17 könyvtár e területen 457 főt foglalkoztatott az év során, az 1 főre jutó kiesés 42,19 nap (1,62 hónap – a szabadság nélkül!).

Noha a felmérés során szerettünk volna az okokra is választ kapni, mi indokolja, hogy az olvasószolgálatosok 42,19 napjával szemben a módszertanosoknál 36,2 nap, a feldolgozóknál csak 31,8 nap/fő az átlagos munkaidőkiesés. Vagy: a betegség miatti kiesés az olvaószolgálatnál az összes kiesés 15,4%-a, a módszertanon 22,7, a feldolgo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

zóknál pedig 28,96%. Tanulmányi szabadság, továbbképzés miatt ugyanezek a részlegek pedig a kiesés 12,05 (módszertan), 6,8 (olvasószolgálat) illetve 1,7 (feldolgozók) %-át indokolták. Nyilvánvaló azonban, hogy olyan mélységű adatkérésre, mely az okokra fényt deríthetett volna, nem volt lehetőségünk.

Ezért is örültem nagyon, amikor a kezembe került *Gáspárné Demeter Judit* cikke. (Munkaidőkihasználási felmérés értékelése. A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei. IV. 1981. 29–46.p.)

A BMEKK 9 szervezeti egysége az 1978-as évben igazgatói utasításra kimutatást vezetett a dolgozók távolléteiről. A mi adatgyűjtésünkel ellentétben az egész- és töredéknapi távolléteket egyaránt vizsgálták, s számításba vették – konkrét adatok, s nem csupán becslés alapján – a fizetett szabadságokat is. Noha a felmérés elemzésével, értékelésével olykor lehet talán vitatkozni, az eredmények, s maga a vizsgálat, mint tény, egyértelműen figyelemre méltó.

A 96 dolgozó egésznapos távolléte az év során 5200,5 nap volt (a távol töltött szombatokat 0,5 napként vették figyelembe), a töredéknapi távollét 2198 alkalommal 4493,25 órát, 528,6 napot tett ki; az együttes kiesés tehát 5729,1 nap. Az 1 főre eső érték 59,7 nap, szabadság nélkül 39,7 nap/fő. Magasabb, mint a megyei könyvtáraknál, de nem ez a legmeghökkentőbb! Az csupán érdekesség lehet, hogy míg a megyei könyvtáraknál a szervezeti egységek közül az olvasószolgálat a leginkább „labilis", a Műegyetemen a feldolgozók vezetnek, szabadságok leszámításával 63,9 nap/fő a feldolgozó osztályon a kiesés.

betegség	1714,5 nap	32,9%
fizetés nélküli szabadság	257,0 nap	4,9%
szabadság	1909,0 nap	36,7%
társadalmi tevékenység	30,0 nap	0,58%
kutatónap	454,0 nap	8,7%
tanulmányi kedvezmények	316,5 nap	6,1%
kiküldetés	84,5 nap	1,6%
egyéb okok	435,5 nap	8,3%
Összesen:	5200,5 nap	100,0%

Azt hiszem, már az arányoknál találhatunk szembeszökőnek nevezhető különbségeket. Érdekes, hogy a „legbetegebb" a feldolgozó osztály. Némi rosszmájúság, de köztudott, hogy ebben a részlegben a legkorlátozottabb a szabad mozgás nap közben házon kívül; hogy itt a leginkább mérhető a teljesítmény, tehát leginkább megkövetelhető az egyenletes munkavégzés. Érzek ebben a sok betegségben némi menekülést is, hiszen ellenkező esetben a tágabb közönséggel gyakori és szoros kapcsolatot tartó egységeknél kellene nagyobb megbetegedési aránynak kialakulnia. Tanulmányi kedvezményekben a megyéknél leginkább a módszertan, itt az egyetemen a gyarapítási osztály részesül. Itt is el lehet gondolkodni a képzés ill. továbbképzés súlypontjain, ill. annak esetleg típus szerinti eltolódásain, változásain. A gyermekgondozási, szülési szabadság miatti kieséseket nem tudjuk összehasonlítani, mivel ez a BMEKK vizsgálatában az egyéb okok között szerepel, s így az adatok értelemszerűen mást jelentenek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mi a megyei könyvtáraknál nem tudtuk vizsgálni a töredéknapi távolléteket. Egyrészt azért, mert nem is kérhettünk ilyen mélységű adatokat, másrészt pedig azért, mert kérdőívünk visszamenőlegesen vonatkozott egy évre, s így ezek a kiesések nem is lehettek volna megállapíthatóak. Gáspárné cikke alapján azt kell mondanom, hogy sajnálom, amiért erre nem volt lehetőségünk. Ezek ugyanis érdekesebb, árnyaltabb, szokatlanabb információkat adnak, mint a teljes napi kiesések vizsgálata.

Itt a megoszlás (s ezzel egyben a vizsgálat szempontjait is láthatjuk) a következő volt:

hivatalos magánjellegű ügyek	306,50 óra	6,82%
indokolt magánjellegű ügyek	326,00 óra	7,28%
társadalmi elfoglaltság	1194,75 óra	26,61%
iskolai kedvezmények	1924,50 óra	42,83%
orvosi vizsgálat	432,00 óra	9,61%
egyéb okok	309,75 óra	6,85%
Összesen:	4493,25 óra	100,00%

Mivel a könyvtár az összesítés során a szombatokat 0,5 napnak számította, összegezésük és a mi napokra átszámított értékeink között lesznek eltérések, de azt hiszem, ezeket az egyes összetevők szemügyre vétele érdekében vállalhatjuk.

Hivatalos magánjellegű ügyek (tanács, bíróság, különböző hatóságok) miatt 144 alkalommal 306,25 órát (38,28 8 órás munkanapot), indokolt magánjellegű ügyek miatt (pl. a gyerek orvoshoz vitele, tüzelőszállítás, stb.) pedig 200 alkalommal 326 órát (40,75 napot) töltöttek távol. Csupán ezek 79,03 napot, 26 átlagos havi munkanappal számolva is 1 fő teljes 3 hónapnyi kiesését jelentik.

Ennél is figyelemre méltóbb a társadalmi elfoglaltságok miatti kiesés. Míg ez az ok az egésznapos távolléteknél mindössze 30 napot jelentett, a töredéknapoknál 556 alkalommal 1194,75 órát, 140,55 napot fordítottak társadalmi tevékenységre. A kettő együtt: 170,55 nap, vagyis 1 fő több, mint féléves kiesése (6,5 hónap)!

Tanulmányi kedvezmények miatt a 316,5 egésznapos kiesés mellett 1924,5 óra, újabb 240,56 nap esett ki a töredéknapi távolétek miatt. Összesen ez 557,1 nap, 1,8 fő teljes évi kiesése. Orvosi vizsgálatokra 432 óra (54 nap) jutott, egyéb okok miatt (távolsági bérlet vásárlása, útlevél, fénykép csináltatása, OTP, egyéb ügyintézés) 309,75 óra, 38,7 nap esett ki.

Anélkül, hogy valamennyi adatot ismételten közölni akarnánk, hisz ezt cikkében Gáspárné megtette, ennyit el kellett mondanunk, hogy eljuthassunk a következtetésekig. Gáspárné összegzésében azt állapítja meg, hogy „a távollétek mennyisége – bár alacsonynak éppen nem mondható – nem is túl magas." Nem tudnám megmondani, mennyi a még elfogadhatónak ítélhető távollét, de a kimutatás szerint a BMEKK könyvtárában 12,5 fő teljes évi munkaidejét tette ki (a dolgozók 13%-át).

Bár úgy tűnhet, vitázni akartam Gáspárnéval, nem ez volt a szándékom, hanem az egyetértés kifejezése. Az egyetértésé, mivel egyértelműen örvendetesnek és követésre méltónak találom a BMEKK vállalkozását. Örvendetesnek, mert úgy érzem, ideje végre utánanézni a tényleges lehetőségeknek, számolni a valós helyzettel, mivel a problémák

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megoldására csakis azok alapos felmérése után tehetünk csak valami sikerrel is kecsegtető próbálkozásokat. Követésre méltónak, mert ha pl. ez a könyvtár 96 fővel számolna az évi terv elkészítésekor, s nem venné tudomásul a kieséseket, – s ezeket az ilyen típusú vizsgálatok nélkül felbecsülni sem tudná – komolytalanul tervezne, s terve megvalósítását nem a véletlenek, de nem is a szűkös létszám-lehetőségek akadályoznák meg, hanem „csak" saját helyzetének, lehetőségének nem kellően megalapozott ismerete. Aligha lehet ma létszámgazdálkodásról, eredményes szervezői és vezetési munkáról szólni ott, ahol ez elmarad, s félek, nem sokan vizsgálták mindezt a Műegyetem Könyvtárához hasonló alapossággal.

A következő – logikusnak tűnő – lépés a helyzet megismerése után az okok keresése, no és persze, a probléma megszüntetése lenne. Külföldi könyvtári – és hazai, más területeken működő intézmények – tapasztalatok pl. egyértelműen igazolták a rugalmas munkaidő bevezetésének kiesés-csökkentő és közérzet- (tehát feltétlenül teljesítmény-) javító hatását. Mivel már könyvtári téren sem lenne ez forradalminak számító újítás, érdemes lenne tanulmányozni a módszereket, tapasztalatokat – és valahol talán vállalkozni is a bevezetésére, kipróbálására.

S végezetül csupán egy gondolat: Ha az említett tényeket minden könyvtár megvizsgálná, ismerné, akkor is csak a munkahelyen eltöltött idő nagyságáról kapna képet. A tényleges munkaidő, tehát a munkahelyen eltöltött idő aktív és hasznos kihasználása – és ebben is csak egyetérthetünk Gáspárnéval – a lényeg, ám ennek biztosításához, a munka hatékony és jó megszervezéséhez érzésem szerint nélkülözhetetlenek az említett ismeretek is – no persze nem önmagukban, csupán többek között.

Káderpolitika: melyiket válasszam?

MANAGEMENT REVIEW

A Vezetéstudomány humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A NEMZETKÖZI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TERMINOLÓGIAI INFORMÁCIÓS HÁLÓZAT (INTERMIN) RENDSZER-MODELLJÉNEK LÉTREHOZÁSA

MOLNÁR IMRE – RÓZSA GYÖRGY

A társadalomtudományoknak minden társadalmi rendszerben szükségképpen ideológiai töltése van. Ez a tény a társadalomtudományi ismeret-anyagot, információt igen érzékennyé teszi a nemzeti sajátosságokra, a történelmi múltra, az adott társadalmi berendezkedés kihatásaira, a társadalom anyagi, technikai fejlettségének szintjére stb., stb. Érthető, hogy a különböző országok társadalomtudományi szóhasználata igen tág határok között „szóródik". Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy egy adott fejlődő ország közgazdasági szókincsében még nincsenek meg egyes fogalmak, amelyeknek már tradicionális használatuk tapasztalható az iparilag legfejlettebb országokban. Ugyancsak gyakori tünet, hogy a különböző társadalmi berendezkedésű országokban ugyanazon fogalom olykor élesen eltérő (ha nem éppen ellentétes) értelmezéssel használt. Az eltérő fogalomhasználat egyre komolyabb nehézségeket okoz a még mindig erősen növekvő szakirodalom felhasználásában. Elmondható, hogy az évente megjelenő mintegy 100 000 társadalomtudományi monografikus kiadvány és az 5–6 ezer különféle társadalomtudományi szakfolyóirat megszerzése és áttekintése kevesebb problémát okoz, mint a bennük használt szakfogalmi anyag egyöntetű, valós értelmezése.

A szakértők felismerése alapján az Unesco már néhány éve fontos feladatnak ítéli a társadalomtudományi kutatók jobb nemzetközi megértésének előmozdítását. 1974-ben létrehozta az INTERCONCEPT Bizottságot, amelynek tevékenysége a szakfogalomhasználat szóródásának kérdését vette célba.

A Magyar Tudományos Akadémia illetékes szerveinek hasonló elvi álláspontját fejezte ki az a tény, hogy az INTERCONCEPT Bizottság értekezlete 1979-ben, magyar szakértők bevonásával bővítve folyt le Budapesten. Az értekezleten tett magyar javaslat eredményeként az Unesco megbízta az MTA Könyvtárát, hogy dolgozza ki részletesebb javaslatát. Így született meg a Nemzetközi Társadalomtudományi Terminológiai Információs Hálózat (INTERMIN) rendszer-modellje kidolgozásának koncepciója és feladatterve[1]. A tervezetet az INTERCONCEPT Bizottság szakértő tagjai véleményezték, az Unesco is megtette észrevételeit. Ezek alapján 1981. júliusában jutott az Unesco illetékes szerve elé az átdolgozott tervezet. Várható, hogy 1982–1983 időtartamára újabb szerződés jön létre az MTAK és az Unesco között, ezúttal már a modell-rendszer felépítésére, a tervezet megvalósítására.

Az INTERMIN rendszer-modell különböző viszonyok és feltételek között, különböző társadalomtudományi területeken és eltérő fejlettségű, társadalmi berendezkedésű országokban alkalmazható terminológiai információs rendszer modellje kíván lenni, tehát

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

fokozott tekintettel kell lennie a nemzetközi együttműködés követelményeire. Ezért a feladat megoldásához is hasznosítani kell a nemzetközi együttműködés lehetőségeit. Fontos szempont, hogy a modell elvileg és technikailag kompatibilis legyen a Nemzetközi Terminológiai Információs Központ (INFOTERM) eddig kidolgozott szellemi eszközeivel és információs rendszerével a TERMNET-tel.

A modell általános jellemzői

A modell demonstratív jellegének kidomborításához olyan szakterületre van szükség, amely része a társadalomtudományi diszciplinának, gazdag kapcsolatok fűzik a különböző társadalomtudományi ágakhoz, de szervesen kapcsolhatók a természettudományi, ill. műszaki tudományi területekhez is. E követelmények szellemében a *„Munkagazdaságtan"* területét választottuk a modell-építéshez. Elgondolásunk szerint *csekély fogalmi volument* (kb. 300–500 fogalmi egységet) szükséges *igen részletesen* megmunkálni ahhoz, hogy intenciónk *már*, egyszersmind *még* áttekinthető, követhető legyen. A rendszer – szükségképpen – több nyelvű, terveink szerint *angol–magyar–orosz* nyelvű lesz, de gondoskodni kívánunk további bővíthetőségéről is. A modell három alrendszer egymásra utaló és egymásra utalt együttese lesz, az alrendszerek mindegyike feltételezi a másik kettő meglétét, de ki is egészíti azokat, fokozza használhatóságukat. A három alrendszer a következő:

Munkagazdaságtani terminológiai szótár-modell
Munkagazdaságtani szaktezaurusz-modell
Munkagazdaságtani adatbázis-modell.

A három alrendszert az egységes szerkezetű, azonos alkalmazási elvű kódrendszer kapcsolja össze.

A modell sajátos alrendszerei

A három alrendszer mindegyike ugyanazt a munkagazdaságtani alapvető fogalomanyagot tartalmazza, de mindegyik a maga sajátos „metszete", szemléletmódja szerint módosított feldolgozási szemléletben. Az egységes kódrendszer használata lehetővé teszi az egyes alrendszerekben feltárt, értelmezett fogalmak összes információinak összegyűjtését, a három alrendszer teljesítményének összegezését.

A Munkagazdaságtani Terminológiai Szótár-modell

A szótár-modell a munkagazdaságtan 300–500 fogalmi egységét tartalmazza mind *alfabetikus*, mind *szisztematikus* felsorolásban. A terminológiai szótár sajátosságának megfelelően minden egyes fogalmi egységhez annak magyarázata, definíciója, értelmezése is csatolva található. Mivel pedig egyes munkagazdaságtani fogalmak (pl. sztrájk) eltérő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

értelmezéssel használatosak a különböző országokban, minden egyes fogalom-megnevezést több definíció követ. Fontos sajátossága lesz a terminológiai szótár-modellnek, hogy a definíciók, értelmezések forrásait is felsorolja majd. A szótár-modell vezető nyelve – az Unesco megbízásából eredőleg – az angol lesz, de a teljes szótári anyag megtalálható lesz magyar és orosz nyelven is. A célszerű és takarékos megmunkálás szándéka ajánlatossá teszi azt a megoldást, hogy csak az angol nyelvű betűrend szerint írassuk ki az alfabetikus szótár anyagát, de minden egyes angol szócikk mellett közöljük a teljes magyar, ill. orosz nyelvi változat teljes szócikkeit. A szócikkek mindhárom nyelven teljesen azonosak lesznek. Az alfabetikus kötet angol vezérnyelven, kódolt formában bemutatott anyagának végén indexet adunk mind a magyar betűrend, mind az orosz betűrend szerint. Az indexek csupán azon angol fogalmakra utalnak, melyek alatt a teljes szócikkek anyaga is feltalálható. A szisztematikus kötet, amely a szakmai tagozódást tükröző kódrendszer jelzetei szerint kerül kiíratásra, egymás mellett – esetleg 3-hasábos formában – tartalmazza majd a teljes szócikkeket, mindhárom nyelven. A szótár kidolgozása a rendszer első alrendszerének megszületését jelenti. Mind a terminológiát használó, tehát a nemzetközi együttműködés gyakorlatában résztvevő, mind pedig a terminológiát fejlesztő, szabványosító szakemberek számára közvetlen segítséget igér.

A Munkagazdaságtani Szaktezaurusz-modell

A rendszer-modell második alrendszere, a tezaurusz-modell – szemben a szótár-modellel, amely az egyes fogalmak jelentéseit, definícióit, szemantikai mélységeit tárja fel – a fogalmak közötti kapcsolatok gazdag hálózatát mutatja be. Kidolgozási idő szerint is a második ez, mivel támaszkodnia kell a szótár-modell elkészítésének gazdag szakmai tapasztalataira, ill. a kódrendszer alkalmazásának eredményeire.

Fogalmi anyaga teljesen megegyezik a szótár-modelléval. A tezaurusz-modell háromféle (főként szemantikai alapú) fogalmi kapcsolattípust fog tartalmazni. Ezek:

– hierarchikus kapcsolatok
– preferenciális kapcsolatok
– asszociatív kapcsolatok.

E modell lesz a rendszer-modell „beszélt nyelve", amelynek mind a szótár-fejlesztés további szakaszaiban, mind pedig az adatbázis-modell létrehozásában és használatában döntő szerepe lesz.

A tezaurusz-modell három sajátos kiírásban szolgálja majd a tezaurusz-használat kényelmét. A modell kidolgozása során először a *grafikus* táblázatok (fogalmi térképek) kötete készül el, ennek segítségével épül fel a *szisztematikus* kötet, végül – támaszkodva a két kész kötetre – elkészül a tezaurusz-modell *főrésze:* az *alfabetikus* kötet. A háromféle rendezettségű tezaurusz-modell belső kompatibilitását is a kódrendszer jelzeteinek célzott felhasználása biztosítja.

A tezaurusz-modell szerkezete újszerű, a terminológiai feladatnak fokozottan megfelelő lesz. Nyilvános használatba kerülő tezauruszaink közül elsőként e tezaurusz tartal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

mazza részletes kifejtésben a *permutatív relációt*, amely a *terminológiai elemzés* fokozott támogatását teszi lehetővé.

A Munkagazdaságtani Adatbázis-modell

A modell harmadik, azt teljessé tevő alrendszere az adatbázis-modell. Az adatbázis tartalma a munkagazdaságtani terminológia, amelyet a szótár-modell kidolgozásához használt adatbeviteli formátum révén juttatunk az adattárba, s amelyet a tezaurusz fogalmi struktúrája segítségével működtetünk, „szólaltatunk meg". Az adatbázis többet tartalmaz, mint az előző két alrendszerben feldolgozott fogalmi anyag (pl. a szöveges információ mellett faktografikus adatokat is). Az információt a *koordinált indexelés* módszereinek alkalmazásával visszük be az adatbázisba és a tezaurusz kódrendszerének használatával keressük vissza. Ez az alrendszer tartalmazza a legrészletesebb információt az egyes fogalmi egységekről. Az alábbi legfontosabb visszakeresési szempontok alkalmazása lesz lehetséges:

– az adott fogalmak verbális formája
– az adott fogalmak kódjelzetei
– az adott fogalmak meghatározásai
– az adott fogalmak tartalmi kifejtése
– az adott fogalmak eredete, forrása
– az adott fogalmak fogalmi kapcsolatai
– a kapcsolódó terminológiai problémák
– a vonatkozó szabványosítási információ stb.

Az adatbázis nemcsak a terminológiai információ tárolásának és visszakeresésének alrendszere, de egyszersmind a két előző alrendszer folyamatos karbantartásának eszköze is. Az adatbázis kidolgozása szellemi munkával történik, használatát számítástechnikai eszközök biztosítják.

A rendszer-modell intellektuális eszközei

Az INTERMIN munkagazdaságtani rendszer-modellje azért készül, hogy megalapozza részint a részletesen kidolgozott munkagazdaságtani rendszer létrehozását, részint hasonló rendszerek felépítését más társadalomtudományi szakterületeken. E céljából eredőleg egy vonatkozásban túllép a modell-méreten, a megmunkálás modell-szintjén: a módszertani útmutatók kidolgozásának vonatkozásában. Ezeket a tevékenységi, kezelési vezérfonalakat olyan részletességgel, olyan hatósugárral dolgozzuk ki, hogy azok alkalmasak legyenek – mutatis mutandis – az INTERMIN más területeinek információs rendszereihez is. Ily módon a rendszer-modell intellektuális eszközeinek a modellen messze túlmutató jelentőségük lehet, ezért kidolgozásukat fokozott gondossággal tervezzük, kidolgozásuk során egyeztetéseket végzünk a szakterületen már létező metodikák elveivel, elsősorban az INFOTERM (Bécs) módszertani útmutató-rendszerével.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az alábbi fontosabb módszertani útmutatók kidolgozását tartalmazza a rendszerkoncepció:

- az INTERMIN-Munkagazdaságtan modelljének részletes kidolgozásának terve
- a szótár-modell kidolgozásának és karbantartásának módszertani útmutatója
- a tezaurusz-modell kidolgozásának és karbantartásának módszertani útmutatója
- az adatbázis kidolgozásának, működtetésének és karbantartásának módszertani útmutatója
- az egységes adatbeviteli formátum elemei és használatának módszertani útmutatója
- a fogalmak egységes kódrendszere kidolgozásának és alkalmazásának módszertani útmutatója.

Ezeket a módszertani anyagokat angol, magyar és orosz nyelvű változatban dolgozzuk ki.

A vállalkozás megvalósításának alternatívái

Az a tervünk, hogy a fentiekben felvázolt munkagazdaságtani terminológiai információs rendszer-modellt két év alatt valósítjuk meg. Ehhez a megvalósítási időhöz olyan komplex team munkája szükséges, amely 6 munkatársat foglalkoztat. A team tagjai között információs rendszertervező, munkagazdaságtani terminológiai szakértő, nyelvtudományi szakértő, számítástechnikai szakértő, tezaurusz-szakértő teljesítményére van szükség, de ide tartozik egy szervező-adminisztrátor közreműködése is.

Amennyiben valamilyen ok miatt (pl. a finanszírozás elégtelen volta, vagy a tervezet más ütemezése miatt) elképzelésünk nem valósulhatna meg a tervezett teljességben, lehetőséget látunk a vállalkozás alábbi változatainak teljesítésére is:

1) A csökkentett kiterjedésű tervezet megvalósítása 12 hónap alatt. Ez a vállalkozás a Munkagazdaságtani Tezaurusz teljes kidolgozását tartalmazná, továbbá a tezaurusz kidolgozási és karbantartási útmutatóját. Ez a változat is igényli a team tevékenységét, csupán a számítástechnikai szakértő nélkülözhető.
2) Ez a változat a rendszer-modell összes módszertani útmutatóinak kidolgozását tartalmazza. A vállalkozás 1 (esetleg 2) szakértő 12 havi (6 havi) tevékenységét igényli.
3) Ez a változat az 1) alatt vázolt vállalkozás még tovább csökkentett volumenét tartalmazza. Tartalma a Munkagazdaságtani Tezaurusz-*modell* kidolgozása, a hozzá tartozó módszertani útmutatóval együtt. Ez a feladat egy szakértő 12 havi munkájával teljesíthető.

Bármelyik változat megvalósítása szükségképpen támaszkodik a nemzetközi együttműködés lehetőségeire.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BIBLIOGRÁFIA

1. MOLNÁR, I.: Establishing the model of INTERCONCEPT International Terminological Information Network (INTERMIN) in social sciences. General survey and project. August 1980 (revised July 1981). 112 p. Project manager: Rózsa, G. Under Unesco contract No.3671.IDS/32 270314.
2. MOLNÁR, I. – RÓZSA, G.: Establishing the INTERMIN system model within Unesco-INTERCONCEPT project. Paper presented at the Conference on Terminological Analysis (CONTA), Bielefeld (FRG) 24–28 May, 1981. 9 p.
3. RÓZSA, G. – FÖLDI, T.: La cooperation internationale et les tendances du transfer de l'information en sciences sociales. Revue de l'Unesco pour la science de l'information, la bibliothéconomie et l'archivistique. Paris, 1980. Vol.II. no.4. 254–260.p.
4. DAHLBERG, I.: Guidelines for the preparation of conceptual definitions. Frankfurt/Main, July 1979. 19 p.
5. RIGGS, F. W.: Toward a new paradigm of social science glossaries. INTERCONCEPT report. Honolulu, Hawaii, February 1980. 58 p.
6. International Labour Office. ILO Thesaurus: Labour, employment and training terminology. Geneva, 1978. ILO. 223 p.
7. MOLNÁR I.: Az információkezelés fogalomrendszere. Bp. 1972. Közgazd. és Jogi K. 213 p.

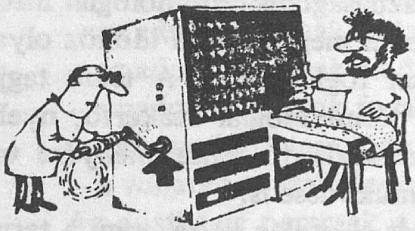

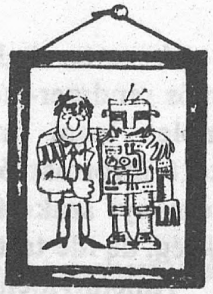

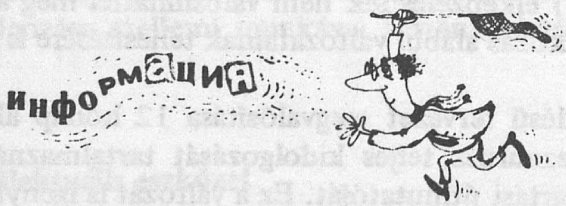

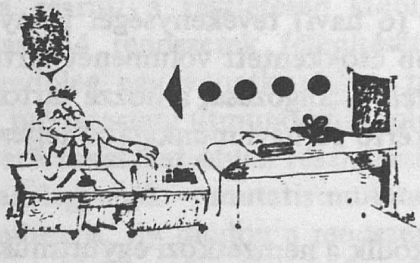

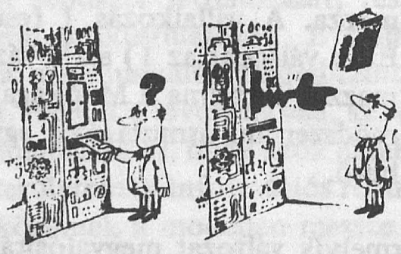

A ЛитНИИНТИ prospektusának humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

AZ INTAMEL, a nagyvárosi könyvtárak nemzetközi szövetsége 14. évi közgyűlését Budapesten rendezte, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szervezésében, 1981. augusztus 24–28 között. Ez a testület első alkalommal ült össze szocialista országban.

INTAMEL
International Association of Metropolitan City Libraries

26 nagyvárosi könyvtárból 41 külföldi résztvevő étkezett. Az európaiak mellett két amerikai és két afrikai intézmény küldte el képviselőit.

A konferencia két, nemzetközi méretekben közérdeklődésre számot tartó témát vitatott meg: *Szakrészlegek a nagyvárosi könyvtárakban* (a megvitatott tanulmányt ld. e számunk 00. oldalán) és *A nagyvárosi könyvtárak szakkönyvtári tevékenysége.*

A vendégek megismerkedtek a FSZEK központjával és 3.sz. kelenföldi kerületi könyvtárával, a győri megyei és városi könyvtárral, a Pestmegyei, az Országgyűlési, a pannonhalmi apátsági könyvtárral és az esztergomi Bibliotékával. A szakmaiak mellett számos kulturális programban vettek részt, hogy a rövid idő ellenére minél teljesebb képet nyerjenek az ország szellemi életéről.

A konferencia előkészítésére ez év januárjában fővárosunkba látogatott *P. van Suigchem* a szervezet elnöke és *P. J. Th. Schoots,* titkár. Utóbbi egyben az IFLA könyvtárépítési és automatizálási bizottságának elnöke, ezt az alkalmat felhasználva előadást tartott az új rotterdami városi könyvtár építési problémáiról, amelynek igazgatója. Ezt az előadást közöljük az alábbiakban.

A ROTTERDAMI VÁROSI KÖNYVTÁR ÚJ ÉPÜLETE, GÉPESÍTETTSÉGE

SCHOOTS, P. J. Th.

A rotterdami Városi Könyvtár az utóbbi tíz évben jó eredményeket ért el Hollandiában. Bizonyára nagy szerepet játszott ebben az a felismerés, hogy a közművelődési könyvtárak szerepet vállalhatnak a felnőttnevelésben, a társadalom tájékozódásában, jogvédelmében, – mindezt közvéleményünk nagyra értékeli. Hollandiában majdnem ezer nagyobb közművelődési könyvtár van, összállományuk meghaladja a 30 millió kötetet. Évente 150 millió kötetet kölcsönöznek.

A lakosság több mint 30%-a használja a közművelődési könyvtárakat. A kormány évente több mint 300 millió guildent (150 millió $) költ a közművelődési könyvtárakra, s a helyi szervek ehhez még jelentős összegekkel járulnak hozzá.

1975 óta a közművelődési könyvtári munkát törvény szabályozza. Ez meghatározza a közművelődési könyvtár fogalmát, a követendő célokat és a finanszírozás módját. A törvény előírja, hogy a munkabérek 100%-át és az egyéb költségek 15%-át a kormány fedez-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ze. A költségek fennmaradó részét a helyi szervek vállalják. A személyzetre vonatkozó határozat rögzíti az alkalmazható létszámot, amely 1800 lakosonként egy fő.

Vannak egyéb, a parlament által még nem ratifikált jogszabálytervezetek is. Ezek a minimális állománynagysággal, a kurrens periodikumok számával, a könyvtárépületekkel szemben támasztott követelményekkel és a nyitvatartási idővel kapcsolatosak.

A rotterdami Városi Könyvtár a közművelődési funkció mellett tudományos könyvtári feladatokat is ellát, mivel a könyvtár alapítása (1604) óta épülő állománya igen gazdag, ezért Dél-Hollandia tartomány déli részének regionális könyvtára is.

Hollandiában közművelődési könyvtárnak azt a könyvtárat nevezzük, amely bárki számára nyitva áll, állománya a kultúra és a társadalom valamennyi aspektusát képviseli. Állománya könyvekből, folyóiratokból, hanglemezekből és audiovizuális anyagokból áll. A könyvtár tájékoztató és nevelési célokat egyaránt szolgál. A könyvtártól elvárják, hogy más szervezetekkel (klubok, iskolák, szövetségek, művészeti társaságok és egyéb társadalmi, kulturális és oktatási intézmények) együttműködjék.

A rotterdami Városi Könyvtár tevékenységét kiterjeszti az egész városra. A könyvtár jelenlegi főépületében sajnos nincs elegendő hely központi gyermek, központi zenei és központi műszaki könyvtár számára. A raktárakhoz hasonlóan e szolgáltatások is néhány másik épületben működnek. 17 fiókkönyvtár, 4 kis kölcsönzőhely, 4 gyermekkönyvtár és 2 bibliobusz üzemel. Van egy speciális részlegünk az iskolai könyvtári funkciók és egy másik az idős emberek ellátására.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne még számos javítanivaló. Igy például Rotterdam egyes negyedeiben egyáltalán nincs könyvtári ellátás, számos más kerületben pedig kifogásolható. A személyzet létszáma nem elegendő a feladatok maradéktalan teljesítésére és nincs elegendő könyv, nem beszélve a hanglemezekről, filmekről és a videoszalagokról. A központi könyvtár ma már nem alkalmas eredeti funkciója teljesítésére. Sőt mi több, az 5000 m^2-es épület túl kicsi. Már említettem, hogy a központi könyvtár számos funkciója több épületben szétszórva valósul meg. A helyzet javítására a könyvtár 1976-ban 15 éves tervet készített, mely összefoglalja városunk könyvtárakkal kapcsolatos teendőit, és az anyagi fedezet forrásait.

A tervből néhány részlet:

- A jövőben 25 fiókra lesz szükség. Meg kell szüntetni a kis kölcsönzőhelyeket és a különálló gyermekkönyvtárakat.
- 1991-re 584 000 lakossal számolva munkánkat maximum 325 fővel kell elvégeznünk.
- Ahhoz, hogy ezzel a kis létszámmal jó és jelentőségteljes munkát lehessen végezni, elkerülhetetlen a gépesítés.
- Rotterdamban 1991-ben a kölcsönzött könyvek számát 6 millióra tesszük.
- Amint a fiókkönyvtárakban gépesítettük a kölcsönzést, minden 35 000 kölcsönzésre egy munkatársat alkalmazunk majd.
- A szabadpolcos könyvelrendezéshez 65 könyvvel számolunk m^2-enként, a raktári felállításhoz pedig 200 könyvvel.
- Az állomány évi 10%-át selejtezzük, ha a könyvtárban hanglemezek is vannak, ez az arány 12 %-ra rúg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Érthető módon némi időbe telt, amíg a városi tanács 1976-os határozatának eredményei láthatóvá váltak. 1980-ban két új fiókkönyvtárral bővült a hálózat, a következő kettőt a közeljövőben nyitjuk meg és három további építését tervezzük megkezdeni 1981-ben. Az új központi könyvtár épületének alapkövét 1980. december 12-én tették le. A központi könyvtár katalógusa 1980. január 1-től gépesítve van, a kölcsönzésnyilvántartás gépesítése jelenleg a központi könyvtárra és három fiókra terjed ki. 1981-ben további nyolc fiók csatlakozik a rendszerhez. A pénzügyi részleg a közelmúltban kapott számítógépet.

A központi könyvtár építéséről

Bár a 15 éves terv valamennyi fejezete fontos erőfeszítést irányoz elő a rotterdami könyvtári munka színvonalának emelésére, az új központi könyvtár építése kapta a feltétlen prioritást. Az előkészületek már 1974. szeptemberében megkezdődtek. A polgármester és a képviselők tanácsa elnökletemmel építési bizottságot alakított. Ez a bizottság fogalmazta meg az építész számára szükséges információkat, azaz a tervezési programot. E szerint a kívánt épület legyen: „nyitott, barátságos, központi fekvésű, ahová bárki beléphet, s amely prominens helyet foglal el Rotterdam társadalmi és kulturális életében".

A könyvtárnak figyelembe kellett vennie a népjóléti, oktatási, kulturális, szociális és művészi tevékenység egyéb oldalait is. Bár általában a könyvtárosok tudják mi a tervezési program, ilyen nagy épület esetén elkészítése gyakorlatilag csak több próbálkozás és tévedés után sikerül. Egyre újabb és újabb döntéseket kell hozni, különböző csomókat átvágni a szervezési és könyvtártechnológiai kérdéseket illetően, amelyek nagy fontosságúak az építés időszakában de a könyvtári tevékenység időszakában is. Ráadásul gyakran olyan kérdésekről van szó, melyeket *most* egész más szemszögből vizsgálunk, és amelyek gyakorlati megvalósítására évekkel a döntés hozatala után kerül majd sor. Olyan funkciókat is figyelembe kell venni, amelyekről gyakran alig lehet megjósolni, mennyire lesz szükség rájuk, nem beszélve arról, hogy milyen mértékben. Gondoljunk csak például az egyes AV-eszközök használatára, az iskolai könyvtári szolgáltatásokra és az idős emberek könyvtári ellátására.

1974-ben Rotterdamban két építési bizottság alakult: egy ún. nagy és egy kis építési bizottság. A nagyobb bizottság a városi tanács kulturális tanácsnokából, a könyvtárigazgatóból és igazgatóhelyettesből, egy építészből és a helyi szervek, a városfejlesztési és a tanácsi hivatal képviselőiből állt, a kisebb bizottságnak az építész és a könyvtár néhány dolgozója volt a tagja. Az építési bizottságok megbeszélésein részvevő építész nem volt azonos azzal, aki végül a tervezési megbízást kapta. A kisebb építési bizottság havonta 4—5 ülést tartott az elvi kérdések tisztázására, például: milyen legyen a tervezési program; mennyire legyen részletező; milyen általános követelményeket támasztunk az épülettel szemben; milyen szabványokat válasszunk; mekkora állománynagysággal, hány kölcsönzéssel, könyvtárlátogatóval és hány fős személyzettel számoljunk; a meglévő épületet bővítsük-e, illetve, ha külön épületet építünk, használhatjuk-e majd együtt a régi és az új könyvtárépületeket; stb., stb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az így összegyűlt adatokat és döntéseket közbenső jelentésben összegeztük. Ennek két célja volt: 1) a polgármester és a tanácstagok közbenső tájékoztatása a megállapított szempontokról és hozzájárulásuk kérése ahhoz, hogy ezen az úton haladhassunk tovább, 2) további hitelek kérése az előkészületekhez.

A tervezési program végül a következő fő részekből áll:

a) általános bevezető, mely röviden leírja az épület történetét, a városi könyvtári ellátást és a központi könyvtár funkcióját, a jelenlegi problémákat, a helyigényt, a követelmények kielégítésének lehetőségeit, az építkezés pénzügyi kihatásait, különösen a könyvtári törvénnyel összefüggésben;

b) területkimutatás, mely elfogadott szabványok alapján adja meg az egyes egységek területigényét, leírja a különböző helyiségeket és kapcsolataikat, a közlekedési útvonalakat és a munkahelyek eloszlását a térben, valamint a tevékenységek lezajlásának idősémáit;

c) általános műszaki követelmények (klímaszabályozás, hírközlés, biztonsági rendszerek, hangszigetelés, akusztika és szállítási rendszerek);

d) függelék.

A tervezési programban a következő általános követelmények szerepelnek:

az épület legyen
- nyitott és barátságos,
- kitűnjön könyvtárjellege,
- alkalmas legyen a jelenlegi és a (könyvtári törvény által előírt) jövőbeni feladatok ellátására,
- 40 évig könyvtárként legyen használható,
- jól hozzáférhető legyen mindenki számára,
- központi fekvésű legyen,
- könnyen megközelíthető legyen a környező területekről is,
- rendelkezzen jó közlekedéssel (az épülethez és az épülettől egyaránt,
- nyújtson lehetőséget a szállítási eszközök elhelyezésére.

A tervezésnél figyelembe veendő számadatok: 250 000 könyv szabadpolcon; 600 000 kötet a raktárban; 2200 kurrens folyóirat; 27 fiókkönyvtár számára nyújtott központi szolgáltatások; 190 fős személyzet az épületen belül; 1 millió kölcsönzés évente; 750 000 látogató évente.

A becsült területigény a következő (m^2-ben): nyilvános helyiségek 7925; raktárak 3000; munkaszobák 2555; tartalék 10%, ez kb. 1348; összesen 14 823. A brutto és netto terület különbsége 30%, vagyis 4400, az egész összesen 19 223 m^2.

A központi könyvtár funkcióit a tervezés számára a következőkben foglaltuk össze:

a) a rotterdami közművelődési könyvtári szolgálat központi könyvtára.

Az új könyvtári törvény a közművelődési könyvtár fogalmát a következőképp határozza meg: „olyan könyvtár, amely mindenki számára hozzáférhető, amely a kurrens érdeklődésre számottartó, a kultúra egészét reprezentáló könyveket, folyóiratokat és AV-anyagokat rendelkezésre bocsátja, s amely teljesíti a jogi előírásokat működési kiadásainak fedezete elnyerése érdekében"

— nagy háttérállományok és referenszállományok rendelkezésre bocsátása,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– az anyagok hozzáférhetővé tétele dokumentáció révén és tájékoztató részlegek segítségével,
– az egész könyvtári szervezet kiszolgálása különböző technikai és adminisztratív munkákkal, mint pl. könyvvásárlás, anyagbeszerzés, katalogizálás, kölcsönzésre való előkészítés stb.,
– igazgatási feladatok megoldása szervezeti, személyzeti, pénzügyi, tervezési, kapcsolatszervezési területen.

b) Tudományos könyvtár.

A könyvtárnak nagy és értékes könyvgyűjteménye van a teológia, a jog, a humán, valamint a társadalomtudományok területéről, köztük rendkívül értékes könyvek, kéziratok és röpiratok. Ezen kívül gazdag műszaki könyvgyűjteménnyel rendelkezik. Ez utóbbi most külön épületben, a Központi Műszaki Könyvtárban kapott helyet. A tudományos funkció e gyűjtemények épségben és egységben való megtartására kötelezi a könyvtárat.

c) Regionális könyvtár.

A 13 regionális könyvtár egyike a rotterdami városi könyvtár.

d) Fiókkönyvtár.

A központi könyvtár fiókkönyvtári feladatokat is ellát a saját kerületében.

Világos, hogy a funkciók ilyen általános leírása sok értelmezést tesz lehetővé. Fontos kérdések maradnak megválaszolatlanul, mint például:

– hány könyv kerüljön végül is szabadpolcra;
– szakrészlegekre osztott épületre van-e szükség;
– az állományépítésnél figyelembe veendő alsó és felső szint;
– egyben tartjuk-e a periodikumokat, vagy elosztjuk őket a különböző részlegek között;
– kell-e előadóterem, nyilvános büfé stb.;
– kell-e központi raktár stb.

1976 novemberében a polgármester és a képviselők megbíztak két holland építészt, *Bakema* és *Weeber* professzort, hogy a tervezési program alapján készítsenek tanulmánytervet. Az építészek megbízása fontos döntés volt, amely a tervezés későbbi szakaszaira is kihatott. Egyrészt előnyös volt, hogy kitűnő építészek adták tudásuk legjavát, másrészt hátrányos volt, mivel ez a megoldás kizárta azt a lehetőséget, hogy a könyvtáros és az építész intenzív kapcsolatban álljon már a tervezés kezdő szakaszaiban.

Bakema és Weeber megbízásakor öttagú zsűrit hoztunk létre. (A könyvtár igazgatója is tagja volt ennek a bizottságnak.) 1977. augusztus 12-én a zsűri a lehető legnagyobb szótöbbséggel *Bakema* professzort javasolta megbízni a végső tervek elkészítésével. 1978. szeptemberétől 1979. július 31-ig folytak a végső terv munkálatai. A nagy és kis bizottság mellett néhány terv-teamet alakítottunk (egy „tervezési és építési", egy „kivitelezés-előkészítési" és egy „környezeti" teamet), melyek egymástól függetlenül, a nagy építési bizottság egy tagjának elnöklete alatt működtek. Egy három fős központi team: az építész, a város építésze és a könyvtárigazgató volt hivatott a sürgős döntések meghozatalára. Talán hasznos lehet megemlíteni néhány tipikus vitatémát, hogy érzékelhessük, milyen problémákkal találja szembe magát a könyvtáros: módosítások az épület szerkezetében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és kihatásuk az alapozásra; a mechanikus szellőzési rendszer kapacitása az egyes helyiségekben; az épület különböző részein szükséges lux-mennyiség; klimatizálás az előadóteremben, a foglalkozások szobáiban, a számítógépteremben, a büfében stb.; különböző megoldások az épület körüli közlekedés szabályozására; a páratartalom növelésére szolgáló berendezések, nehogy a relatív páratartalom az év nagy részében 45% alá essen; a toalettek mennyisége és elhelyezése stb.

A végső tervezés 1979. július 31-én fejeződött be. A teljes költséget 42 millió Dfl-re becsültük. Augusztus 1-től október 18-ig győzködtük a helyi hatóságokat, hogy a 42 millió guilderes költség elfogadható összeg a hőn óhajtott központi könyvtárért. 1979. október 18-án a városi tanács elvállalta, hogy biztosítja a kért hitelt. Az építési szerződés megkötésének időpontjáig (1980. októberéig) elkészültek a kiviteli tervek és 1980. december 12-én megtörtént az alapkőletétel. Az építkezés teljes időtartama 3 év. Az épület 1983 végén kerül átadásra.

Nézzük most meg az épületet közelebbről:

A Hoogstraat (Fő utca) egy bevásárló utca a városközpontban. Ide került a könyvtár. Központi fekvésű, jó kapcsolata van a város egyéb részeivel, mivel az észak-déli vasút és a kelet-nyugati metró kereszteződésében fekszik. Az épület homlokzata elé üveg vízesés kerül. A pincében van a központi raktár, néhány technikai részleg, mint például a könyvkötészet, a sokszorosító és a fotórészleg, valamint a hivatalos gépkocsik parkolóhelye.

A földszinten található természetesen a főbejárat, amely a könyvvisszavételi és kölcsönzési pulthoz, a ruhatárhoz és a mosdókhoz, a mozgólépcsőkhöz és liftekhez, valamint a szépirodalmi és gyermekrészleghez vezet. Itt van az előadóterem, az öltözők, kiállítótér és a közösségi terek. A hírlapolvasót „szigetnek" terveztük, s a könyvtár előretolt bástyája a városban.

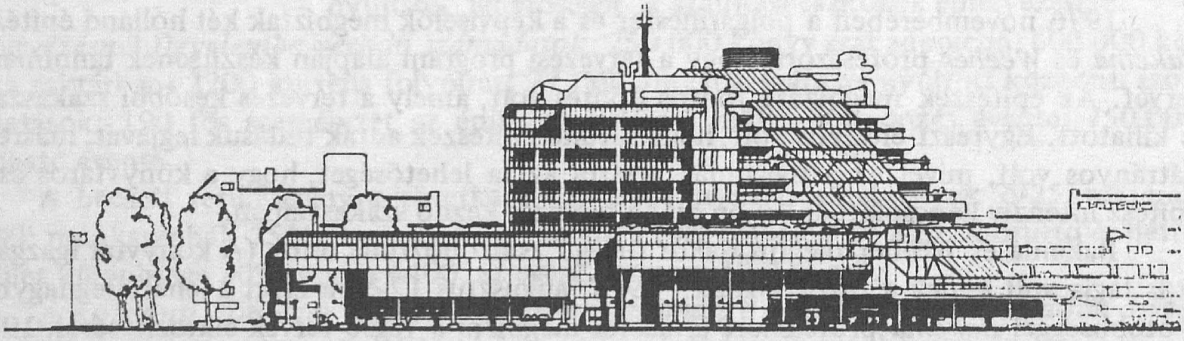

Az első emeleten folytatódik a szépirodalmi és a gyermekrészleg. A gyermekrészlegben dokumentációs központ, csoportos foglalkozásokra való helyiségek és meseszoba is található.

A második emelet a könyvtár szíve. Itt van a tájékoztatási részleg a katalógussal és a referenszkönyvtárral, a folyóiratolvasó és a rotterdami Időszerű Kérdések Dokumentációs és Tájékoztatási Központja.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A harmadiktól a hatodik emeletig kaptak helyet a tudományos könyveket tartalmazó részlegek, az épület sarkaiban vannak e részlegek raktárai. A harmadik emeleten van a történelem és földrajz, a helytörténet; s itt van a ritka könyvek gyűjteménye is. A negyedik emeleten van a zenei és az AV részleg. Zenei könyvek, kották, hanglemezek. Az ötödik és hatodik emeleten van a többi szakrészleg, mint például a természettudományoké.

Bár egy ilyen nagyarányú könyvtárépítés előkészületei is hatalmas feladatot jelentenek, legalább annyi munkába kerül az épület használatba adása. Ezen nem elsősorban a berendezést értem, amelyet magunk rendelünk meg és szállításkor magunk ellenőrzünk, természetesen az építészek tanácsait meghallgatva. A birtokbavétellel kapcsolatos előkészületeken olyan dolgokat értek, mint például:

- az összes könyv megmozgatása,
- a gyűjtemény kiegészítése, a hanglemez-, dia-, film- és videokazetta-gyűjtemény kiépítése stb.,
- az ezzel kapcsolatos összes feldolgozómunka,
- az új épületből adódó szervezeti változások.

Ezzel kapcsolatosan megbeszélések sorát tartottuk, hogy az érintettek is hallathassák véleményüket. Az előkészülettel kapcsolatos problémák megoldására háromtagú csoportokat alakítottunk a következő kérdésekben való szaktanácsadás céljából: tájékoztató részlegek, szépirodalmi részlegek, ritka könyvek gyűjteménye, hírlapok és folyóiratok, személyzeti kérdések, kapcsolatsezrvezés és propaganda, műszaki szolgáltató részlegek, állománygyarapítás, gyermekrészleg, iskolai könyvtári szolgáltatások, az idősek, betegek és hátrányos helyzetűek könyvtári ellátása, katalógusok, büfék stb.

Központi irányító csoportot alakítottunk a könyvtár birtokbavételének előkészítésére. Öt tagja a következőkből áll: a könyvtárigazgató és helyettese, az igazgató titkárnője, az alkalmazottak tanácsának képviselője és a végrehajtó csoport vezetője. A végrehajtó csoport azokból az alkalmazottakból áll, akik néhány éven át kizárólag vagy részben a tényleges előkészületekkel lesznek elfoglalva, mint például a raktárból szabadpolcra kerülő könyvek jelzetelése, a katalógusok korrekciója stb.

Gépesítés

A könyvtárigazgatókat állandóan nyomasztja az a probléma, hogy a nagymennyiségű munkát hogy lássák el kislétszámú személyzettel. Nem csoda tehát, hogy előbb vagy utóbb fontolgatni kezdjük, nem hozhat-e az egyes műveletek gépesítése némi könnyítést. Ezen a ponton a legtöbb könyvtáros agyán átfutó gondolatok a következők:

Fujj! Gépek!
Sok lesz a probléma!
Várjunk még inkább vele!
Sokba fog kerülni!
Életem végéig eltarthat!
Hogy és mikor kezdjünk hozzá?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Meglehetős kitartásra van szükség, mert a gépesítésnek hatalmas a szakirodalma és erőteljesen eltér a szakemberek véleménye. Ha valaki döntéseit megfelelő szaktudással akarja megalapozni, fokozatosan meg kell ismerkendie a különböző lehetőségekkel.

Véleményem szerint *akkor kell áttérni a gépesítésre, ha:*

1) sok olyan visszatérő művelet van, amely könnyen elvégezhető géppel;
2) a könyvtári munka bizonyos fázisainak színvonalát jelentősen javíthatná a gépesítés;
3) a költség-haszon elemzés pénzügyi szempontból igazolja a gépesítés ésszerűségét.

Ki kell jelenteni, hogy a gépesítésről való döntés nem születhet azért, hogy a rossz szervezés eredményeit így korrigáljuk. Bár a gépesítési szándék elengedhetetlenné tesz bizonyos szervezeti változásokat, tévedés lenne azt hinni, hogy a gépesítés helyrehozhatja a rossz szervezetet. *Mit lehet gépesíteni a közművelődési könyvtárban?* A kölcsönzésnyilvántartást, a katalógusokat, a beszerzések nyilvántartását, a folyóiratnyilvántartást, a bibliográfiai és adattájékoztatást, a pénzügyi nyilvántartásokat, a fizetések ügyintézését.

A rotterdami tapasztalatok alapján a katalógusokról és a kölcsönzés gépesítéséről ejtek szót.

Katalógusok

A cédulakatalógus igen nehézkes egy nagykönyvtárban. A katalogizálás és osztályozás időigényes. Az új cédulák besorolása és a katalógus felfrissítése sok időbe telik. Még többe akkor, ha például, mint Rotterdamban van szerzői, cím szerinti, tárgyszó- és szakkatalógus is. És ha sok gond-baj árán el is készül az olvasói katalógus, ez az egyetlen példány belőle. A katalógus másolása, akár a fiókkönyvtárak számára, szóba se jöhet. A helyzet tehát korántsem kielégítő. Amikor a katalógus gépesítése mellett döntöttünk egy dolog biztos volt: *nem akartunk cédulakatalógust.* A gépesítés lehetőségeit fontolgatva *a következő kérdéseket tettük fel magunknak:*

- magunk gépesítsünk vagy várjunk másokra,
- átvegyünk egy létező katalógusrendszert, vagy mi fejlesszünk ki egyet; van-e hozzá számítógépes program,
- magunk végezzük-e el az egész katalogizálási munkát, vagy sem,
- együttműködjünk-e a PICA elnevezésű holland rendszerrel, melyhez számos holland egyetemi könyvtár kapcsolódott,
- együttműködés vagy sem, milyen katalogizálási szabályokat alkalmazzunk,
- milyen igényességgel katalogizáljunk,
- ha másoktól átveszünk címeket, betápláljuk-e *mi is* címeinket abba a rendszerbe,
- ha függetlenül dolgozunk, milyen formátumot alkalmazzunk,
- milyen katalógusokat akarunk és milyen gyakran tesszük azokat naprakésszé,
- on-line vagy off-line rendszer lenne-e a legjobb megoldás,
- milyen outputot szeretnénk,
- képes-e más cég előállítani a kívánt katalógusokat,
- ha igen, mire van szükség ehhez,
- milyen berendezésekre van szükség,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– hol helyezzük el ezeket a berendezéseket,
– milyen még fejlesztés alatt álló könyvtári rendszerekhez kapcsolhatnánk a katalógusrendszert,
– milyen költségek merülnek fel és mekkora a várható haszon?

Először is rögzíteni kell a követelményeket, megkülönböztetve a szükségeseket és kívánatosakat vagy éppen óhajtottakat, de az elkerülendő, szükségtelen teendőket is. Ez a kiindulási pont! Ezután következik a szakemberekkel való konzultáció, hogy tiszta képet kapjunk a lehetőségekről és a kivihetetlen dolgokról, a jó és a szükségtelen dolgokról, arról, hogy mely óhajaink reálisak, mi költséges és mi megfizethető, mi a reális elgondolás és mi a légvár. Csak ezután lehet döntést hozni és megpróbálni lehetőleg rugalmas megoldást találni.

Rotterdam esetében *a lehetséges, jó, reális, megfizethető a következőket jelentette:*

– katalógusra mindig szükség lesz;
– katalógusrendszerünk a teljes címleírást tartalmazza, a szerzői, tárgyszó és szakkatalógusból álljon;
– pénzügyi szempontból a mikrofilm tűnik a legjobb output formának;
– havonta egyszer elegendő naprakész állapotba hozni;
– e katalógusok másolata az összes fiókban rendelkezésre álljon;
– szeretnénk más intézmények állományában lévő művek címleírását is beépíteni;
– ezért el kell fogadnunk az új katalogizálási szabályokat és egységes csereformátumot kell alkalmaznunk;
– tudjuk, hogy jelenleg a PICA-tól nem várhatjuk katalógusaink címleírásait és gyanítjuk, hogy a jövőben sem;
– magunknak kell saját címeink inputját elvégezni és ehhez szükség van bizonyos berendezésekre;
– a feldolgozáshoz igénybe vesszük a rotterdami Városi Számítógépközpont és egy COM vállalat szolgáltatásait, – a rotterdami Városi Számítógépközpontban a Siemens BIKAS-programot alkalmazzuk majd;
– a gépesítéshez nincs szükség plusz személyzetre, illetve más összetételű munkatársi gárdára;
– egy év elteltével értékelést végzünk, hogy döntéseink helyesek voltak-e, megszülettek-e a várt eredmények és reálisak voltak-e a pénzügyi számítások;
– az értékelés alapján döntünk az esetleges módosításokról.

Tehát gépi katalógus létrehozását határoztuk el. Ez a következőképpen épül fel: Hewlett-Packard 2640 B típusú terminálok segítségével a címadatokat kazettára írjuk. A kazetta tartalmát telefonon átadjuk a Városi Számítógépközpontnak. A Siemens számítógép havonta egyszer lefuttatja a BIKAS katalógusprogramot. Ennek segítségével a címeket a rendszó, a cím, a tárgyszavak és a SISO-kód szerint rendezi. A szalagot a rendezett adatokkal elküldik a COM-ot előállító vállalatnak, ahol az információt mikrofilmre viszik. Minden januárban novemberrel bezárólag kumulálják az egyes hónapok címeit. Decemberben a rendelkezésre álló összes címet kumulálják. Mivel BIKAS programokat alkalmazunk, BIKAS formátumot használunk, ez kompatibilis a leggyakrabban használatos formátumokkal (MARC, PICA). A Hewlett-Packard terminálok lehetővé teszik az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

input adatok ellenőrzését és ugyanakkor a szükséges korrekció véghezvitelét. A terminálok 256 jel bevitelére alkalmasak.

A fiókkönyvtárakban és a központi könyvtárban több helyen lesz hozzáférhető a mikrofilm másolata.

Elképzeléseink szerint körülbelül egy év múlva munkamódszerünket a következőképpen változtatjuk meg: on-line kapcsolattal csatlakozunk a PICA-hoz. (Mint már említettem, Hollandiában üzemel egy PICA elnevezésű bibliográfiai rendszer, mely egy sor egyetemi könyvtár és a Királyi Könyvtár együttműködése révén valósul meg. Jelenleg a PICA rendszer körülbelül másfél millió tételt tartalmaz. A kapcsolódó könyvtárak címleírásokat meríthetnek a rendszerből. Bennünket nagyon érdekel ez a rendszer, annál is inkább, mert a teljes holland bibliográfiát fogja tartalmazni.) A bennünket érdeklő címeket szalagon megkapjuk a PICA-tól. Fordító program segítségével a PICA-formátumot BIKAS formátummá alakítjuk át.

Kölcsönzésnyilvántartás

A közkönyvtárakban gépesíthető feladatok közül a kölcsönzésnyilvántartás az, amelynek gépesítésével a legtöbb időt lehet megtakarítani. A rotterdami Városi Könyvtár évente 5 millió könyvtári egységet kölcsönöz. Sok könyvre vesznek fel előjegyzést, és számos könyv után szednek be késedelmi díjat. Az olvasók beiratkozási díját is könyvelni kell stb.

1976-ban az NBLC, a Holland Könyvtári és Olvasási Központ, a Kulturális és Népjóléti Minisztériummal közösen a közkönyvtárak gépesítésére létrehozott egy bizottságot, mely a Kulturális Minisztérium, a Belügyminisztérium, a Városok Gépesítésfejlesztési Alapja, a Közkönyvtárak Felügyelete, az NBLC és a közkönyvtárak képviselőiből áll. Elnökének engem neveztek ki. Az irányító bizottság egy *kölcsönzésgépesítési kísérleti tervet* javasolt.

A terv célja a következő volt:

- modellként és példaként szolgáljon más könyvtárak számára;
- kísérletként szolgáljon a gépesítés gyakorlati hasznosságának kipróbálására és annak megállapítására, hogy a gépesítés mennyire képes a könyvtári munka hatékonyságát növelni a minőség javításával egyidejűleg. Ennek érdekében több kritériumot kellett megállapítani, melyek segítségével a kísérleti tervet ki lehet próbálni (figyelemmel kellett lenni a munkaerő-takarékosságra, a szolgáltatások színvonalának javítására stb.),
- jelentse a kezdő lépést a közművelődési könyvtárak funkciójának megvalósítását segítő modern tájékoztató apparátus használata felé.

A kísérleti terv általános céljai

Ami a tartalmát illeti, a kísérlet egy új információs rendszer tervezésére és gyakorlati kipróbálására korlátozódik, amely a közművelődési könyvtárakban a kölcsönzés megfelelő nyilvántartását segítené elő.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A „kölcsönzésnyilvántartást" itt szélesen értelmezzük, magában foglalja tehát az előjegyzéseket, a bírságok elkönyvelését, a kölcsönzők nyilvántartását stb.

A kísérlet ilyen behatolására azért volt szükség, mert:

- egy olyan kísérlet, amely a kölcsönzési funkciót érinti, valószínűleg nem jár kockázattal a későbbi átfogó fejlesztési elképzelések szempontjából. Más szóval, a „kölcsönzési" kísérletben nincsenek olyan döntési pontok, amelyek jelen pillanatban alaposabb,részletesebb megfontolást igényelnének az országos alkalmazhatóság és a gépesítés szervezése szempontjából.
- A könyvtár teljes kölcsönzési tevékenysége igen munkaigényes. Kézenfekvő tehát, hogy az ilyen előzetes kísérlet igyekezzék a munkaigényes műveletek kiküszöbölésére koncentrálni, tehát a kölcsönzési tevékenység gépesítésére. Ilyen módon ugyanis a kvalitatív munkaerők egy része felszabadulhat a színvonalasabb könyvtári feladatok elvégzésére használhatók fel.

Az irányító bizottság beszámolója *az új rendszerrel szemben támasztott követelményeket az alábbiakban fogalmazza meg* (a követelményeket csökkenő fontossági sorrendben közöljük a munkaerőtakarékosság és a minőségjavítás szempontjából):

- A tömegesen kölcsönzött és visszahozott könyvmennyiség gyors kezelése.
- A kölcsönzott és visszavett tételek gyors áthaladása, (előfordul ugyanis, hogy a helyreosztandó könyvek a pulton maradnak és kölcsönzésre nem állnak rendelkezésre).
- Pontos és megbízható nyilvántartás a kölcsönzések, visszavételek és hosszabbítások adatairól.
- A bírságok nyilvántartása.
- A kölcsönzési határidőt túllépő olvasók figyelmeztetése, az olvasók egyszeri vagy többszöri felszólító levelének megírása.
- Előjegyzés egy műre vagy egy adott példányra, az előjegyzés törlése az olvasó kérésére.
- Értesítés arról, ha a könyv átmenetileg nem áll rendelkezésre (pl. kötészeten van vagy más könyvtárnak kölcsönözték).
- Előjegyzett könyv visszaérkezésének jelzése és értesítés küldése, hogy a kért mű (példány) beérkezett.
- Lehetőség más könyvtárakkal lebonyolított könyvtárközi kölcsönzés adatainak rögzítésére és használatára.
- Statisztikai adatszolgáltatás: kölcsönzések száma, kölcsönzők száma a használatos statisztikai bontásokban stb.
- A kölcsönzőjegyek érvényességének ellenőrzése, az illegális olvasók kiszűrése.
- Egyes olvasók számára napi olvasójegy kiadásának lehetősége.
- Annak megakadályozása, hogy nem kölcsönözhető könyveket kivigyenek.
- Lehetőség arra, hogy speciális esetekben visszavételkor vagy kölcsönzéskor azonosítsák az olvasót (pl. előjegyzése van, nem megfelelően használja a könyvtárat stb.).

A dokumentumok és az olvasók file-jába több adat felvételét határoztuk el, ugyanis a könyv és a kölcsönzők száma nem nyújt elegendő információt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Dokumentumfile	
Szerző	csak egy szerzőt vagy más kulcsszót
Cím	
Kiadáskód	az ISBN alapján
Kiadási kód	csak a második és a következő kiadásokat kell jelölni
Megjelenés éve	
A kölcsönzési tétel típusa	az előjegyzések jelölése
A könyv száma	egyedi azonosító szám, melyet az NBLC központilag ad ki. Ha a könyvnek nincs LID (Lektuur Informatie Dienst) száma, fiktív LID számot kap.
ISBN szám	ha ismert
Kötetszám	ha többkötetes a mű
Kategória (pl. a statisztikához)	a következő felosztás szerint felnőtt: szépirodalom (ismeretterjesztő) kézikönyvtár gyermek: szépirodalom (ismeretterjesztő) kézikönyvtár
Számregiszter	a könyvre vonatkozó előjegyzések sorszáma
Olvasói file	
A kölcsönző neve	
Címe, lakhelye, irányítószáma	
Gyermek/ifjúsági/felnőtt	
Kölcsönzési kategória	kötésre, könyvtárközi kölcsönzésre stb.
Utolsó kölcsönzés ideje	ifjú olvasók esetén alkalmazzuk
Születési év, hó	
Kölcsönző száma	
Kategória	statisztikához: felnőtt/ifjúsági/gyermek
A beiratkozás és törlés ideje	

Ezután következett *a használandó hardware kiválasztása.* A külföldi könyvtárak és könyvtári rendszerek tapasztalatai alapján három cég neve merült fel, amelyek ezen a területen működnek és hardware-jüket a közművelődési könyvtár igényeihez igazították. Az angol Automated Library Systems (ALS), az ugyancsak angol Plessey és az amerikai CLSI.

Az első lépcsőben a CLSI kiesett, mivel ez a megoldás túl sokba került volna és a cégnek nincs európai irodája. Az ALS és a Plessey alapos értékelése és összehasonlítása után az irányító bizottság végül az ALS-t választotta, mégpedig a következő érvek alapján:

- Az ALS rendszer flexibilis és a megrendelő igényeihez igazítható (a Plessey cég ugyanakkor merev rendszert szállít; a megrendelő által kért módosításokra nincs lehetőség; az ALS-hez más perifériák és mini számítógépek is csatlakoztathatók).
- Az ALS perifériák többet tudnak, mint a Plessey cégé.
- Az ALS programok többsége Fortran IV. programnyelven íródott, a módosítás ezért egyszerűbb.

Végül az irányító bizottság a rotterdami Városi Könyvtár egyik fiókkönyvtárát választotta a kísérlet színhelyéül. A beszerzett ALS rendszer a következőkből állt: SEL

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

32/57 számítógép, 512 K szavas kapacitású beépített memóriával, három darab 300 Mbyte kapacitású mágneslemezegység meghajtóval, egy mágnesszalagos egység meghajtóval és egy sornyomtató. Rendeltek ugyanakkor egy tartalékrendszert is, az ún. „VI. rendszert" (a tartalékrendszer ha a számítógép váratlanul elromlik automatikusan átvesz néhány fontos funkciót, s így a közvetlen kölcsönzési műveletek, a visszavétel és a kölcsönzés, valamint az előjegyzések rendben mennek tovább, az adatbázishoz azonban nem lehet hozzáférni), a kísérletet végző fiókkönyvtár számára pedig két terminált és egy képernyős egységet. Ezeket rögzített, 1200 BAUD vonallal csatlakoztatják a számítógéphez. A rendszerbe 2,5 millió könyv rövidített leírása és 1 millió teljes leírás fér. Ugyanakkor 500 000 kölcsönző adatait tartalmazhatja.

A kölcsönzés menete a következő: a könyv végigmegy egy asztalon. A könyv belsejébe cimkét ragasztanak, amely az egyedi azonosító számot tartalmazza. Kölcsönzéskor a könyvet nem kell kinyitni. Az olvasó kölcsönzőjegyét be kell helyezni az asztalon lévő nyílásba. Amíg a könyv végighalad az asztalon, a kölcsönző és a könyv száma rögzítődik. Az asztalnak van egy kiálló széle, amely – ha minden rendben van – lesüllyed és tovább engedi a könyvet. Ha bármi probléma van, ez az akadály nem engedi tovább és a készülék egyidejűleg egy vagy több fényjelet ad. Például, ha előjegyzés van a könyvre, illetve ha bírságot kell fizetni. Ebben az esetben a bírság összegét is feltünteti. Jelzi azt is, ha a könyv más könyvtár állományába tartozik, ha a kölcsönzővel közölni akarunk valamit, ha a kölcsönzést meg kell állítani stb.

További tervünk a katalógus és a kölcsönzés gépesítésének integrációja, mivel mindkét rendszer használja az ISBN számot, ez lehetséges. Amint elkészülnek a programok, a katalógusban található teljes leírásból kerülnek ki a rövidített címek a kölcsönzés számára.

(Fordította: HEGYKÖZI Ilona.)

A rotterdami Városi Könyvtár új épületének szakmai programja, alaprajzok és egyéb, az új könyvtárral kapcsolatos dokumentumok az OSZK–KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárában hozzáférhetők. (– a szerk.)

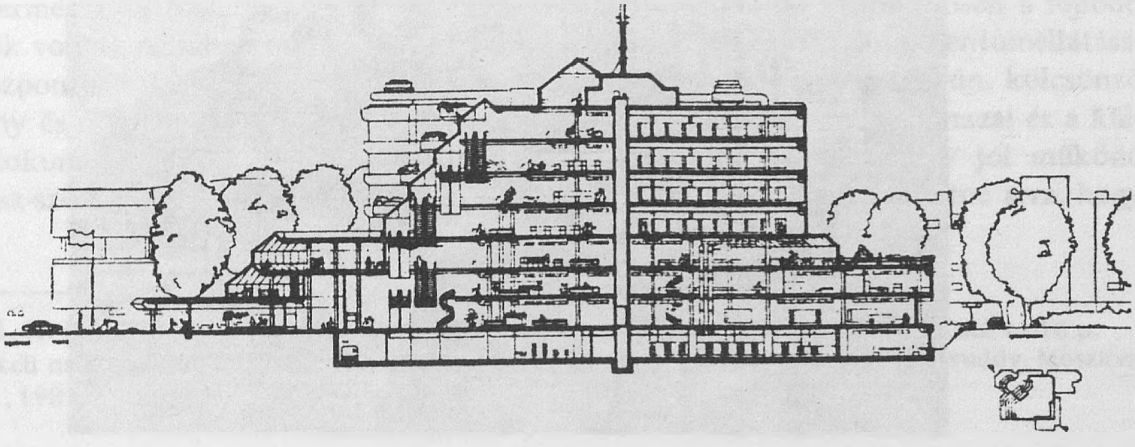

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Könyvtár vagy erőd?

Hostebro dán város új könyvtáráról heves viták folynak a városban és könyvtári körökben: szép-e, nem-e? Tervezője, H. Dall – mint az alsó képről láthatjuk – mindenesetre büszke rá.

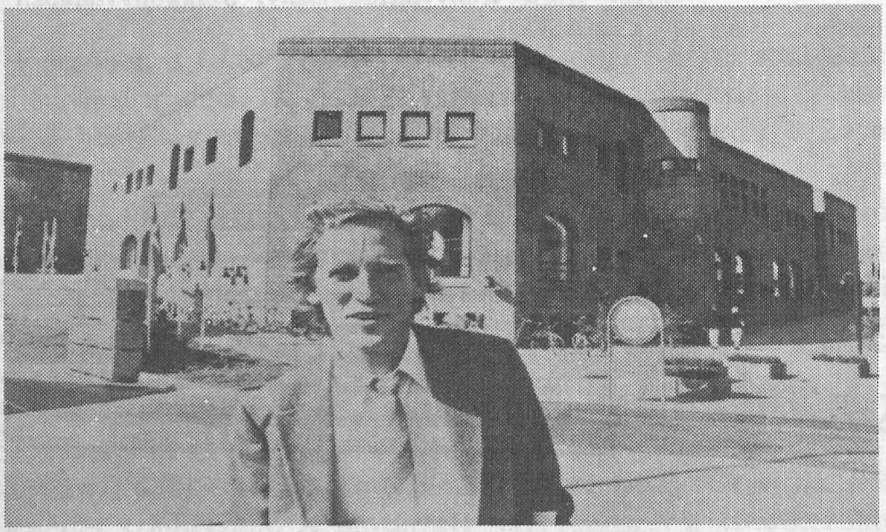

(Bogens Verden, 1981. 8.sz.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A NEMZETI KÖNYVTÁRAK FUNKCIÓI

A nemzeti könyvtárak szerepköre immár évtizedek óta viták tárgya: szakirodalmi publikációk során kívül több nemzetközi tanácskozás is foglalkozott vele, közülük legrangosabbak az Unesco keretében lezajlottak. Az utóbbi időben két új tanulmány jelent meg e tárgykörben,* mindkettő új elemekkel gazdagítja a vitát. Közöttük tallózva készítette ismertetését lapunk számára ZIRCZ PÉTER.

Maurice B. Line (A British Library egyik vezető munkatársa, nemzetközi hírű szakember) abból indul ki tanulmányában, hogy szükségessé vált a nemzeti könyvtárak szerepköréről vallott hagyományos nézetek felülvizsgálata, sőt egyes funkció-kategóriák megváltoztatása is. A „klasszikus" nézetek összefoglalását a szerző *Humphreys* egyik tanulmányában véli megtalálni, amely annak idején az IFLA nemzeti és egyetemi könyvtári szekciójában lezajlott vita nyomán íródott. Line e tanulmánnyal vitázva fejti ki — némelykor meghökkentőnek látszó, valójában azonban elgondolkoztatásra késztető — véleményét, amelynek lényege az, hogy *elérkezett az ideje a nemzeti könyvtár funkcióival kapcsolatos prioritások újraértékelésének.* Line (aki az UAP egyik kezdeményezője) korábbról már ismert elgondolásából indul ki: elismeri a bibliográfiai regisztrálás (és a legkülönbözőbb információs szolgáltatások— kétségtelen jelentőségét, hangsúlyozza azonban az eredeti dokumentumok hozzáférhetőségének talán az előbbit is megelőző fontosságát (valóban: mit ér a legkifogástalanabb biblbiográfiai-információs szolgáltatás, ha az általa szignalizált dokumentum nem szerezhető meg?). E gondolatmenetből kiindulva Line megkockáztatja azt a valóban eretneknek tűnő megállapítást, hogy — bár nem vonja kétségbe a nemzeti könyvtárak leghagyományosabb tevékenységeit: a nemzeti könyvtermés gyűjtését, megőrzését és bibliográfiai regisztrálását — különösen a fejlődő országok vonatkozásában ezeknél is előbbrevalónak tartja az ország dokumentumellátásának központosított megoldását a nemzeti könyvtár keretében szervezett ún. kölcsönző állomány és másolat szolgálat („Lending Library"!) létesítésével, amely a hazai és a külföldi dokumentumok iránti igényeket egyaránt kiszolgálhatja, és amely jól működő referensz-szolgálattal összekapcsolva a nemzeti könyvtárat alkalmassá tehetné arra, hogy

*1. LINE, M. B.: The role of national libraries: a reassessment. = Libri. 30.vol. 1980. 1.no. 1–16.p.
2. Funkcii nacional'nüh bibliotek v szocialiszticseszkih sztranah. Szbornik naucsnüh trudov. Moszkva, GBL, 1981. 130 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

valóban az egész nemzetet szolgálja. Ehhez azonban Line szerint még egy dolog szükséges, nevezetesen, hogy a nemzeti könyvtár szolgáltatáscentrikus legyen és mintaszerűen működjék, valóban vezető könyvtára legyen az ország könyvtári rendszerének. Mert – Line szavait idézve –: „...ritkaság, hogy egy ország könyvtári rendszere jó nemzeti könyvtár nélkül is jól működjék, hiszen a nemzeti könyvtár a nemzeti könyvtári szolgálat fizikai manifesztálódása". Mindezek után érthető, hogy Line a nemzeti könyvtár funkciórendszerében közvetlenül a „nemzet információs mediáinak központi gyűjteménye" mögé (amely a kölcsönzésre szolgáló duplumpéldányokat, ill. másolatokat is tartalmaz), a külföldi irodalom másolatait szolgáltató állományt, ezt követően pedig a könyvtárközi kölcsönzés szervezését és koordinációját helyezi. Csak ezeket követi a nemzeti bibliográfiai központ funkciója (amely – a jellegzetes nemzeti könyvtári feladatként értelmezett dokumentumorientált nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokon kívül – a különböző szakirodalmi információs adatbázisokhoz való kapcsolatteremtés tervezését és koordinálását is jelenti). Ez után következik a nemzeti tárolókönyvtár (a más könyvtárakból kivont dokumentumok átvételére, megőrzésére és eredetben vagy másolatban való kölcsönzésére) és végül a nemzeti és nemzetközi csereközpont funkciója (a fölöspéldányok bel- és külföldi továbbadására).

A nemzeti könyvtár a felsorolt, Line által alapvetőnek ítélt funkciói mellett egyéb, a szerző által „melléktermékként" jelölt funkciókat is elláthat, nevezetesen: katalógusainak publikálását (kötetkatalógusok formájában), kiállítások rendezését, könyvtártechnikai kutatások és a szakmai képzés végzését, könyvtártechnikai szakértői tanácsadást. A nemzeti könyvtár egyéb lehetséges funkciói Line szerint: a külföldön kiadott és az adott országra vonatkozó dokumentumok gyűjtése, vakok könyveinek gyűjtése, nem patriotika jellegű kéziratok beszerzése.

Line álláspontja alighanem még vitákra ad alkalmat (nemcsak az alapvetőnek ítélt funkciók sorrendje kérdőjelezhető meg, hanem a mellékes és az ún. egyéb funkciók sora és összetétele is vitatható), mondanivalójának lényege azonban aligha cáfolható: a hagyományos nemzeti könyvtári funkciórendszer valóban újraértékelésre szorul és a funkciókat úgy kell megszabni, hogy „kifelé fordult", *szolgáltatás-orientált nemzeti könyvtárak fejlődjenek ki, amelyek minden tekintetben reprezentálják az adott ország könyvtári rendszerét.* Kétségtelen az is, hogy ehhez a nem kis mértékben Line nevéhez fűződő, a British Library-ben kialakított (és a nagyobb magyar könyvtárak által is szívesen használt) Lending Division is nagyban hozzájárul.

„A szocialista országok nemzeti könyvtárainak funkciói" címet viselő tanulmánygyűjtemény – amely a Lenin Könyvtár szerzői kollektívájának tollából származik és a Szovjetunió nemzeti könyvtára gondozásában látott napvilágot – annak a nemzetközi kutatómunkának a gyümölcse, amelyet a bolgár, cseh, kubai, lengyel, magyar, NDK, szlovák és szovjet nemzeti könyvtárak folytattak a szocialista nemzeti könyvtár tipológiai sajátosságainak felderítése érdekében. A vizsgálódás során a felsorolt országok könyvtári szakemberei által kitöltött kérdőíveket, valamint az érdekelt nemzeti könyvtárak által szolgáltatott (az állományra, a használatra, technikai felszereltségre stb. vonatkozó) adatokat elemezték a szovjet szakemberek. A kötet első tanulmánya *I. P. Oszipova* tollából, a Szovjetunió nemzeti könyvtárának, az Állami Lenin Könyvtárnak a feladat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

körét részletezi (központi könyvarchívum, legnagyobb általános, nyilvános és tudományos könyvtár, tudományos-tájékoztatási intézmény, vezető könyvtárügyi tudományos kutató intézet, a szovjet könyvtári rendszer tudományos módszertani központja). A szocialista nemzeti könyvtárak állományának összehasonlító elemzésével foglalkozik *M. P. Kuminszkaja*. A vizsgált könyvtárak gyűjtőkörei számos rokon vagy éppen azonos vonást tükröznek, mindazonáltal vannak eltérések, például a kötelespéldányok köre, az exteriorika fogalma vagy éppen a külföldi irodalom általános, illetőleg szűkített körű gyűjtésében (egyetemességre törekedik a szovjet, az NDK, a bolgár és a kubai, humán gyűjtőkörű a magyar, a lengyel és a szlovák nemzeti könyvtár). A központi katalógusokat elemző írás *O. I. Babkina* és *A. Sz. Csisztyakova* munkája. Nemcsak az egyes államok központi könyv- és folyóiratkatalógusainak rövid történetét és funkcióit ismerteti, hanem kitér továbbfejlesztésük (automatizálásuk) terveire, eredményeire, sőt a szocialista országok központi katalógusai tervbevett (automatizálandó) nemzetközi rendszerének körvonalait is felvázolja. *N. G. Szamohina* tanulmánya a szocialista nemzeti könyvtárak könyvtárközi kapcsolatait vizsgálja és rámutat a szocialista országok integrált könyvtárközi kölcsönzési rendszere létrehozásának a szükségességére. *E. O. Majo-Znak* a nagy nemzetközi és regionális információs vállalkozások tükrében (UBC, MISZON, NTMIR) vizsgálja a nemzeti könyvtárak bibliográfiai információs tevékenységét, míg *B. I. Frumina* a nemzeti könyvtárak szervezeti keretében működő könyvtártudományi és módszertani részlegek (kivétel az NDK, ahol közvetlenül az illetékes minisztériumok felügyelete alatt működik két központ) funkcióit, illetékességi körét hasonlítja össze és elemzi. A kötetet *O. A. Djakonova* tanulmánya zárja, amely a szocialista államok könyvtárügyi kapcsolatainak fejlődéséről ad áttekintést.

A könyv szemléltető módon tanúskodik arról a jelentős fejlődésről, amely a szocialista országok nemzeti könyvtárainak együttműködésében főként a legutóbbi évtizedben tapasztalható, ugyanakkor – és ez a mű legnagyobb gyakorlati haszna – következetesen rávilágít a kooperáció további, mindmáig kevéssé kihasznált lehetőségeire.

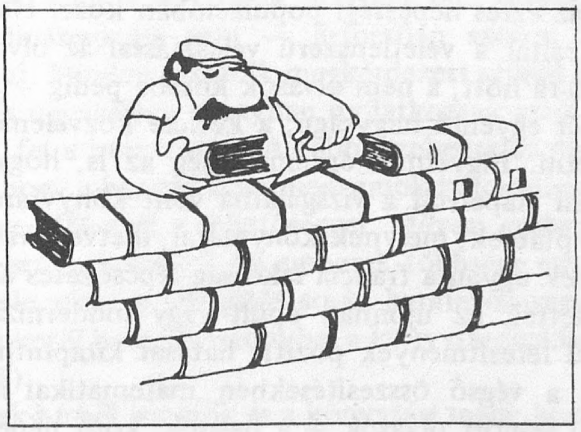

A Bibliotheek en Samenleving humorából.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TAPASZTALATOK ÉS ELKÉPZELÉSEK A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKRÓL
Mintavételes közvéleménykutatás Franciaországban

A L'expérience et l'image des bibliothèques municipales. Enquête par sondage auprès de la population nationale c. írás alapján (Bulletin des Bibliothèques de France. 1980. 6.no. 265–299.p.) FOGARASSY MIKLÓS tömörítvénye.

Milyen is az a közvetlen vagy közvetett tapasztalatokra alapozott kép és vélemény, melyet a felnőtt franciák a helyi közművelődési könyvtárakról alkotnak? Milyen jellegű eltérések figyelhetők meg a könyvtári olvasók és az intézményt csak távolról, a kommunikáció egyéb csatornái révén ismerő emberek véleményében? Hogyan minősítik, mit várnak a könyvtártól, adottságai közül mit állítanak előtérbe? – ilyen természetű kérdésekre kereste a választ, a statisztikailag is elemezhető helyzetképet az a mintavételes közvéleménykutatás, melyet a francia Kulturális és Kommunikációs Minisztérium felkérésére a Societé ARCmc nevű – piackutatási és kommunikációs elemzések, vizsgálatok, szaktanácsadás végzésére hivatott – cég készített 1979-ben.

Az előzetes felmérések szerint a 15 éven felüli franciák közel 10%-a tekinthető a helyi nyilvános könyvtárak beiratkozott, aktív olvasóinak. Ebből indult ki a vizsgálati apparátus összeállítása, amikor meghatározták azt a két mintát, melynek egybevetése és összehasonlító elemzése lett a kutatási összefoglaló gerince. Az 5000 lakosnál nagyobb településeken folytatott kérdőíves felmérésben egy 1000 főből álló, ún. népességi-lakóhelyi mintát választottak ki, továbbá egy 800 személyes, könyvtári olvasókból álló vizsgálati csoporttal készítettek interjúkat. Az előbbieket az utolsó népszámlálás társadalomstatisztikai arányait követve választották ki, és az eredmények beszédesen igazolták a kiinduló feltételezést: az ezres népességi populációban közel 100 olyan személy akadt, aki könyvtári olvasó. Ezáltal a véletlenszerű választással az olvasói nyilvántartásokból kiszemelt 800-as kör 900-ra nőtt, a nem olvasók körébe pedig – a lakóssági mintában – 900 személy maradt. Két egyenlő nagyságú, a kétféle közvéleményt képviselő csoport adatait lehetett egybevetni. Figyelmet érdemel még az is, hogy a véletlenszerűség és torzításmentesség kutatási alapelveit a vizsgálatba vont könyvtárak kiválasztásánál nem alkalmazták. Azok a települések, melynek könyvtárai, illetve olvasói a felmérésben szerepeltek, arányosan követték ugyan a francia lakosság lépcsőzetes megoszlását, de a kijelölésnél előnyben részesítették az újonnan épült vagy modernizált könyvtárakat azzal a céllal, hogy a korszerű létesítmények pozitív hatását kitapinthassák. Az ebből adódó statisztikai torzulásokat a végső összesítésekben matematikai módszerrel korrigálták.

A könyvtárba járó felnőtt olvasók – a hasonló korú népesség 10-ed részének – belső megoszlása jellegzetes eltéréseket mutat. A könyvtár használata elterjedtebb a nők (11%), a 20 évnél fiatalabbak (12%), a közép- és felsőfokú végzettségű keresők

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

családtagjai és a főváros vonzáskörzetében élők körében, illetve az olyan emberek között, akiknek 50-nél több kötetes házi könyvgyűjteménye van. A könyvtári olvasótábor demográfiai megoszlása is ezt a képet domborítja ki: nagyobb részük nő (62%), 15 és 19 év közötti fiatal (24%), egyedülálló (41%), foglalkozását és művelődési helyzetét tekintve előnyösebb helyzetű, magasabban iskolázott (65%).

A két mintacsoport művelődési igényeit, szórakozásaik természetét vizsgálni hivatott kérdések alapján meg lehetett állapítani, hogy a könyvtárlátogatók az átlagnépességnél némileg kevésbé kötődnek a televíziózáshoz, tetemesebb részben (78%) maguk is vásárolnak könyvet, — a francia földön igen elterjedt „sajtófogyasztás" mellett vonzódnak a könyvolvasáshoz is (lakossági minta: 36, könyvtári: 57%). Mindkét csoportban a legkedveltebb műfajnak a regény mutatkozott, a következő helyen azonban a könyvtári tagoknál az esszék, tanulmányok, történelmi munkák szerepeltek, míg a másik csoportban a kalandos irodalom került erre a helyre. Az állomány hiányosságaira utalhat az az adat, hogy a könyvtár vonzásába nem kerülő emberek körében a mindennapok gyakorlatias útmutatói iránt igen számottevő érdeklődés mutatkozott.

A mai könyvtári olvasók többsége 20 éves kora előtt kezdte meg tagságát, de sok olyan személlyel is találkoztak a kérdezőbiztosok, akik — a könyvtárba járást egy időre megszakítva — 5 évnél nem régebben iratkoztak be újra. A népességi minta feldolgozása itt a következő adatokat mutatja: 17%-uk egykor járt a helyi könyvtárba, kétharmaduk 20 éves kora előtt, összességében tehát a felnőtt franciák 15%-ának lehet közvetlen tapasztalata a könyvtári szolgáltatásokról. Az olvasók viselkedését figyelve, látogatásuk ritmusát elemezve „gyakori" (19%), „rendszeres" (62%), és „alkalmi" (19%) látogatókat különböztettek meg. A mai francia könyvtári tagok a könyvtárat általában más élettevékenységüktől (vásárlás, ügyintézés, munkába járás stb.) függetlenül keresik fel, önálló programként szerepel napi időmérlegükben. *Mennyi időt töltenek ott?* A látogatási idő átlagos középértéke 3/4 óra, de az új építésű és 2000 m² alapterületnél nagyobb intézményeknél ez a középérték magasabbra szökken. *A szolgáltatások közül* 14 félét szerepeltettek a kérdőíveken. Első helyre természetesen a kölcsönzés igénybevétele került. Nem ritka azonban a friss időszaki kiadványok helyben való olvasása (42%), a kézikönyvek helyben történő tanulmányozása sem —, érthetően szoros összefüggésben az olvasó műveltségi színvonalával. Minden második megkérdezett olvasó tudott a könyvtárban rendezett kiállításokról, és ugyanilyen arányban nyilatkoztak arról is, hogy szellemi munkavégzés céljából keresik fel a könyvtárat. A többi szolgáltatás népszerűségi mutatói közül érdemes kiemelni azt, hogy a hangzó dokumentumok kölcsönzésére módot nyújtó könyvtárak látogatóinak csak 20%-a él a lehetőséggel. *Milyen emberi kapcsolatok szövődnek az olvasók között látogatásaik során?* Az emberek többsége egyedül megy a könyvtárba, de a beiratkozottak fele része a látogatás során barátaival vagy más véletlenszerűen ott megismert emberekkel kerül beszélőviszonyba, a könyvtárosokkal ennél sokkalta kevesebben váltanak szót (28%).

A könyvtárat csak hírből ismerők és a könyvtári tagok könyvtár-képe természetesen nem egyenértékű tapasztalati anyagra épül. Az olvasók fele például tudta, hogy az intézménynek nem az előljáróság jóindulatából kell léteznie, hanem működését, létesítését törvényes előírások szabják meg. A nem könyvtári olvasók 67%-a úgy vélekedett, hogy ez a helyi hatóság szabad elhatározásának függvénye. A két csoport véleménye abban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

viszont lényegében egyező volt, hogy a könyvtár pénzügyi fenntartásáról a helyi tanácsnak kell gondoskodnia. Ingyenesek-e a szolgáltatások avagy sem? – e kérdésről mindkét mintacsoport alanyai azt nyilatkozták, hogy a tagsággal együttjáró beiratkozási díjat természetesnek és általánosnak ítélik. A könyvtárak népszerűségét, rangját, státusát érintő kérdésekre adott válaszok szóródásából megállapítható, hogy a franciák általában túlbecsülik a könyvtári tagok tényleges számát, és azt tartják, hogy az olvasói tábor elsősorban az iskolázottabb emberek köréből kerül ki. Mindkét mintacsoportnál első helyre került az a vélemény (85 és 78%-os aránnyal), hogy a könyvtárosok munkájának tetemesebb részét a könyvek leltározása, osztályozása, rendezése teszi ki, és érdekes módon a könyvtárról csak távoli információkkal rendelkezők közül foglaltak többen állást amellett, hogy a könyvtári alkalmazottak egyik fő feladata a tájékoztatás, az olvasóknak szóló tanácsadás. A számukra kedves olvasmányfélékről szólva a könyvtárba járók 71%-a kedvezően nyilatkozott az állományi választékról, a másik csoport 52%-a azonban azt a véleményét hangsúlyozta, hogy várakozása szerint nem lelne elegendő feleségre. Különösen a műszaki, szakmai, gyakorlati életben segítő, a tudományos-fantasztikus és kalandos művek kellő mennyiségében kételkedett. Figyelmet érdemel az a számadat, hogy a könyvtárba járók kétharmada jelezte a tájékoztatás és dokumentáció iránti igényét. Ha nem is tényleges gyakorlatuk szerint, önmagukról formált véleményük arra vall, hogy vonzzák őket a könyvtári rendezvények is, – több mint fele részben mutattak érdeklődést e szolgáltatás iránt.

Egy külön kérdéscsoporttal a könyvtári tagok *„megelégedettségi szintjét"*, illetve könyvtári „ideálképüket" igyekeztek kitapintani. A négy fokozatú skálát a statisztikai táblák négyféle metszetben dolgozzák fel: a könyvtár és lakóhely, a könyvtárosok viselkedése, a kényelem és berendezés, a friss könyvek megléte szerinti függvényekben adják a „megelégedés" és az „elégedetlenség" %-os mutatóit. A könyvtári nyitvatartással elégedetlen 8%, többségük például azt szeretné, ha könyvtárak este tovább lennének nyitva. Az ideális közművelődési könyvtárról alkotott vágykép fő jellemvonásai: az olvasók kétharmada (76%) nagyon nyugodt, csendes környezetet kíván, a többiek bizonyos hangulati motívumokat – esetleg zenei hangzáshátteret – is szeretne. Egyebekben igen változatos *a vonzó könyvtár* elképzelt formája: egyesek mint szellemi munkahelytől várnak többet, mások a pihenés, a kikapcsolódás szintereként fogalmazzák meg igényüket, – sok teremmel, kényelemmel. A fiatalok többsége tágas tereket, a munkás olvasók viszont intimebb, korlátozott léptékű helyiségeket tekintenek vonzónak. Az idősebbek, nyugdíjasok, a csak elemi iskolai végzettségűek között többen akadtak olyanok, akik jól válogatott – könyvesbolt méretű – könyvtárra vágynak. Érdekes, hogy a régi építésű és szűkebb könyvtárak közönsége inkább egy általános gyűjtőkörű, nagy állománnyal rendelkező, de elsősorban kölcsönzést nyújtó könyvtárat igényel, a modern létesítményeké viszont a kényelmet, a változatosságot, a tágasságot hangsúlyozza.

A könyvtáraktól távolmaradók 25%-a azt vallotta, hogy az utóbbi 10 évben felébredt már benne a vágy arra, hogy beiratkozzon. Potenciális könyvtári olvasók – „adatolják" a vizsgálati eredmények – elsősorban azokban a társadalmi, népességi csoportokban vannak, amelyekből ténylegesen is nagyobb arányban szerepelnek a tagok között (nők, fiatalok, középiskolások, egyetemisták, felsőfokú végzettségűek, Párizs környékén élők).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Mit tudnak lakóhelyük könyvtáráról? – tették fel a kérdést. A könyvtárba nem járók 64% is tudta, hol található az intézmény, tehát a könyvtárat relative ismertnek lehet tekinteni. A fennmaradó harmadról szólva megállapítható, hogy 16% még a létezéséről sem tudott, 7% azt hiszi, hogy kerületében, városában, lakóhelyének környékén nincs. A könyvtárba nem járók harmadának volt olyan ismerőse, rokona, barátja, aki könyvtári tag. Az összefüggésekből következik, hogy azok a jelenleg be nem iratkozottak, akik valamikor látogattak könyvtárat, továbbá akikben megvan a készség a könyvtárba járásra, nemcsak tudnak a könyvtár létéről, de azt is tudják, hogy hol van.

A képzeletükben élő könyvtárkép kapcsán a lakossági minta alanyainak 28%-a beszélt arról. hogy ez az intézmény „túlszabályozott" és a használónak túl szigorú (merev!) szabályokat kell betartani. Noha a reprezentáció egészéhez viszonyítva ez a csoport nem nagy, nem elhanyagolható véleményt tükröz, és még azok körében is igen gyakori, akik családi körülményeik szerint „könyvközelben" élnek. Ezek a kérdéskörök vezetnek át a könyvtárlátogatást fékező tényezők feltárásához. A megkérdezetteknek egy lista alapján kellett a könyvtári tagság útjában álló tényezőkről nyilatkoznia. Ezek közül a legfeltűnőbb a könyvolvasás iránti elenyésző igény volt, illetve ennek megléte esetén az a jelenség, hogy az emberek szenvedéllyel törekszenek saját könyvgyűjtemény kialakítására. Inkább vásárolnak, mintsem kölcsönöznek. E jelenség mögött – úgy tűnik – egy, a társadalomban továbbélő konzervatív könyvtárfelfogást lehet észrevenni, amely szerint az intézmény egyszerűen könyvkölcsönző. Nem lehet azonban elsiklani ama másik összefüggés fölött sem, mely arra utal, hogy a keveset olvasók igényeit gyorsabban elégíti ki a könyvvásárlás, hiszen az a néhány könyv, amit megvásárolnak, ki is elégíti szükségleteiket és nincs igényük a könyvtárak sokezer kötetes kínálatára.

A könyvtárlátogatás egy másik akadálya az információk hiányaira vezethető vissza. Az emberek hajlanak arra, hogy kitartsanak ama elképzeléseik mellett, mely szerint a könyvtár csak időnként, s számukra nem megfelelő időben tart nyitva (27%), hogy túl távol van (17 %). Ezek a vélekedések általában akkor gyökeresednek meg, ha az illető környezetében nincs senki, aki könyvtárba járna. Sokan bizonytalanok afelől, hogy kedvelt olvasmányaikat megtalálják-e (21%), másokat az tart vissza (7%), hogy túl sok formalitást, adminisztrációt sejtenek a könyvtárhasználat velejárójának, s a könyveken kívüli, másfajta szórakozási források jelenlétét nem is remélik. Mi tenné vonzóvá számukra, mi ösztökélné őket egy esetleges könyvtárlátogatásra? – kérdezték. A felsorolt motivációk közül legtöbben a sok kedvelt könyv és folyóirat jelenlétét választották, de megnyilatkozott az a sokkalta célirányosabb vágy is, hogy a könyvtárban esetleg tájékoztató, dokumentációs forrásokra és segítségre lelhetnének munkájukkal, otthonukkal, szórakozásukkal kapcsolatban.

Az új, 1967 után épített (újjáépített) és a régi könyvtárak közönségének társadalomszerkezetét összevetve megállapították, hogy az előbbiek többsége fiatal, nagyobb arányban képviseltetik magukat a férfiak, a képzettebb, bár szerény körülmények között élő személyek, illetve azok, akiknek otthon is többféle audiovizuális eszközük vagy saját könyvtáruk van. Az új, modern könyvtárak látogatói körének érdekes vonása az is, hogy elmélyültebben, szorgalmasabban és gyakran társas formában veszik igénybe a könyvtár szolgáltatásait, – hosszabb időt töltenek ott és sok esetben ismerőseik, barátaik társaságában keresik fel lakóhelyük közművelődési könyvtárát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INFORMÁCIÓ, HATALOM ÉS DEMOKRÁCIA: A HALADÁS TÉTJEI

PELACHAUD, G.: *Information, pouvoir et démocratie: les enjeux du progrès* c. cikke alapján (Cahiers du Communisme. 1981. 3.no. 76–88.p.) OSVÁT ANNA tömörítvénye.

Franciaországban az információs politika a hatalmi politika része. A magyar olvasót erről Simon Nora és Alain Minc nálunk is megjelent könyve, „A számítógépesített társadalom" * győzhette meg leginkább, amelyet a szerzőpáros Giscard d'Estaing számára írt. E könyvnek egyik fontos gondolata az, hogyan lehet a demokráciát, az egyéni szabadságjogokat megőrizni olyan körülmények között is, amikor a hatalomnak módjában áll az információ monopolizálása, s ezáltal hatalmának fenntartásához nélkülözhetetlen eszközhöz jut, de lehetetlenné teheti a hatalom ellenőrzését. Másik kérdéskör az egyes országok politikai (és tudományos) függő helyzete – így Franciaországé is – az informatikában fejlettebb országoktól. Nora és Minc az akkori kormányzat szemszögéből készítette tanulmányát. Érdekes azonban az, hogy a Francia Kommunista Párt szintén hallatja szavát a kérdésben, szintén a demokráciát féltve, persze egészen más elvektől vezérelve. Annak ellenére, hogy G. Pelachaud tanulmányának egy része a giscardista gondolatokkal polemizál, s ezeknek egy része a választások után aktualitását vesztette, mégsem érdektelen e tanulmánnyal megismerkedni. (O. A.)

A nagy változások időszaka

A szerző abból indul ki, hogy a szemünk láttára zajló technikai fejlődés következtében megváltozik az adatfeldolgozás és az információ terjesztésének módja. *Tegnap* az ismeretek terjesztésének uralkodó eszköze az írás volt, közreadói pedig szűk rétegből kerültek ki: elsősorban a papság, a munkaadók és az értelmiség soraiból. *Ma* két tendencia figyelhető meg: a tájékoztatás tovább specializálódik, ugyanakkor egységesebbé lesz, annak érdekében, hogy minél nagyobb tömegek számára váljék elérhetővé. Az orvostudomány, a humán- és a természettudományok művelői egyre jobban specializálódott szakemberek; ugyanakkor a tudományok népszerűsítése soha nem látott méreteket öltött.

---

* Jelentés a francia köztársasági elnök számára. Bp. Statisztikai K. 1979. 139 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Felmerül a kérdés: vajon milyen célt szolgál mindez? A munkások véleményének, beleszólási jogának növelését célozza, vagy pedig a tőkéseknek nyújt újabb eszközt a kulturális és technikai uralomra?

G. Pelachaud szerint *a hatalom* — beleértve a munkaadókat is — akciójáról van szó, amely arra irányul, hogy ezen új lehetőségeket a nagy részvénytársaságok gazdasági, politikai és ideológiai célkitűzéseinek szolgálatába állítsa.

A *kommunisták* ezzel szemben úgy vélik, hogy a dolgozóknak kell e lehetőségekkel élniük. Számukra a tájékoztatás nem önmagában probléma, s nem csupán a szakemberek ügye: a tájékoztatás a gazdasági, szociális és politikai demokráciáért vívott harc szerves részét képezi, s azt állítják, hogy össze lehet kapcsolni az élettapasztalatokat azokkal a lehetőségekkel, melyeket a jövő technikája nyújt.

Nem a tájékoztatás és a tömegkommunikációs eszközök veszélyeztetik a kultúrát és az egyéni szabadságot, hanem az a tény, hogy a tőkések saját érdekeik szolgálatába állítják a fejlődés legújabb eredményeit. A tájékoztatás a dolgozók ügye; s az információ tárolásának és terjesztésének általánossá válása megerősíti követelésüket: vehessenek ők is részt az információ megalkotásában és terjesztésében, mégpedig három okból:

1. Az információ egyre inkább áruvá válik, s mint ilyen, a kapitalista termelési viszonyok függvénye.

2. Az információ nem lehet ugyanolyan áru, mint a többi! Míg egy szék használati értéke független a használótól, az információ csak akkor lehet hasznos, ha teljes mértékben kielégíti a használói igényeket.

3. Az információ azonban nem csupán áru, hanem kommunikációs viszonyt is létesít. A tájékoztatás önmagában még nem jelenti magát a hatalmat, a jól informáltság nem elég a hatalomra jutáshoz.

Az ideológiai harc során az információk ellenőrzése a monopóliumok számára igen hasznosnak bizonyult. Ezért elmélkedik annyit Giscard d'Estaing a kommunikációról „Francia társadalom" c. művében.

Demokratikus követelés: jog az információhoz

Giscard esszéje lehetővé teszi, hogy a hatalmon lévők a kommunikáció szempontjából, a termelési viszonyoktól függetlenül elemezzék az *interperszonális kapcsolatokat.* Ez esetben az osztályharc olyan intézménynek tűnik, amely a múltból maradt fenn, s amely káros a kommunikációra. Itt a szerző emlékeztet a baloldal „Közös Program"-jának aktualizálásáról folytatott vitára, melynek során a szocialista vezetők elvetették az államosítás gondolatát, s megelégedtek a döntést hozó központok feletti ellenőrzés követelésével. Természetesen a vita hátterében is a hatalom kérdése áll. A Georges Marchais által szerkesztett „Harci Tervezet" nagy jelentőségű ebből a szempontból. Marchais művének egyik legfontosabb követelése az információhoz és annak ellenőrzéséhez való jog. A tervezetet olvasva kitűnik, hogy a kommunisták számára az információhoz való jog és a szólásszabadság követelése elválaszthatatlan a teljes foglalkoztatottságért, a társadalmi igazságért, a demokráciáért, s az egyéni szabadság és a pluralizmus tisztelet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ben tartásáért folytatott harctól. Ennek a politikának a célja az, hogy a dolgozók megkapják az őket megillető helyet a társadalomban. Nem véletlen, hogy a kommunisták programjában ilyen fontos szerep jutott a tájékoztatásnak, hiszen az információ az osztályharc egyik tétje. A tájékoztatás kérdéseiről beszélni ma egyet jelent a hatalomnak, az ideológia szerepének és a munkásosztály helyének taglalásával.

Összehangolt akció, hatalom és részvénytársaságok

Giscard d'Estaing a telematikát tartja az egyik legfontosabb politikai kérdésnek, s a társadalmat nem azért szándékozik tájékoztatni, hogy ezzel eleget tegyen a dolgozók követeléseinek. Éppen ellenkezőleg: lehetőséget teremt a nagy francia részvénytársaságoknak, hogy vezető szerephez jussanak az információkezelés területén. Ime egy példa a tudományos tájékoztatás területéről: az Országos Tudományos Kutatási Központ (CNRS) Pascal-rendszere nemzetközi hírnévre tett szert multidiszciplináris és enciklopédikus volta miatt. A kormány mégis arra készül, hogy csakis a nagy csoportosulások érdekeinek kiszolgálására korlátozza a rendszer működését. Érvként azt hozzák fel, hogy nem illő dolog az USA-val versenyezni, és hogy a francia már nem világszerte ismert nyelv. A munkaadók fennen hangoztatják, hogy saját helyzetelemző intézetet és a vállalkozások szempontjából hasznos adatbankokat akarnak létesíteni – s ezzel a fejlődés végére érnénk. A hatalom és a nagytőke az információkezelés területén elért technikai fejlődést használta eszközül ahhoz, hogy az ipart újra a nagytőke szolgálatába állítsa, ellenőrizze a tömegkommunikációs eszközök működését, s megpróbálja megkaparintani a kutatáshoz és a szabályozáshoz szükséges információkat.

Ezek a politikai manipulációk természetesen titokban zajlanak le, s csak a részvénytársaságok vezetősége és a kormány tud róluk. Eközben a tömegkommunikációs eszközök segítségével „mérgezési" kampány indult, melynek célja, hogy a technikai fejlődést tegye felelőssé a munkanélküliségért, és hogy általánossá tegye a változástól való félelmet.

Valódi kérdések és megoldások

A szerző véleménye szerint ahhoz, hogy a technikai fejlődés előnyeiből a dolgozók részesüljenek, elég, ha nyilvános és demokratikus vitát indítanának. A tájékoztatás területén Franciaország egész sor nyilvános szolgáltatással és harcok során elért republikánus és demokratikus hagyománnyal rendelkezik. E szolgáltatásokat nem lerombolni kell, hanem továbbfejleszteni. A kommunikáció és a tájékoztatás modern eljárásait figyelembe véve kell fejleszteni a hagyományokat. Fejleszteni kell a nemzetközi együttműködést is, közös adatbankok létrehozására kell törekedni, amelyek minden olyan ország számára elérhetők, melyekkel Franciaország kulturális kapcsolatban áll. Georges Marchais „Harci Tervezet"-e lehetővé teszi, hogy a probléma minden aspektusát össze lehessen egyeztetni (ipari politika, nélkülözhetetlen államosítások, munkafeltételek, állások, dolgozók döntési joga, jog a tájékoztatáshoz).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Pelachaud végül megfogalmazza demokratikus követeléseit.

Tudományos tájékoztatás tekintetében: nem szabad átengedni a munkaadónak az ellenőrzés jogát. Ez dokumentációs tisztviselők, kutatók ügye, de ugyanakkor a dolgozók ügye is. A dolgozók beleszólási jogát a jövőben nem lehet a gazdasági és szociális kérdésekre korlátozni. Annál is kevésbé, mert nemzeti szinten Franciaország függetlensége forog kockán. Rendelkezéseket kell hozni annak érdekében, hogy a francia nyelv használata, tanítása és külföldön való terjesztése fokozódjék. Pelachaud-nak az a véleménye, hogy az Országos Tudományos Kutatási Központ tájékoztatási rendszerének lerombolása helyett széles körű vitát kellene indítani, melyben szavukat hallathatják a tudományos tájékoztatás kutatói és szakemberei.

Gazdasági és társadalmi tájékoztatás tekintetében: az információhoz való jog, a szólásszabadság mind a vállalat keretein belül, mind a tömegtájékoztatásban — demokratikus követelmény. Három probléma merül fel a témakörrel kapcsolatban:

1. Az információ ellenőrzése, sőt az információ alkotásának joga követelésként jelentkezett a foglalkoztatottságért folytatott küzdelem során.

2. A statisztikai titoktartás. A munkaadók számára nyílt titok ez, ők mindent tudhatnak alkalmazottaikról. A dolgozók ezzel szemben jóformán semmit sem tudnak főnökükről.

3. A tájékoztatás ára. A munkaadók megfizettetik a nyilvánosságra hozott információkat, méghozzá nem is olcsón. Ingyenes hozzáférést kellene biztosítani az adatbankokhoz mind a kutatók, mind az újságírók, a tanárok és az egyetemi hallgatók számára.

■■■

SZOVJET KÖNYVTÁRÜGY — OLASZ SZEMMEL. — Az olasz Faenza városi könyvtárának igazgatója a Szovjetunióban járt tanulmányúton, néhány benyomását egy kis cikkben tette közzé. Elsősorban az adatokról beszél, a 220 millió olvasó és a 350 ezer könyvtár említésével érzékelteti a méreteket. Érdekes párhuzamot talált a nemzeti könyvtárak között; úgy látja, hogy a leningrádi Szaltikov—Scsedrin könyvtár épp úgy a régi, történelmi könyvvagyon őrzésének letéteményese, mint a firenzei központi nemzeti könyvtár, a Lenin Könyvtár pedig — a római központi nemzeti könyvtárhoz hasonlóan — az új, egységes ország létrejöttét követően szükségszerűen (de mesterségesen) megalapított, de teljes központi szerepkörrel felruházott intézmény. Az olasz könyvtárügy általános érdeklődésére jellemző módon a továbbiakban elsősorban a Lenin Könyvtár által végzett két állományvédelmi vizsgálattal (egy parazitológiai kutatással és a bőrkötések konzerválásával kapcsolatos munkálatokkal) foglalkozik. Végül — éppen e vizsgálatok eredményeit is figyelembe ajánlva — sajnálattal állapítja meg, hogy az igen gazdag szovjet könyvtárügyi szakirodalom nyugaton gyakorlatilag ismeretlen, holott a szovjet szakemberek eredményei számos területen segíthetnék az olasz könyvtárügy fejlődését is.

(Dott. Maria Gioia TAVONI cikke Alla scoperta del sistema bibliotecario in URSS: brevi note da un viaggio címen jelent meg az Instituto per i beni artistici culturali naturali della regione Emilia-Romagna : Informazioni : opinioni notizie libri ricerche 1980/11—12. számában. — MOHOR Jenő híradása.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

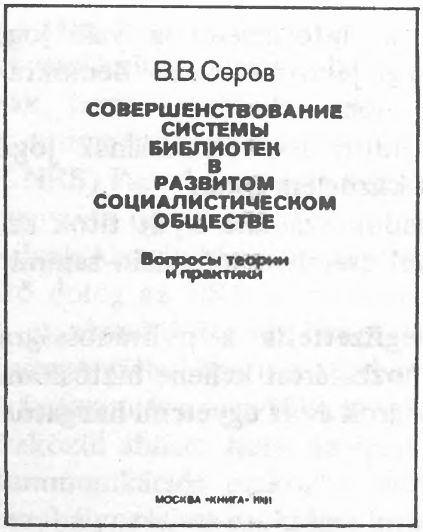

SZEROV, V. V.: Szoversensztvovanie szisztemü bibliotek v razvitom szocialiszticseszkom obscsesztve. Voproszü teorii i praktiki. Moszkva, Kniga, 1981. 269 p.

Szintézis a szovjet könyvtári rendszer múltjáról, jelenéről és jövőjéről

V. V. Szerov már hosszú ideje, több mint egy évtizede irányítja a szovjet könyvtárügy fejlődését, lévén ő a Szovjetunió Kulturális Minisztériumában a könyvtári igazgatóság vezetője. Joggal feltételezhető, hogy jelenleg aligha akad nála a Szovjetunióban autentikusabb, tájékozottabb, átfogóbban látó könyvtárügyi szakember. Örömünkre szolgál, hogy most, műve olvastán, ezt a feltételezést egyértelmű állítássá fogalmazhatjuk át; valóban nincs nála avatottabb. S ha művének apparátusát sem hagyjuk figyelmen kívül, azt is hozzátehetjük: szorgalmasabb-tájékozódóbb sincs nála, hiszen – már-már filológusi alázattal – mondanivalójának írásba foglalása előtt nem átallotta áttanulmányozni az utóbbi másfél évtized szovjet szakirodalmi termésének szinte egészét.

A mű, címének némileg ellentmondva, valóságos triptichon. Igaz: a legnagyobb, a központi elhelyezésű tabló a ma könyvtári rendszerét, a benne végbemenő folyamatokat ábrázolja, ám ezt bal és jobb felől, bár kisebb méretű, de nem kevésbé tüzetesen festett tabló veszi körül, a múlt és a jövő képe. Ezért, még mielőtt elmondanánk, hogy mi minden is található Szerov művében, máris megfogalmazhatjuk az ajánlást: mindenki, aki friss és megbízható képet kíván kapni a szovjet könyvtárügy elméleti alapjairól, múltjáról, jelenéről és jövőjéről, bízvást fordulhat Szerov szintéziséhez.

A szovjet társadalmi gyakorlat hagyománya, hogy cselekvés közben mindig újra és újra visszatér elméleti alapjaihoz, pontosabban szólva: a lenini örökséghez, majd ennek érvényesülését vizsgálja meg a napjainkig érő történet eseménysorozatában. Ez átszüremlik a szakirodalomba is. Nincs ez másként a könyvtári gyakorlatban és szakirodalomban sem.

Ez a hagyomány, ha úrrá lesz a rutin veszélyein, rendkívül termékeny: a jelenségek tüzetes elemzésére és a továbblépés megbízható megalapozására késztet. Szerov elméleti-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

történeti tablója a hagyománnyal való élés mesteri példájává sikeredett. A szerző – lakonikus előadásban – a szovjet könyvtárügy fejlődésének azon mozzanatait emeli ki, amelyekben az elmélet a konkrét történelmi körülményekhez képest a legtisztábban, tehát a legtermékenyebben és leginkább előre vivően érvényesült. Egy ilyen mélyen elemzett és élővé varázsolt múltra aztán már jóleső biztonsággal építhetők rá a jelen és a jövő fejlesztő cselekvései.

A jelenhez érve, Szerov mindenekelőtt azokat a folyamatosan ható tényezőket veszi vizsgálat alá, amelyek miatt a könyvtárügy, a könyvtári ellátás tökéletesítésének kérdése gyakorlatilag sohasem kerülhet le a napirendről. E tényezők közül az első a szovjet társadalom szellemi potenciáljának rohamos sokszorozódása, a második: e társadalom kisebb-nagyobb – lakóhelyi és szakmai – csoportjainak elhelyezkedése és sokasodása-átcsoportosulása a Szovjetunió hagyományosan lakott és újonnan meghódított hatalmas térségein.

S az ellátás tökéletesítése érdekében micsoda méretekben kell gondolkodni, szervezni és cselekedni! Csupán közművelődési könyvtárból több van, mint 125 ezer s e könyvtárakban tíz év alatt – 1965 és 1975 között – 500 millió egység volt az állománygyarapodás, hogy ne is sorjázzuk az adatokat tovább.

Mindez – megvallhatjuk bátran – először lenyűgözi, másodjára szinte megbénítja a magyar olvasót, azt az érzést váltja ki belőle, hogy ezek a számára tektónikus méretű könyvtárügyi mozgások kevés tanulsággal lehetnek mini-méretű hazai dolgainkra nézve.

Csakhogy ez nincs így, ugyanis Szerov, amikor bemutatja a szovjet könyvtári ellátás továbbfejlesztésének napirendjén szereplő fő akciókat, nevezetesen az azonos könyvtártípuson belüli és a különféle könyvtártípusok közötti központosítás terveit, lebonyolítását, dokumentált eredményeit, az egységben a változatosságot is be tudja mutatni. Számunkra éppen ez a változatosság, amely a Szovjetunió különféle nagyságú és feltételű területein bomlik ki, válhat a leginkább a szakmai tanulságok levonásának a forrásává. Nyilvánvaló, hogy pl. a Szibériában alkalmazott megoldások tekintetében nem lehetünk mások, mint „nézők", de a kis és kisebb köztársaságok gondjai-sikerei már „együttgondolkodókká" avathatnak – avatnak is – bennünket.

Fent már közöltük a szovjet közművelődési könyvtárak számát. Közülük 1975-ig 13 688 könyvtárat szerveztek központosított rendszerbe. E rendszerek száma akkor 550 volt. Az 1980-ig szóló tervek 3814 rendszert írtak elő több mint 106 ezer tagkönyvtár részvételével. Ezt a tervet 99 százalékban teljesítették. Számos köztársaságban befejeződött az átszervezés, a nagy köztársaságokban befejezés előtt áll. Napjainkban a különböző könyvtártípusokat átfogó központosított rendszerek szervezésére került a hangsúly, noha e tekintetben – külön is le kell szögezni – korántsem törekszenek univerzális átszervezésre. Csak olyan mértékűre, amit a településszerkezet és a szakemberek elhelyezkedése indokol.

S ha már emiatt a szervezés-irányítás szintjén még gondolatban sem teremthető meg a könyvtári „egy akol, egy pásztor", a könyvtári ellátás egységes, a jelenleginél egységesebb és maradéktalanabbul működő rendszere továbbra is végrehajtandó parancs maradt a szovjet könyvtárügyben. Ennek az imperativusnak eszközrendszerébe – tanúskodik róla Szerov műve, részint a koordináció és a kooperáció erősítése, részint a központi szolgáltatások dúsítása, változatosabbá tétele, gyorsítása és megbízhatóvá fejlesztése tartozik bele.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Szerov megjelölte jövő-kép legfontosabb – mondhatni: sűrűsödési – pontjai a következők:

1. A szervezeti átalakulások befejezése, majd a működési feltételeknek (épület + állomány + korszerű technika + szakemberek) gyors modernizálása a szervezet követelményeivel összhangban.
2. A könyvtári ellátás hatékonyságának növelése, nem utolsósorban a központi szolgáltatások igénybevétele révén.
3. A koordináció és kooperáció kiteljesítése mind horizontálisan, mind vertikálisan.
4. Az ágazati és tárca-irányítás felnövesztése az új feladatokhoz.

Mindez előfeltétele annak, hogy a szovjet alkotmány tartalmazta ingyenes könyvtárhasználati jog ne csak kodifikált jog legyen, hanem ténylegesen gyakorolható jog is, mégpedig mindig és minden állampolgár számára a szüntelenül növekvő igények színvonalán.

FUTALA TIBOR

◆◆◆

A JÁTÉKKASZINÓK JÖVEDELMÉBŐL Hannoverben 1980-ban 19 millió márkát fordítottak a művelődésre, ezen belül 3 milliót a könyvtárakra.

(Buch und Bibliothek, 1981. 5.no.)

17,5 MÉTERES BIBLIOBUSZT helyeztek üzembe Münchenben. 7500 kötet könyvön és 60 folyóiraton kívül képeskönyveket és játékokat is szállít. 370 000 márkába került.

(Buch und Bibliothek, 1981. 6.no.)

AZ ESSENI VÁROSI KÖNYVTÁRNAK 1980-ban 718 000 látogatója volt – vagyis sokkal több, mint a színháznak (199 000), a városi hangversenyeknek (44 000) és az I. osztályú futballcsapat mérkőzéseinek 192 000) együttvéve.

(Buch und Bibliothek, 1981. 5.no.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

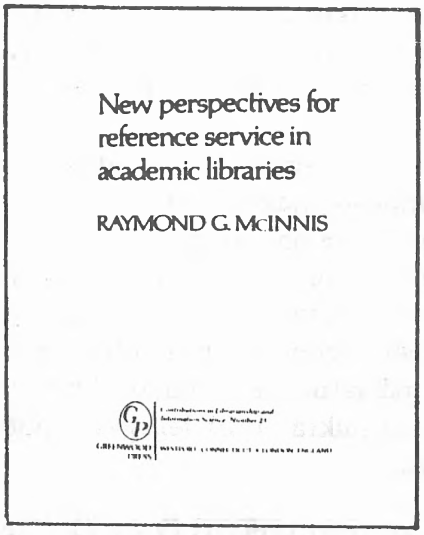

McINNIS, R. G.: New perspectives for reference service in academic libraries. Westport, Conn. — London, Greenwood Press, 1978. 351 p.

A tájékoztató szolgálat új távlatai a tudományos könyvtárakban

A szerző a Wilson Library (Western Washington University) tájékoztató szolgálatának vezetője. Könyve, másfél évtizedes könyvtári gyakorlata során szerzett tapasztalatai alapján kialakult nézeteit, elképzeléseit és elméleti meggondolásait igyekszik összefoglalni. Mondanivalója az a *Jesse Shera* által megfogalmazott „társadalmi episztemologiának" nevezett keretbe illeszkedik, amely magába foglalja a társadalomban végbemenő intellektuális folyamatnak vizsgálatát és amelynek tárgya azoknak a jelenségeknek a vizsgálata, amelyek megvilágítják a közölt gondolatok létrejöttének, közlésének, áramlásának és befogadásának módozatait és törvényszerűségeit. Ezeknek a jelenségeknek felismerése az egyetemi könyvtárost arra készteti, hogy az egyetemi képzésben részesülőkkel megismertesse a tudományos kutatás lényegét és módszereit. A könyv első része ennek lehetőségeivel foglalkozik, megállapítva, hogy ezt a feladatot, csak a könyvtár és az oktatók együttműködése által lehet megoldani. Hiányolja azt, hogy az oktatás részéről nem sok történik a hallgatóknak a könyvtár felé való irányítása terén. A hallgatók nem árasztják el kérdéseikkel az egyetemi könyvtárak tájékoztató szolgálatát.

A munka második részében részletesen foglalkozik azzal, hogy a tájékoztatás iránti igényt elsősorban, egy a képzés során kevéssé részletezett probléma jobb megismerése felé kell irányítani, ami a tudományos kutatás lényegének megismerését és a kutatási módszerek elsajátítását teszi lehetővé, különösen a társadalomtudományok területén. Ehhez kapcsolódik azoknak az elsődleges és másodlagos forrásoknak vizsgálata, amelyeket a társadalomtudományokkal foglalkozók, — természetesen elsősorban az angolszász nyelvterületen, — a leggyakrabban használnak. Külön vizsgálat tárgyát képezi, hogy miként válik ismertté a társadalomtudományi irodalom használata és a tájékoztatás iránti érdeklődés, mindez miként növeli a könyvtárhasználók kreativitását. A források strukturális és általánosítható jellemzése erősen emlékeztet a *Kőhalmi Béla* által nálunk az oktatásba bevezetett bibliográfia-elemzésekre. Ugyancsak e fejezetben tárgyalja a referensz munka módszereit és kifejti nézeteit a kérdések általa strukturálisnak nevezett megoldása mellett és ezzel kapcsolatban vizsgálja az egyes referensz segédletek szerkezeti felépítését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A tájékoztatási segédletek közül külön kiemeli az ún. kalauz jellegű bevezetőket mint a strukturálisnak nevezett tájékoztatás legfontosabb műszereit, míg a bibliográfiák anyag-analizáló jelentőségét emeli ki. A strukturális és analizáló, faktográfiai tájékoztatás együttes megvalósulása a szerző szerint az annotációk minőségén múlik. Általában a tájékoztató munka színvonalával foglalkozva az általános és specifikus források szintetizálásában a valódi kutatási segédletek előállításában látja a tájékoztató munka igazi jelentőségét. E megállapításai is erősen emlékeztetnek arra, amit *Kőhalmi Béla* annak idején a bibliográfia rangemeléséről írt.

Az érdekes olvasmánynak bizonyuló könyv függelékei – nagyon szemléletesen – konkrét példákhoz kapcsolódva mutatják be az egyes forrástípusok használatát.

Az egyetemi képzés és a könyvtári tájékoztatás kapcsolatainak tárgyalása – még akkor is, ha az a tengerentúli környezet által erősen befolyásolt – a magyar olvasó számára rendkívül hasznos. A környezet különbözősége néha egyezéseket is produkál. Jellemző példa erre a szerző által idézett, a „Journal of Academic Librarianship"-ben 1975-ben megjelent cikk következő mondata: „Egyetemi hallgatók nem tudják, hogyan kell használni a könyvtárakat. A legtöbbjük nem képes, a számukra előírt legegyszerűbb bibliográfiai feladatokat megoldani."

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AGROINFORM	Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja
ALS	Automated Library System
APL	Associative Programming Language
AV	Audiovizuális
BIKAS	Bibliotheks-Katalogsystem (Siemens A.G.)
BL	British Library
BLLD	British Library Lending Division
CAT	Computer-Assisted Testing
CLSI	Computer Library Services, Inc. (USA)
COM	Computer Output on Microfilm
CONTA	Conference on Terminological Analysis
EAN	Europäische Artikel Nummerierung – egységes európai árucikk-számozási kódrendszer
EBSZ	Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel – Universal Bibliographic Control (UBC)
ETO	Egyetemes Tizedes Osztályozás
FID	Fédération Internationale de Documentation – Nemzetközi Dokumentációs Szövetség
FORTRAN	Formula Translator
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
GOLEM	Grosspeicher-Orientierte-Listenorganisierte Ermittlungs-Methode
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ILO	International Labour Office – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet
INFOTERM	International Centre for Terminology – Nemzetközi Terminológiai Tájékoztatási Központ (Wien)
INTAMEL	International Association of Metropolitan City Libraries – Nagyvárosi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége
INTERKONCEPT	A társadalomtudományi szakértők nemzetközi (Unesco) bizottsága a szakfogalomhasználat kódolásának vizsgálatára
INTERMIN	International Terminological Information Network – Nemzetközi Társadalomtudományi Terminológiai Információs Hálózat
ISBN	International Standard Book Number – nemzetközi szabványos azonosító könyvszám
ISIS	Integrated Scientific Information System – Integrált Tudományos Információs Rendszer
KF	Könyvtári Figyelő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KG INFORMATIK	Kohó- és Gépipari Tudományos Informatikai és Ipargazdasági Központ
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
MARC	Machine Readable Cataloguing – géppel olvasható katalogizálás
MEK	Műszaki Egyetemi Könyvtáros
MÉM	Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
MISZON	Mezsdunarodnaja Informacionnaja Szisztema Obscsesztvennoj Nauki – Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer
MKE	Magyar Könyvtárosok Egyesülete
MM	Művelődési Minisztérium
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MSZ	Magyar Szabvány
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
NBLC	Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum
NTMIR	Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer
OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
OOKDK	Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ; 1980-tól OIK = Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár
OPI	Országos Pedagógiai Intézet
OSZIIR	Országos Szakirodalmi Információs Rendszer
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
PICA	Project for Integrated Catalogue Automation (Project voor Geintegreerde Catalogus-Automatisering), 1968– (Hollandia)
SISO	Schema voor de Indeling van de Systematische Catalogus in Openbare Bibliotheken (Hollandia)
SZÁMOK	Számítástechnikai Oktató és Tájékoztató Központ
TERMNET	Az INFOTERM eddig kidolgozott szellemi eszközei és információs rendszere
TMT	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
TO	Tizedes Osztályozás
UAP	Universal Availability of Publications – egyetemes hozzáférhetőség
UBC	Universal Bibliographic Control – Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (EBSZ)
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – ENSZ Nevelésügyi Tudományos és Kulturális Szervezet
UNISIST	United Nations Information System in Science and Technology – Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

CONTENTS

SZENTMIHÁLYI JÁNOS 1908–1981. (BÓDAY PÁL) [5–7.p.]

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT: **The new curriculum for public elementary schools and the libraries.**—The stressed pedagogical and educational aim of the curriculum for public elementary schools, enacted in 1978, and initiated step by step, is to develop the demand on and the skill for independent culture. The children's service in public libraries could accomplish the educational work of schools by offering a scene where the knowledge of book use learned in the school can be practized on the one hand and —with its activity meant for individuals—it can join up the pupils straggling behind and attend to the talented ones, on the other. Present article enlarges in detail on these tasks of children's libraries. A closer cooperation between school and public libraries is required, that means a division of labour. In this connection of work both types of institutions must fulfill their commitments each accepting their tasks. Our article dealing with the tasks of schools following from the curriculum, see our journal no.4. 1981. [8–14.p.]

UNGVÁRI RUDOLF: **Marks of insufficiency. Lessons of a meeting and of a thematic issue of a journal.**—The professional meeting held in autumn 1981 in Kecskemét and the thematic issue of the periodical INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA (vol.16. 1981. 5.no.) dealing with library mechanization have raised a number of questions pending concerning Hungarian information and documentation. The problems result from the changes in the description of documents and from the drawing up of catalogues following from them. On the basis of their examination the author points to the facts hindering the development: foreign results of automation are taken over with difficulty; library mechanization is unco-ordinated; the theory of classification is undeveloped and terminology is not cleared up. [15–24.p.]

PAPP ISTVÁN: **About the building model for county libraries.**—The author describes the building model for county libraries, starting from the fact that such libraries do not meet only the demands of the county but also the requirements of the people living in the county seat (large city). The article deals with the area system of libraries, with their interconnections and with the requirements towards them, paying special regard to the users' demands. Further on, the author lays down that the desired order of magnitude

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

for county libraries exceeds the proposals of the respecting planning prescriptions and –depending on local conditions–it lays between 4500 m² and 8–10 000 m². [25—37.p.]

MÁNDY GÁBOR: **Subject departments in public libraries abroad. A few lessons of an international survey.**—The Centre for Library Science and Methodology conducted an international survey by questionnaires in 1979/1980, including 47 subject departmentalized public libraries. On the basis of the received replies it can be laid down: under 3000 m² basic area and 300 000 volumes it is not worth while to establish full subject departments; the moving to a new building generally encourages the establishment of subject departments; the majority of libraries develop the new structure not in one step but gradually; subjective standpoints prevail often in the demarcation of subject departments; when selecting special staff those with library qualification have the advantage over specialists who are not librarians, etc. The report of the survey has been discussed by the INTAMEL Conference, held in Budapest in 1981 where the well-known fact gained strength that librairans' opinion concerning subject departmentalization is heterogeneous. [38–48.p.]

HÉBERGER KÁROLY: **Questions of Hungarian library press.**—On behalf of the National Council for Librarianship a working committee examined the situation of Hungarian library press. The compilation prepared on the basis of the examination presents the development of Hungarian library press, gives a detailed evaluative situation report of four central (national) learned journals and of journals published by special library networks. A summarized evaluation is given on county library news journals. [49—57.p.]

SZINAINÉ LÁSZLÓ ZSUZSA: **Labour time–and interruption of working time. Reflections by reading the year-book of the Central Library of the Budapest Technical University.**—The Central Library of the Budapest Technical Unviersity kept a record in 1978 including all employees, in respect of the interrupted working times and their reasons. In 1978 the Centre for Library Scinece and Methodology gauged the situation of county libraries and within this framework examined also the measure of interrupted working times. Results of both examinations coincide to a great extent; the volume of interruption (which e.g. in the Central Library of the Budapest Technical University comes up to such a mark as if 13 percent of the employees would not have worked at all) draws the attention to the planning methods and requires to make them more exact and complete, as well as to look for proper solution in order to decrease the interruption of working time and increase the intensity of work. [58–62.p.]

MOLNÁR IMRE – RÓZSA GYÖRGY: **The establishment of a system model of the International Social Scientific Terminoligical Information Network (INTERMIN).** –Unesco considers its important task to further a better international understanding of social scientific experts. This is why it established in 1974 the INTERCONCEPT Committee which is competent to solve the different special terminological questions of

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

different languages. In 1979, the Committee organized its conference in Budapest, drawing into the work Hungarian experts and trusted the Library of the Hungarian Academy of Sciences with the preparation of a detailed proposal. The concept INTERMIN has originated in this way. The INTERMIN system model is a compatible model of a terminological information system amidst different conditions and relations which is applicable in the different fields of social sciences in countries of dissenting development and social systems. Present article describes the characteristics of the model, its intellectual means, special sub-systems (models of terminological dictionary, special thesauri and data bases); it outlines the alternatives for its implementation. [63–68.p.]

Outlook

SCHOOTS, P. J. Th.: **New building and mechanization of the City Library, Rotterdam.** –In 1983, the central library of the City Library, Rotterdam will move to a new building. The library director's lecture follows the preparation of planning with special regard to the tasks falling to the share of librarians. He describes the planning marketing. The development of a retrospective data collection is also in process. On account of demands towards retrospective bibliographies the Library would like to join, by the help of an on-line terminal, the international data banks. [69–81.p.]

ZIRCZ PÉTER: **Functions of national libraries. Gleaning in foreign literature.** *Review* on the basis of the article LINE, M. B.: The role of national libraries: a reassessment, published in Libri, 30.vol. 1980. 1.no. 1–16.p. and the publication: Funkcii nacional'nyh bibliotek v socialisticeskih stranah, published by Sbornik naucnyh trudov, Moscow, GBL, 1981. 130 p. [83–85.p.]

Experiences in and ideas on public libraries. Public opinion research in France by taking samples.–*Summary* of the publication L'expérience et l'image des bibliothèques municipales. Enquête par sondage auprès de la pupulation nationale. The article is published in Bulletin des Bibliotheques de France, 1980. 6.no. 265–299.p. [86–89.p.]

PELACHAUD, Guy: **Information, power and democracy: stake for progress.** *Summary* based on the article „Information, pouvoir et democratie: les enjeux du progrès" published in Cahiers du Communisme, Paris, 1981. no.3. 76–88.p. [90–93.p.]

Reviews

SEROV, V. V.: **Soversenstvovanie sistemy bibliotek v razvitem socialisticeskom obscestve. Voprosy teorii i praktiki.** *Synthesis on the past, present and future of Soviet librarianship.* Moscow, Kniga, 1981. 269 p. (Rev. by: FUTALA Tibor) [94–96.p.]

McINNIS, R. G.: **New perspectives for reference service in academic libraries.** Westport, Conn.–London, Greenwood Press, 1978. 351 p. (Rev. by: SZENTMIHÁLYI János) [97–98.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALT

SZENTMIHÁLYI JÁNOS 1908–1981. (BÓDAY PÁL) [5–7.p.]

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT: **Der neue Unterrichtsplan in den Grundschulen und die Bibliotheken.** – In Ungarn wurde der neue Unterrichtsplan für Grundschulen im Jahre 1978 in Kraft gesetzt und allmählich eingeführt. Das betonte Erziehungs- und Unterrichtsziel dieses Planes war, den Anspruch auf und die Bereitwilligkeit für eine selbständige Bildung auszubilden. Die Dienstleistung der öffentlichen Bibliotheken für Kinder kann einerseits der praktische Schauplatz für die in den Schulen erlernten Kenntnisse der Buchbenutzung sein, anderseits – mit ihrer Tätigkeit für Einzelpersonen – kann sie als Ergänzung der Schulerziehung dienen, die in der Entwicklung zurückgebliebenen Schüler an die anderen Kinder anzuschliessen und die Begabten zu betreuen. Der Artikel behandelt ausführlich diese Aufgaben der Kinderbibliotheken. Eine engere Zusammenarbeit zwischen den Schul- und öffentlichen Bibliotheken ist notwendig, das heisst, die Arbeit soll verteilt werden. In dieser Arbeitsbeziehung müssen beide Institutionstypen standhalten und ihre Aufgaben erfüllen. Über die Aufgaben der Schulen, welche sich von dem neuen Unterrichtsplan ergeben, siehe unseren Artikel in der 4. Nummer 1979. [8–14.p.]

UNGVÁRY RUDOLF: **Zeichen des Mangels. Lehren einer Konferenz und einer thematischen Zeitschriftennummer.** – Die im Herbst 1981 in Kecskemét organisierte Berufskonferenz befasste sich mit den Änderungen der Dokumentenbeschreibung und mit den daraus folgenden Problemen der Katalogverfassung; in der sich mit Bibliotheksmechanisierung befassenden thematischen Nummer der Zeitschrift INFORMÁCIÓ/ELEKTRONIKA (1981. Jg. 16. No.5.) wurden zahlreiche, die Lösungen erwartende Fragen der ungarischen Information und Dokumentation aufgeworfen. Aufgrund der Prüfungen weist der Verfasser auf die, die Entwicklung hindernden Gründe hin: schwerfällige Übernahme der im Auslande erreichten Ergebnisse auf dem Gebiet der Automatisierung; die mangelnde Zusammenstimmung der Bibliotheksmechanisierung; die Unentwickeltheit der Klassifikationstheorie; und die Ungeklärtheit der Terminologie. [15–24.p.]

PAPP ISTVÁN: **Über das Baumodell für Komitatsbibliotheken.** – Der Verfasser beschreibt das Baumodell für Komitatsbibliotheken. Er geht davon aus, dass diese Bibliotheken nicht nur die Ansprüche des Komitats, sondern auch die Bedürfnisse der Ein-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

wohner im Komitatssitz (Gross-Stadt) direkt erfüllen. Der Artikel befasst sich mit dem Raumsystem der Bibliotheken, mit ihren gegenseitigen Beziehungen und mit den Anforderungen gestellt den Bibliotheken gegenüber, mit besonderer Hinsicht auf die Ansprüche der Benutzer. Der Verfasser stellt weiterhin fest, dass die erwünschte Grössenordnung der Komitatsbibliotheken, die Empfehlungen der bezüglichen Planungsvorschriften übertrifft und – abhängig von den örtlichen Verhältnissen – zwischen 4500 m² und 8–10 000 m² liegt. [25–37.p.]

MÁNDY GÁBOR: **Fachabteilungen in ausländischen öffentlichen Bibliotheken. Einige Lehren einer internationalen Untersuchung.** – Die Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik hat in 1979/1980 eine internationale Vermessung mit Fragebögen durchgeführt, die sich auf 47 öffentliche Bibliotheken mit Fachabteilungen erstreckte. Aufgrund der erhaltenen Antworten kann folgendes festgestellt werden: mit weniger als 3000 m² Grundfläche und 300 000 Bände lohnt es sich nicht vollständige Fachabteilungen auszubilden; die Übersiedlung in einem neuen Gebäude hat, im allgemeinen, eine belebende Wirkung auf die Ausbildung von Fachabteilungen; die Mehrzahl der Bibliotheken entwickelt die neue Struktur nicht in einem Schritt, sondern stufenweise; in der Abgrenzung der Fachabteilungen kommen oft subjective Standpunkte zur Geltung; bei der Auswahl von Fachreferenten werden diejenigen mit bibliothekarischer Fachausbildung den nicht bibliothekarischen Fachleuten gegenüber bevorzugt, usw. Über den Bericht der Untersuchung wurde an der Budapester Konferenz der INTAMEL 1981 diskutiert. Hier hat sich jene bekannte Tatsache verstärkt, dass die Meinung der Bibliothekare über die Fachabteilungen sehr verschieden ist. [38–48.p.]

HÉBERGER KÁROLY+ **Probleme der ungarischen bibliothekarischen Fachpresse.** – Im Auftrage des Landesrates für Bibliothekswesen untersuchte ein Arbeitsausschuss die Lage der ungarischen bibliothekarischen Fachpresse. Die Zusammenstellung, verfertigt aufgrund der Untersuchung, stellt die Entwicklung der ungarischen bibliothekarischen Fachpresse dar, danach erteilt sie einen ausführlichen bewertenden Lagebericht über vier zentrale (nationale) Fachzeitschriften, über die Zeitschriften der Fachbibliotheksnetze. Zum Schluss werden die Bilbiotheksbulletins der einzelnen Komitate zusammenfassend bewertet. [49–57.p.]

SZINAINÉ LÁSZLÓ ZSUZSA: **Arbeitskraft – Arbeitsausfall, Gedanken beim Lesen des Jahrbuches der Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität.** – Die Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität hat im Laufe des Jahres 1978 einen, sich auf sämtliche Mitarbeiter erstreckenden, Nachweis geführt über den Ausfall der Arbeitszeiten und deren Gründe. Die Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik hat im Jahre 1978 die Lage in den Komitatsbibliotheken geprüft und in diesen Rahmen auch das Mass des Arbeitszeitausfalles untersucht. Die beiden Untersuchungen decken sich in grossem Masse. Die Grösse der Ausfälle (welche z.B. in der Zentralbibliothek der Budapester Technischen Universität ein solches Mass erreichte, als hätten 13 Prozent der Mitarbeiter überhaupt nicht gearbeitet) lenkt die Aufmerksamkeit auf die

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

genauere und bessere Planungsmethoden, wie auch darauf, dass man passende Lösungen suchen muss, um den Arbeitsausfall zu vermindern und die Arbeitsintensität zu erhöhen. [58–62.p.]

MOLNÁR IMRE – RÓZSA GYÖRGY: **Das Zustandebringen des Systemmodells in dem Informationsnetz der Internationalen Gesellschaftswissenschaftlichen Terminologie (INTERMIN).** – Unesco betrachtet es als ihre wichtige Aufgabe das bessere internationale Verständnis der gesellschaftswissenschaftlichen Experten zu fördern. Aus diesem Grunde hat Unesco im Jahre 1974 die INTERCONCEPT Kommission ins Leben gerufen, die dazu befugt ist die verschiedenssprachigen fachterminologischen Fragen zu lösen. Die Kommission organisierte im Jahre 1979, mit Einbeziehung ungarischer Fachleute, ihre Konferenz in Budapest und beauftragte die Bibliothek der Ungarischen Akademie für Wissenschaften mit der Ausarbeitung eines ausführlichen Vorschlages. Auf dieser Weise wurde die INTERMIN Konzeption ins Leben gerufen. Das INTERMIN Systemmodell ist ein kompatibiles Modell des terminologischen Informationssystems, welches unter den verschiedenen Umständen und Bedingungen auf den verschiedenen Gebieten der Gesellschaftswissenschaften, in den Ländern von abweichender Entwicklung und gesellschaftlicher Einrichtung anwendbar ist. Der gegenwärtige Artikel präsentiert die Charakteristiken des Modells, seine intellektuellen Mittel, spezifische Subsysteme (terminologisches Wörterbuch-, Fachthesaurus- und Datenbasismodell) und stellt dar die Alternativen zur Verwirklichung des Unternehmens. [63–68.p.]

Ausblick

SCHOOTS, P. J. Th.: **Das neue Gebäude der Rotterdamer Stadtbibliothek und ihre Mechanisierung.** – Im Jahre 1983 übersiedelt die Zentralbibliothek der Rotterdamer Stadtbibliothek in ein neues Gebäude. Der Vortrag des Direktors verfolgt die Vorbereitung der Planung, mit besonderer Rücksicht auf die Aufgaben, die von den Bibliothekaren durchgeführt werden müssen. Er beschreibt das Planungsprogramm (Funktionen, Anforderungen, Planzahlen), den Bauplan, die Vorbereitungen für die Besitznahme (Übersiedlung, Ergänzung der Sammlung, organisatorische Änderungen). Danach behandelt er, aufgrund der Rotterdamer Erfahrungen, die Mechanisierung der Ausleihe und des Katalogs von den Plänen beginnend bis zur Inbetriebsetzung der Systeme. [69–81.p.]

ZIRCZ PÉTER: **Funktionen der Nationalbibliotheken. Nachlese in der ausländischen Fachliteratur.** – *Übersicht* aufgrund des Artikels: LINE, M. B.: The role of national libraries: a reassessment veröffentlicht in Libri, Jg.30. 1980. 1.No. 1–16.S. und der Publikation: Funkcii nacional'nyh bibliotek v socialisticeskih stranah, veröffentlicht in Moskau, von Sbornik naucnyh trudov, GBL. 1981. 130 S. [83–85.p.]

Erfahrungen und Vorstellungen über öffentliche Bibliotheken. *Meinungsforschung mittels Musterentnahme in Frankreich.* – *Zusammenfassung* aufgrund des Artikels L'experience

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

et l'image des bibliothèques municipales. Enquête par sondage auprès de la population nationale, veröffentlicht in Bulletin des Bibliotheques de France, 1980. 6.No. 265–299.S. [86–89.p.]

PELACHAUD, Guy: **Information, Macht und Demokratie: Sätze des Fortschrittes.** – *Zusammenfassung* des Artikels „Information, pouvoir et democratie: les eujeux du progrès", veröffentlicht in Cahiers du Communisme, Paris, 1981. no.3. 76–88.p. [90–93.p.]

Rezensionen

SEROV, V. V.: **Soversenstvovanie sistemy bibliotek v razvitem socialisticeskom obscestve. Voproszy teorii i praktiki.** *Synthese über die Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft des sowjetischen Bibliothekssystems.* Moskau, Kniga, 1981. 269 S. (Rez.: FUTALA Tibor) [94–96.p.]

McINNIS, R. G.: **New perspectives for reference service in academic libraries.** *Neue Perspektiven des Informationsdienstes in den wissenschaftlichen Bibliotheken.* Westport, Conn. – London, Greenwood Press, 1978. 351 S. (Rez.: SZENTMIHÁLYI János) [97–98.p.]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

СОДЕРЖАНИЕ

СЕНТМИХАЙИ ЯНОШ 1908–1981. (БОДАИ ПАЛ) [стр. 5–7]

ПАПАИНЭ КЕМЕНЦЕИ ЙУДИТ: **Новый учебный план общих школ и библиотеки.** – Подчеркнутая воспитательная и образовательная цель нового учебного плана общих школ, вступившего в действие в 1978 г. и постепенно введенного в Венгрии – это формирование потребностей и способностей самостоятельному образованию. Обслуживание детей в массовых библиотеках является с одной стороны возможностью для практики приобретенных в школе знаний по пользованию книгами, а с другой – со своей, адресатой отдельным лицам деятельностью оно может служить дополнением школьной воспитательной работы в подтягивании отсталых в учении школьников и в развитии их таланта. В статье подробно излагаются задачи детских библиотек в этом направлении. Потребуется более тесное сотрудничество, т.е. разделение труда между школьными и массовыми библиотеками. В этой рабочей связи оба типа учреждения должны выполнять свои задачи. Статью о школьных задачах, вытекающих из нового учебного плана см. в 4-ом номере 1979 г. нашего журнала (стр. 329–340.) [стр. 8 – 14]

УНГВАРИ РУДОЛЬФ: **Знаки недостаток. Опыт одного совещания и тематического выпуска журнала.** – На профессиональном совещании, состоявшемся осенью 1981 г. в г. Кечкемет об изменениях библиографического описания документов, и в тематическом выпуске журнала „Információ/Elektronika" об автоматизации библиотек выдвынуты некоторые, требующие решения вопросы венгерской информации и документации. На основе их обзора автор показывает стеснительные обстоятельства развития: трудноватый прием зарубежных достижений автоматизации, несогласованность автоматизации библиотек, неразвитость теории классификации и невыясненность терминологии. [стр. 15–24]

ПАПП Иштван: **О модели здания областных библиотек.** – Автор описывает модель здания областных библиотек, исходя из того, что этот тип библиотеки служит широким потребностям населения не только области, но и областного центра. Он занимается системой площади библиотеки, взаимоотношениями отдельных зон, предъявляемыми к ним требованиями, особым вниманием на потребности пользователей. Устанавливает, что желаемый размер областной библиотеки

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

превышает рекомендации соответственных проектировочных предписаний, и этот размер — в зависимости от местных условий — расширяется от 4500 м² до 8—10 000 м². [стр. 25—37]

МАНДИ ГАБОР: **Специализированные отделы зарубежных массовых библиотек. Опыт международного исследования.** — Центром библиотековедения и методической работы в 1979/80 гг. было проведено международное анкетное исследование о 47 массовых библиотеках, имеющих специализированные отделы. На основе полученных ответов можно сказать, что не стоит полностью создать специализированные отделы в тех библиотеках, территория которых меньше 3000 м², и их фонд не достигает 300 000 томов; переселение в новое здание влияет на формирование специализированных отделов обычно возбуждающе; большинство библиотек развивает новую структуру не сразу а постепенно; в размежевании специализированных отделов часто играют роль субъективные точки зрения; при подборе специалистов предпочитаются квалифицированные библиотекари по сравнению с специалистами, которые не имеют библиотечное образование и т.д. Отчет исследования был обсужден на будапештской конференции 1981 г. ИНТАМЕЛ, где усиливался знамый факт, что мнения библиотекарей о создании специализированных отделов очень различны. [стр. 38—48]

ХЕБЕРГЕР КАРОЙ: **Вопросы венгерской специальной печати по библиотечному делу.** — По поручению Государственного совета по делам библиотек рабочая комиссия рассматривала положение отечественной специальной печати по библиотечному делу. Созданный на основе исследования обзор показывает формирование венгерской библиотечной печати, потом дает подробную оценку о 4 центральных (государственных) журналах и о журналах сетей специальных библиотек, а также обобщенно оценивает журналы областных библиотек. [стр. 49—57]

СИНАИНЭ ЛАСЛО ЖУЖА: **Потеря рабочей силы и рабочего времени. Размышления по поводу прочитания ежегодника Центральной библиотеки Будапештского технического университета.** — Центральная библиотека Будапештского технического университета в 1978 году в течение года ввела учет о потере рабочего времени и ее причинах у каждого сотрудника. В 1978 году Центр библиотековедения и методической работы исследовал положение областных библиотек, и в рамках этого исследования также рассмотрел меру потери рабочего времени. Выводы двух исследований во многом похожи, количество потерь (которое напр. в Центральной библиотеке Будапештского технического университета таково, как будто в одном году 13% сотрудников совсем не работало) обращает внимание на уточнение и усовершенствование методов планирования, а также на то, что надо искать соответствующее решение в интересах понижения потерь рабочего времени и повышения интенсивности труда. [стр. 58—62]

МОЛНАР ИМРЕ — РОЖА ДЬЕРДЬ: **Создание модели системы INTERMIN (Международная терминологическая информационная сеть по общественным наукам).**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– Юнеско считает своей важной задачей способствование лучшему международному понятию друг друга специалистов по общественным наукам, поэтому в 1974 году создало комиссию INTERCONCEPT, которая предназначена решать вопросы специальной терминологии на разных языках. В 1979 г. комиссия с сотрудничеством венгерских специалистов устроила свое совещание в Будапеште, и Библиотеке Венгерской академии наук поручила разработку подробного предложения. Таким образом была создана концепция INTERMIN. Модель системы INTERMIN является компатибильной моделью терминологической информационной системы, которую можно использовать в разных отношениях и условиях, на различных областях общественных наук, в неодинаково развитых странах, и в странах разного общественного устройства. В статье показываются характерные черты, интеллектуальные средства модели, ее своеобразные подсистемы (модели терминологического словаря, специального тезауруса, базы данных), и очерчиваются альтернативы ее осуществления. [стр. 63–68]

Библиотечное дело за рубежом

ШУЦ, П. Й. Т.: **Новое здание и состояние автоматизации городской библиотеки г. Роттердама.** – Центральная библиотека Городской библиотеки г. Роттердама в 1983 г. переселяется в новое здание. В докладе директора библиотеки просматривается подготовка проектирования, с особым вниманием на задачи библиотекарей. Сообщается о проектной программе (функции, требования, плановые цифры), о строительном проекте, о приготовлении овладения здания (переселение, пополнение фонда, организационные изменения). После этого на основе роттердамского опыта пишется об автоматизации абонемента и каталогов от планов до функционирования систем. [стр. 69–81]

ЗИРЦ ПЕТЕР: **Функции национальных библиотек. Пролистивая зарубежную специальную литературу.** *Обзор* на основе статьи LINE, M. B.: The role of national libraries: a reassessment (Libri. 30.vol. 1980. 1.no. 1–16.p.) и издания "Функции национальных библиотек в социалистических странах" (Сборник научных трудов. Москва, ГБЛ, 1981. 130 стр.) [стр. 83–85]

Опыт и представления о массовых библиотеках. Исследование общественного мнения с использованием выборки во Франции. – *Суммирование* на основе статьи L'expèriance et l'image des bibliothèques municipales. Enquête par sondage auprès de la population nationale (Bulletin des Bibliothèques de France. 1980. 6.no. 265–299.p.) [стр. 86–89]

PELACHAUD, Guy: **Информация, власть и демократия: условия прогресса.** *Суммирование* на основе статьи Information, pouvoir et democratie: les enjeux du progrès (Cahiers du Communisme (Paris), 1981. 3.no. 76–88.p. [стр. 90–93]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Обзор

СЕРОВ, В. В.: **Совершенствование системы библиотек в развитом социалистическом обществе. Вопросы теории и практики.** Москва, Книга, 1981. 269 стр. (Рец.: ФУТАЛА Тибор.) [стр. 94—96]

McINNIS, R. G.: **New perspectives for reference services in academic libraries.** *Новые перспективы информационной службы в научных библиотеках.* Westport, Conn. — London, Greenwood Press, 1978. 351 p. (Рец.: СЕНТМИХАЙИ Янош.) [стр. 97—98]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 24,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban